

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ХРИСТАН НАЗАРІЙ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 94(477) 9092) «12»:008(=161.2) «18/20»

ДИСЕРТАЦІЯ

**КОРОЛЬ ДАНИЛО РОМАНОВИЧ В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРНІЙ
ПАМ'ЯТІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

Н.М. Христан

Науковий консультант: Добржанський Олександр Володимирович
Доктор історичних наук, професор

Чернівці – 2018

Христан Н.М. Король Данило Романович в українській культурній пам'яті другої половини XIX – початку XXI ст. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – Історія України. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2018.

Дисертаційне дослідження присвячено вивченню історії образу князя та короля Данила Романовича в українській культурній пам'яті другої половини XIX – початку XXI ст. Вибір пропонованого сегмента *memory studies* в українській історії обумовлений тим, що за більш ніж столітню історіографічну традицію ідейний та, певною мірою, політичний контекст створення та подальшого конструювання образу літописного Данила Романовича як «князя Данила Галицького» виявився поза дослідницькою увагою. Окремо слід відзначити особливості творення історичних міфів та псевдо наукових найменувань довкола біографії правителя у процесі формування національної ідентичності. Образ Данила, позбавлений реального джерельного тла, зумовив формування обмеженої перспективи історичних досліджень, яка зводить культурно-просторовий вплив його постаті до окремого західноукраїнського регіону та не дає повною мірою реконструювати період трансформації Галицько-Волинської держави у королівство Русі.

Автором обґрунтовано основні методологічні засади роботи, зроблено огляд стану вивчення наукової проблеми у літературі та здійснено характеристику джерел, використаних для реалізації мети та поставлених завдань. Пропоновані студії про короля Данила Романовича проводились на основі методологічних конструктів феномену *memory* у західноєвропейських дослідників. Важливу роль відведено розумінню ключових термінів пам'яттєвого дискурсу, які стали ядром втілення ідей автора у роботі. Серед них виділяємо поняття пам'яті та її форм, феномен нації, колективної та культурної ідентичності, суспільної та індивідуальної свідомості.

У дисертації розглядаються особливості конструювання образу Данила Романовича у історичних уявленнях галицьких русофілів, яким вдалося створити стійкий образ «Данила Галицького» у свідомості українського суспільства тієї епохи та розпочати боротьбу за присвоєння і стилізацію образу володаря виключно Галицькій землі.

Автор висвітлив особливості інтелектуальної історії представників українського національного руху Наддніпрянщини – М. Дашкевича та М. Костомарова, які запозичили до свого історичного нарративу русофільського «Данила Галицького», спробувавши, таким чином, використати цей образ для формування своєї концепції української історії Русі, тим самим сприявши його політизації.

З'ясовано, що привласнення Данила до міста Галича у наукових дослідженнях українофіла О. Барвінського дуже добре зіставлялось із ідейним віянням того часу: Галичина – український П'ємонт. А такий предок як Данило Романович – король Русі, надавав широкий простір та будував відповідне тло для національного культурного будівництва українського минулого.

Простежено формування образу короля Данила як монарха першої української національної держави – Галицько-Волинського князівства у дослідженнях М. Грушевського та С. Томашівського. Простежено прояв значної фаховості вчених-державників та їхньої плідної й клопіткої роботи із джерелами.

Розглянуто історіографічний процес виникнення і початкового етапу формування радянської моделі історичного спадку Давньої Русі, зроблено аналіз перших візій проблеми творення концепту Галицько-Волинської держави та місця у ній Данила Романовича. Виявлено особливості «повернення» князя й короля в культурну пам'ять українців через віднайдений у біографії володаря конфлікт з рицарями Добжинського ордену у Дорогичині 1238 р.: Данило став анти німецьким. Локальний конфлікт із добжинськими рицарями було винесено на всесоюзний масштаб у роки

Другої світової війни і перетворено на грандіозну перемогу русичів над німецькими чернечими орденами названими «псами-рицарями».

Розкрито те, як радянська історична наука нівелювала титул «rex Russiae» та досягнення цивілізаційного характеру Данила Романовича, перетворивши його на локального західноукраїнського героя-патріота «Данила Галицького». Усі досягнення академічної науки добре підкріплювалися історичною уявою митців у текстах, картинах, музиці – повністю ігноруючи джерелознавчий погляд.

Вивчено найбільш важливий документ історії пам'яті про Данила Романовича в епоху радянського патріотизму – фільм українського режисера Ярослава Лупія – «Данило – князь Галицький», знятий у 1987 р. на Одеській кіностудії імені О. Довженка. Рецепція радянського образу правителя, дозволила нам детально простежити та проаналізувати боротьбу за присвоєння ідеологічного зображення, а також суперечливі напрямки у формуванні концепту «радянського патріота» Данила Галицького.

Автор акцентує увагу на особливостях конструювання нової історичної пам'яті у сучасній Україні як частини більш широкого процесу створення нової національної ідентичності. Постать Данила Романовича виступає предметом ретроспективного аналізу.

З'ясовано, як на прикладі візуалізації культурної пам'яті (монументи, марки, нагороди, монети, картини) було проведено стилізацію образу правителя та інтегровано образ першого короля Русі до сучасного українського суспільства.

Висвітлено ідейний конфлікт, який розгорнувся серед істориків. Виявлено, що у контексті досліджень історії пам'яті короля Данила з'явилась плеяда нових істориків, які стали заручниками державної концепції національної історії та на хвилі патріотизму продовжують сповідувати й трансформувати радянські міфи в зовсім іншому проукраїнському забарвленні.

Автор дійшов висновків, що винайдення образу Данила Романовича у другій половині XIX ст. стало природним етапом трансформацій культурної

ідентичності та формування українського національного нарративу. Пам'ять про першого короля Русі значною мірою була сконструйована у кабінетах істориків. Псевдоісторичні образи у біографії правителя, через відсутність належного наукового тлумачення, неправильної термінології стали потужним механізмом впливу на суспільство. Стійкий образ «князя Данила Галицького» не свідомо формує в сучасних українців почуття меншовартості власного минулого, сприяє поширенню сфальшованої історії XIII ст. I, до того ж, є запеклим ворогом на шляху до моделювання нового минулого, яке повинно бути позбавлене «спадку» досліджуваних у роботі періодів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертаційному дослідженні теоретичні положення, пропозиції, рекомендації та висновки можуть бути використані на офіційному державному рівні в аналітично-інформаційному аспекті, а також при формуванні концепції державного історичного нарративу; у навчальному процесі для підготовки й проведення лекцій з історії та культури різних освітніх рівнів; результати дослідження сприятимуть більш науково осмисленому формуванню підручникових матеріалів шкільного та університетського рівнів. Пропоноване дослідження здатне надати нову дослідницьку перспективу у вивченні низки дискусійних аспектів біографії володаря та їх репрезентації в літературі.

Ключові слова: колективна пам'ять, культурна пам'ять, національна ідентичність, королівство Русі, історична уява, культурний образ, місця пам'яті, історичний міф.

Krystan N.M. King Danylo Romanovych in the Ukrainian cultural memory of the second half of the XIX – early XXI centuries. – Qualified research on the rights of Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Historical Sciences, specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. – Chernivtsi, 2018.

The dissertation is devoted to the study of the history of the image of Prince and King Danylo Romanovych in the Ukrainian cultural memory of the second half of the XIX – early XXI centuries. The choice of the suggested segment of memory studies in Ukrainian history was chosen due to the ideological and, to some extent, the political context of the creation and subsequent construction of the image of Danylo Romanovych as «Prince Danylo Halytskyi» was not investigated in historiographical tradition. Also, some of the features of the creation of historical myths and pseudo-scientific names should be discovered around the ruler's biography in the process of forming a national identity. The image of Danylo, deprived of a real background, has led to the formation of a limited perspective of historical research, which reduces the cultural and spatial influence of his figure to the Western Ukrainian region and does not fully reconstruct the period of transformation of the Galician-Volyn state into the kingdom of Rus.

The author substantiates the main methodological principles of work, reviews the state of study of the scientific problem in the literature, and describes the sources used to realize the goal and objectives. Suggested studies about King Danylo Romanovich were held due to the methodological constructs of the phenomenon of *memoria* in Western European researchers. An important role is devoted to understanding the basic terms of memory discourse, which became the core of the implementation of the ideas of the author in the work. Among them, we distinguish the concept of memory and its forms, the phenomenon of the nation, collective and cultural identity, social and individual consciousness.

The dissertation deals with the peculiarities of designing the image of Danylo Romanovych in the historical representations of the Galician Russophiles, who managed to create a stable image of «Danylo Halytskyi» in the consciousness of the Ukrainian society of that era and to begin the struggle for the appropriation and stylization of the image of the ruler of Galician land.

The author highlighted the peculiarities of the intellectual history of the representatives of the Ukrainian national movement – M. Dashkevich and M. Kostomarov, who borrowed from their historical narrative of the Russophile

«Danylo Halytsky». These researchers tried to use this image to form their conception of Ukrainian history of Rus.

The appropriation of Danylo to the city of Galich in the scientific studies of Ukrainophile O. Barvinsky was compared with the ideological trends of that time: Galicia – the Ukrainian Piedmont. And such an ancestor as Danylo Romanovych, the king of Rus, provided a vast space and built the appropriate background for the national cultural construction of the Ukrainian past.

The formation of the image of King Danylo as a monarch of the first Ukrainian national state – the Galician-Volyn principality was traced in the studies of M. Hrushevsky and S. Tomashivsky.

We investigated the historiographic process of the origin and the initial stage of the formation of the Soviet model of the historical heritage of ancient Rus, the analysis of the first visions of the problem of creating the concept of the Galician-Volyn state and the role of Danylo Romanovych in it. The peculiarities of the "return" of the prince and the king to the cultural memory of Ukrainians were discovered through the fact of being the ruler of the conflict with the knights of the Dobzhinsky Order in Dobzhychyn in 1238. The local conflict with Dobzhyn knights was passed to the All-Union scale in the years of the Second World War and turned into a grand victory by the Rus over the German Order which was named «dog-knights».

It is discovered how the Soviet historical science leveled the title «rex Russiae» and achieved the civilization character of Danylo Romanovych, turning it into a local Western patriotic hero «Danylo Halytsky». All achievements of Soviet academic science were well supported by the historical imagination of artists in texts, paintings, music - completely ignoring the source's study.

The most important document of the history of memory of Danylo Romanovych in the era of Soviet patriotism was studied – a film by Ukrainian director Yaroslav Lupiy – «Danylo – Prince Galician». The reception of the Soviet image of the ruler allowed us to trace and analyze the struggle for the appropriation of the ideological

image in details, as well as contradictory directions in forming the concept of the «Soviet patriot» of Danylo Halytsky.

The author focuses on the peculiarities of constructing a new historical memory in modern Ukraine as part of a broader process of creating a new national identity. The figure of Danlo Romanovych is the subject of a retrospective analysis.

It was determined, how as an example of the visualization of cultural memory (monuments, stamps, awards, coins, paintings) became the image of the ruler and integrated the image of the first king of Rus to modern Ukrainian society.

Ideological conflict was unfolded among historians. It was discovered that in the context of the studies of the memory of King Danylo there was a new generation of historians who became the hostages of the state conception of national history and on the wave of patriotism continue to profess and transform Soviet myths in a completely different pro-Ukrainian light.

The author came to conclusion that the invention of the image of Danylo Romanovych in the second half of the XIX century became a natural stage in the transformation of cultural identity and the formation of the Ukrainian national narrative. The memory of the first king of Rus' was largely constructed in the rooms of historians. Pseudo-historical images in the biography of the ruler, due to lack of proper scientific interpretation, incorrect terminology, became a powerful mechanism of influence on society. The persistent image of «Prince Danylo Halytsky» unconsciously forms the feeling of the inferiority of his own past in modern Ukrainians, promotes the dissemination of false history of the XIII century. And, besides, it is a fierce enemy on the way to modeling the new past, which should be deprived of the «heritage» of the studied periods of work.

The practical significance of the results is that the theoretical positions, suggestions, recommendations and conclusions formulated in the dissertation can be used at the official state level in the analytical and informational aspect, as well as in the formation of the concept of the state historical narrative; in the educational process for preparing and conducting lectures on the history and culture of different educational levels; the results of the study will contribute to

more scientifically meaningful formation of textbooks of school and university levels. The suggested study is able to provide a new research prospective in the study of discussion aspects of the ruler's biography and their representation in the literature.

Key words: collective memory, cultural memory, national identity, the kingdom of Rus, historical imagination, cultural image, places of memory, historical myth.

Список публікацій аспіранта Христана Н.М.

Статті у фахових виданнях:

1. Христан Н.М. Міста України та їх ювілеї в радянській історичній думці / Н. Христан // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2016. – № 2. – С. 122-128;
2. Христан Н.М. Моделювання прийнятного минулого: образ Галицько-Волинської Русі в часи сталінізму / Н. Христан // Питання історії України. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2016. – Т. 18. – С.85-92.
3. Христан Н.М. Данило Романович у радянській історичній уяві: князь чи король? / Н. Христан // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. – № 1. – С. 6-13.
4. Христан Н.М. Історія як зображення: екранізація короля Данила Романовича / Н. Христан // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. – № 2. – С. 48-57.
5. Христан Н. Король Данило Романович в історичній концепції галицьких русофілів: конструювання образу / Н. Христан // Історичні і політологічні дослідження. Спеціальний випуск. Трансформації історичної пам'яті. – Вінниця, 2018. – С. 207-211.
6. Христан Н.М. Мистецтво пам'яті: образ короля Данила Романовича у візуальній культурі сучасної України / Н. Христан // Емінак: науковий щоквартальник. – Київ-Миколаїв, 2018. – №3 (23) (липень-вересень). – Том 1. – С. 47-68.

Статті в іноземних наукових виданнях:

7. Khrystan N. Drohiczyn battle: History academic discipline versus politics (the soviet historical thought of 30-80's of the 20-th century) / N. Khrystan // Codrul Cosminului. – 2017. – Vol. 23. – P. 187-202. (**Scopus, ERIH PLUS, Directory of Open Access Journals, Index Copernicus International, Socionet, MIAR**

(Information Matrix for the Analysis of Journals), UlrichsWeb - Global Serials Directory

Матеріали наукових конференцій:

1. Христан Н.М. Дорогичинська битва: історія versus політика / Н. Христан // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої до Дня пам'яті Ігоря Герети «Перші Геретівські читання» (Тернопіль, 7-8 червня 2017 р.). – Тернопіль: ТОКІШПО, 2017. – С. 118-120.
2. Христан Н.М. Кінематографісти уявляють минуле: екранізація короля Данила Романовича / Н. Христан // XI Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція (Чернівці, 20-21 жовтня 2017 р.): тези доповідей. – Чернівці: Технодрук, 2017. – С. 53-54.
3. Христан Н.М. Король Данило Романович в історичній концепції галицьких русофілів: конструювання образу / Н. Христан // Міжнародна конференція «Трансформації історичної пам'яті» (Вінниця, 22-23 лютого 2018 р.): матеріали конференції. – Вінниця, 2018. – С. 207-211.
4. Христан Н.М. Князь і король Данило Романович в історичній уяві галицьких українофілів другої половини XIX ст. / Н. Христан // Міжнародна наукова конференція: «Аркасівські читання: історичні дослідження на сучасному етапі розвитку гуманітарної науки» (Миколаїв, 27-28 квітня 2018 р.): матеріали XVIII міжнародної науково-практичної конференції. – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2018. – С. 119-121.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	13
ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи, джерела та історіографія	20
1.1. Історіографічний нарис проблеми.....	20
1.2. Характеристика джерел.....	21
1.3. Концептуальні основи дослідження культурної пам’яті.....	26
РОЗДІЛ 2. Історія і суспільство: націоналізація Данила Романовича середині ХІХ – на початку ХХ ст.	39
2.1. «Нашъ князь»: конструювання образу Данила в історичному наративі галицьких русофілів.....	39
2.2. Від історичних реалій до політизації: князь та король Русі у народницькій історичній уяві.....	56
2.3. «Перший український монарх» у державницькій концепції історії України».....	78
РОЗДІЛ 3. «Історія русі» та радянська політика у 20-80-х рр. ХХ ст.: «справжній» образ Данила Романовича	88
3.1. Зміна історичного наративу: держава Данила в час сталінізму 20-40-х рр. ХХ ст.....	89
3.2. Радянський патріотизм та історія: консолідація і критика.....	102
3.3. Нові форми пам’яті: Данило – князь чи король?.....	117
3.4. Історія як зображення: екранізація образу Данила в УРСР.....	130
РОЗДІЛ 4. Король Русі Данило versus князь Данило Галицький: конфлікт пам’ятей у сучасній Україні	147
4.1. Пам’ять у політиці: націоналізація короля Русі.....	150
4.2. Відкидання ідеологічного образу та віднайдення історичної постаті Данила Романовича.....	170
ВИСНОВКИ	185
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	191
ДОДАТКИ	

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГВД – Галицько-Волинська держава

ГВЛ – Галицько-Волинський літопис

ГН – Гранд-наратив

ГРМ – Галицько-Руська матиця

ДУК – Державне управління кіно

ІУР – «Історія України-Русі»

КР – Королівство Русі

НІУ – Нарис історії України

ПВЛ – Повість временних літ

ВСТУП

Актуальність дослідження. Культурна пам'ять є складовою політики пам'яті в Україні – якісно нової сфери державного управління, яка стала об'єктом впливу з боку громадянського суспільства, основною метою якої є формування національної пам'яті, що ґрунтується на ідеї самобутності української державності, спадковості військових традицій, єдності українських земель. Невід'ємною складовою цього процесу є формування пантеону національних героїв.

Зростаючий інтерес до постаті Данила Романовича, його «королівський образ» і утвердження правителя у ролі однієї з ключових фігур української історії вказують на широку трансформацію культури пам'яті у сучасній Україні. Пошуки нових концептів колективної ідентичності супроводжуються формуванням нових історичних наративів як важливої складової націотворення. Такі зміни торкнулись пам'яті про князя та короля Данила, який в дореволюційний час був привласнений виключно до Галицької землі, а в радянську епоху перетворився на локального західноукраїнського героя і патріота минулого.

Вибір пропонованого сегмента *memory studies* в українській історії обумовлений тим, що за більш ніж столітню історіографічну традицію ідейний та, певною мірою, політичний контекст створення та подальшого конструювання образу літописного Данила Романовича як «князя Данила Галицького» виявився поза дослідницькою увагою. Окремо слід відзначити особливості творення історичних міфів та псевдонаукових найменувань довкола біографії правителя у процесі формування національної ідентичності. Образ Данила, позбавлений реального джерельного тла, зумовив формування обмеженої перспективи історичних досліджень, яка зводить культурно-просторовий вплив його постаті до окремого західноукраїнського регіону та не дає повною мірою реконструювати період трансформації Галицько-Волинської держави у королівство Русі.

Образ «князя Данила Галицького» є прикладом використання історичної

науки, феномену пам'яті та суспільних уявлень про минуле для створення прямого впливу на формування національної ідентичності. Дослідження культурної пам'яті спрямоване проти ідейного застою в академічній науці, надмірної інструменталізації історії і сприяє її здоровому функціонуванню та використанню поза науковою сферою.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до науково-дослідницької теми кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича «Актуальні питання історії та історичної регіоналістики України» (номер державної реєстрації 0116U004617).

Мета роботи полягає у дослідженні особливостей винайдення, подальшої трансформації та утвердження образу короля Данила Романовича як «князя Данила Галицького» в українській культурній пам'яті.

Реалізація поставленої мети конкретизується такими **дослідницькими завданнями**:

- простежити еволюцію культурно-пам'яттєвого образу Данила Романовича за більш ніж столітню історію його пригадування в українському суспільстві;
- визначити, які епізоди з його біографії можна назвати переломними для формування концепту колективної ідентичності українців;
- дослідити винайдення стійкого псевдонаукового образу «князя Данила Галицького» в інтелектуальній думці галицьких русофілів другої половини XIX ст.;
- теоретично обґрунтувати інтеграцію короля Русі як «радянського патріота минулого» до української історії;
- висвітлити особливості візуалізації образу Данила Романовича у радянському кінематографі;
- розглянути способи конструювання пам'яті про володаря у сучасній Україні;
- з'ясувати причини появи так званого «конфлікту пам'яті» про Данила в

українській академічній історії.

Хронологічні рамки дисертаційного дослідження охоплюють період від другої половини XIX ст. (появи перших українських наукових праць, присвячених епосі Данила) до початку XXI ст. (спорудження останнього монумента Данилу Романовичу в 2015 р.).

Об'єктом роботи є українська історична культура другої половини XIX – початку XXI ст.

Предмет дослідження – король Данило Романович як один із образів української культурної пам'яті та уявлення про нього.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що:

вперше:

- встановлено роль образу короля Данила в українській культурній пам'яті як об'єкта здійснення ідейного та політичного впливу на свідомість населення;
- доведено некоректність використання найменування короля Русі як «князя Данила Галицького» і його локальне привласнення до пам'яті міста Галича;
- проаналізовано потенціал історичної пам'яті різних епох та її реалізацію (на прикладі Данила) у процесі трансформації політики пам'яті;
- визначено цілі та конкретні методи винайдення пам'яті про Данила Романовича в українській історичній культурі;
- репрезентовано зв'язок між результатами інтелектуальної історії та суспільних моделей пам'яті, з одного боку, та державної ідеологічної політики формування національного нарративу, з другого.

поглиблено:

- теоретичне обґрунтування особливостей формування української культурної пам'яті, її ролі в структурі колективної пам'яті та виокремлено основні фактори впливу історичного нарративу на процес становлення культурної ідентичності;
- вивчення механізмів конструювання прийнятного минулого на основі

«місце пам'яті» (пам'ятники, монети, ордени, марки, картини тощо);

- розвинено методологічне використання способів візуалізації пам'яттєвих практик за допомогою кінематографа.

набули подальшого розгляду:

- особливості винайдення, реалізації та подальшого відтворення минулого у системі образів в українській історичній пам'яті другої половини XIX – початку XXI ст.;

- роль історичної пам'яті у процесі націотворення;

- традиційні історіографічні проблеми політичної біографії Данила Романовича, які перебували у полоні ідейних, політичних та академічних кліше.

Методи дослідження. Вивчення образу короля Данила та його проявів в українській культурній пам'яті виконувалось із застосуванням загальнонаукових (методів аналізу, синтезу, дедукції, індукції, опису, пояснення, аналогії) та загальноісторичних методів (ретроспективний, порівняльно-історичний, історико-типологічний, історико-генетичний, історичний опис, метод періодизації, метод усної історії). Використання загальноісторичних методів опишемо детальніше.

Завдяки ретроспективному методу ми змогли проаналізувати історико-культурний досвід репрезентації образу Данила Романовича у досліджувані нами періоди та його подальшого сприйняття з метою виокремлення в ньому елементів, які у первісному або трансформованому вигляді увійшли до суспільної думки пострадянського періоду.

За допомогою історико-генетичного методу ми проаналізували розвиток та якісні зміни ідейно-політичної трансформації, що відбувались в українській історії другої половини XIX – початку XXI ст. Вивчено суспільно-політичні процеси і контексти, які привели до актуалізації наукового конструювання та подальшого переосмислення образу короля Русі у сучасній Україні.

Користуючись історико-типологічним методом, за критеріями походження було виділено історико-культурні дискурси русофільства, народницького

напрямку в історіографії, галицьких українофілів, представників державницької концепції, радянської школи історичних досліджень та сучасних українських студій. Це важливо, задані дискурси стали основою формування контексту нашої роботи. Завдяки цьому ж методу ми виокремили академічні дискусії способів конструювання образу Данила у різні періоди.

Метод періодизації дозволив виділити декілька важливих хронологічних етапів винайдення та подальшої репрезентації образу Данила Романовича в українській культурній пам'яті. Цей поділ не є чітким і не має точних хронологічних рамок, тому дещо накладається один на одного. Однак він дає чіткі уявлення про те, який образ давнього правителя був найбільш прийнятним для суспільства конкретної епохи і чому.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що дисертаційна робота містить повне, комплексне дослідження історії пам'яті про одну із ключових історичних постатей українського минулого – короля Данила Романовича з точки зору історичної думки другої половини ХІХ – початку ХХІ ст.

Використана методологія та теоретичні результати дослідження здатні надати нову дослідницьку перспективу у вивченні низки дискусійних аспектів біографії володаря та їх репрезентації в літературі. Формульовані в дисертаційному дослідженні теоретичні положення, пропозиції, рекомендації та висновки можуть бути використані:

- на офіційному державному рівні в аналітично-інформаційному аспекті, а також при формуванні концепції державного історичного наративу;
- у навчальному процесі для підготовки й проведення лекцій з історії та культури різних освітніх рівнів;
- результати дослідження сприятимуть більш науково осмисленому написанню підручників шкільного та університетського рівнів.

Апробація результатів дослідження. Проміжні результати проведеної дослідницької роботи у плані студій життя та пам'яті короля Данила

Романовича, а також особливостей функціонування феномену культурної пам'яті обговорювались на засіданнях кафедри історії України факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Основні та проміжні положення дослідження висвітлювались у виступах на науково-практичних конференціях: «Colloquia Russica»: Династичні зв'язки Рюриковичів: політика, традиції, культура, релігія (X – XVI ст.) (Бидгощ, Польща, 14-16 листопада 2013 р.); «Colloquia Russica»: «Русь і Центральна Європа в XI – XIV ст.» (Спіське Підграддя, Словаччина, 16-18 жовтня 2014 р.); X Буковинська ювілейна міжнародна історико-краєзнавча конференція (Чернівці, 23-24 жовтня 2015 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція, приурочена до Дня пам'яті Ігоря Герети «Перші Геретівські читання» (Тернопіль, 7-8 червня 2017 р.); XI Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція (Чернівці, 20-21 жовтня 2017 р.); Міжнародна конференція «Трансформації історичної пам'яті» (Вінниця, 22-23 лютого 2018 р.); VIII Міжнародна наукова конференція: «Аркасівські читання: історичні дослідження на сучасному етапі розвитку гуманітарної науки» (Миколаїв, 27 квітня 2018 р.). Дисертація обговорювалась на засіданні кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Публікації. Основні результати дослідження відображено у шести фахових наукових публікаціях та одному іноземному виданню, яке входить до бази даних Scopus.

Структура дисертації визначається змістом проблеми, поставленою метою і завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів (по два-три підрозділи у кожному), висновків, списку літератури та джерел (500 позицій) і двадцяти додатків. Загальний обсяг тексту дисертації становить 250 сторінок, із них 185 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ, ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ»

1.1. Історіографічний нарис проблеми

Образ короля Данила Романовича в українській культурній пам'яті поки не став предметом дослідницьких студій. Проте, ми можемо опертися на спеціальні дослідження окремих аспектів історії пам'яті про Данила Романовича. Серед основних і найбільш важливих робіт варто відзначити історичні дослідження М. Грушевського, який створив схему історичного минулого України та виокремив державу Данила Романовича як правонаступниці Русі [175; 176; 177]. Схожих дослідницьких позицій дотримувався І. Крип'якевич, який старався максимально точно передати образ володаря вміщений на сторінках історичних текстів [290].

Першим запропонував переглянути найменування короля Данила «Галицьким» львівський історик Я. Дашкевич, який вказав, що таке не історичне формулювання применшує і принижує постать володаря Русі в українській історії [206]. Історичне тло проблемі дослідження надав О. Головка, зауваживши, що образ «Данила Галицького» є науково не коректним [183; 185]. Продовжив наукову дискусію Л. Войтович. Дослідник наголошував на походженні Данила з Волинської гілки Мономаховичів та відвертій не любові до міста Галича. Епітет «Галицький» ігноруючи історичні реалії звужує ареал його держави до одного регіону [137; 140]. Методологічну не доцільність вживання не історичного образу Данила Романовича підтримав В. Нагірний. Історик зауважив, що жодне сучасне володарю джерело не знало «Данила Галицького» [483, s. 211]. До проблеми становлення міфів у біографії короля Русі приєднався М. Волощук, який першим окреслив етапи становлення не історичного означення Данила Романовича, а також визначив загальний час проживання та правління володаря у Галичі [148, с. 129]. Дослідження І. Паршина продемонстрували культурно-просторовий вплив постаті Данила Романовича у контексті

міждержавних відносин XIII ст. [359; 360] Окремо виділяємо комплексне двотомне монографічне дослідження політичної біографії князя та короля Данила, авторства польського історика Д. Домбровського, яке стало логічним підсумком більш ніж столітніх студій життя та діяльності володаря у Східній Європі [470; 471]. Цінними, на наш погляд є дослідження О. Масана [321; 322], В. Матузової [322; 323; 324], Я. Ісаєвича [244; 245], В. Александровича [79], О. Добржанського та Ф. Яценюка [214] і багато ін. [389; 373; 110; 152]

У дисертаційному дослідженні ми залучаємо велику кількість наукових текстів присвячених формам візуалізації пам'яті у кінематографі, картинах, нагородах, монетах, монументах. Праці І. Зубавіни [237], Г. Циби [439], Л. Брюховецької [115], А. Майдебура [310], В. Бузало [117], В. Черкеса [441] та В. Мороко [331] та ін. [265; 291; 423; 252; 180; 155; 156; 299; 497; 173; 174; 333; 334; 86; 87; 498] – значно розширюють наші уявлення про конкретний елемент візуалізації образу Данила.

Значний ідейний вплив на дисертаційне дослідження справили тексти відповідного частково схожого змістовного характеру авторства Ф. Шенка і його дослідження історії пам'яті Олександра Невського [450], студії радянської історичної уяви С. Єкельчика [219] та теоретичні дослідження конструктів пам'яті А. Киридон [253; 254; 255; 256; 257; 258; 259; 260; 261]. Завдяки цим дослідженням можемо опиратися на широкий спектр літератури по історії концептів колективної ідентичності чи історії української культурної пам'яті і національної свідомості. Крім того, залучення таких праць, із методологічної точки зору, сприяє більш логічному і змістовному викладу наших думок для висвітлення і розуміння культурних трансформацій образу короля Данила Романовича.

1.2. Характеристика джерел

Основу дисертаційного дослідження склали тексти присвячені королю Русі і створені протягом усього історіографічного періоду відповідних студій (починаючи із середини XIX ст.). Вказані джерела описуються нами як єдиний комплекс, своєрідний наративний дискурс про Данила Романовича у

величезному масиві української культурної пам'яті. Поєднання в одному дискурсі таких різноманітних «артефактів» пам'яті, як шкільний підручник, пропагандистська газета та історіографічна праця видається нам цілком виправданим способом дослідження, враховуючи при цьому їхній вплив на загальний сюжет дослідження та суттєву інтертекстуальність і взаємне співвідношення цих джерел.

У понятійному сенсі, термін «дискурс», ми розуміємо як корпус наукових, художніх, публіцистичних текстів та офіційних владних документів, які є взаємо пов'язаними і безпосередньо впливають на конструювання, трансформацію та стилізацію образу середньовічного правителя у суспільстві.

Найбільш важливим і змістовним дискурсом історії пам'яті про Данила Романовича, який становить основу нашого дослідження, є історіографічні тексти або ж історіописання. Тексти дискурсу названої групи джерел, згідно зі специфікою нашої роботи, поділено на декілька блоків (відповідно до особливостей ідейної чи ідеологічної рефлексії образу Данила Романовича та конкретного історичного періоду).

До **першого** блоку відносимо історіографічні першодруки другої половини XIX ст. Серед них виділяємо перші академічні роботи присвячені королю Русі, таких істориків, як Д. Зубрицький [64], І. Шараневич [73; 74; 75], Б. Дідицький [62; 63], А. Петрушевич [66; 67; 68], М. Дашкевич [61], М. Костомаров [65], О. Барвінський [59; 60].

Основу **другого** блоку склали академічні та дидактичні тексти істориків радянської доби (30-80-ті рр. XX ст.), однак лише ті, які містять суттєві зміни у конструюванні та рефлексії образу Данила порівняно із попереднім періодом. Такі тексти диференційовано за узагальнюючим характером – С. Белоусова [101], О. Оглобліна [248], М. Петровського [368], В. Пічети [368], В. Дядиченка [339] та спеціальними дослідженнями К. Гуслистого [194; 195; 196], М. Ждана [220; 221; 222], М. Котляра [274; 275; 276; 277; 278; 279; 280; 281; 282; 283].

До останнього, **третього** блоку нарративного дискурсу, використаного в роботі, відносимо тексти, написані у період незалежної української держави кінця ХХ – початку ХХІ ст. Основним критерієм історіописання Данила Романовича є наявність безпосереднього впливу на формування культурної ідентичності українців та наявні трансформаційні прояви до стилізації образу правителя по відношенню до попередніх періодів [240; 241; 242; 249; 250; 262; 244; 245].

Окремо необхідно виділити періодику. Засоби масової інформації протягом усіх періодів слугували потужним механізмом впливу на суспільну свідомість. У нашому дослідженні преса використовується переважно у контексті висвітлення радянського образу Данила Романовича і виступає як один із механізмів ідейного конструювання [25; 26; 39].

Важливу роль щодо стилізації образу правителя та його привласнення до культурної свідомості відіграє художня література. За весь попередній період образ Данила неодноразово з'являвся на сторінках художніх творів. Часто він відігравав і ключову роль. Однак у нашій роботі ми зосередимось на таких ідейно насичених творах, які доповнюють інші тексти дискурси своїм змістом. Виділяємо твори М. Бажана [97], А. Хижняка [435] та Я. Лупія [306], Р. Коритко [269], А. Лотоцького [305], Р. Іванченка [239].

Найбільш цінним матеріалом у контексті студій історії пам'яті Данила та його місця у культурній свідомості українців є його візуалізація у свідомості за допомогою різного роду зображень, картин, художнього кінематографа, орденів, поштових марок, монет і найважливіше – монументів, які уособлюють собою своєрідні «місця пам'яті». Візуальна пам'ять є найпотужнішим механізмом впливу на масову культуру [47]. Стрічка Я. Лупія «Данило – князь Галицький» стала найбільш важливим документом історії пам'яті про Данила Романовича в епоху «радянського патріотизму» і фактично закріпила усі попередні ідейні напрацювання шляхом прямої візуалізації у свідомості масового глядача.

Період сучасної України привніс елемент нового у форми візуалізації

середньовічного правителя – монументів пам'яті. Пам'ятники було встановлено у найбільших містах Західної України, а також в окремих регіонах, ідейно чи історично пов'язаних із життям короля Русі. Саме за допомогою способу візуалізації було створено найбільш стійкі образи Данила у свідомості українського суспільства різних періодів.

Доповнюють наші знання політичним, ідеологічним та соціальним контекстами матеріали вміщені в архівних установах України. Так, у Центральному державному історичному архіві у м. Львові міститься значний масив рукописів, спогадів та канцелярії русофільського та народницького інтелектуальних рухів другої половини XIX початку XX ст. У Державному архіві міста Києва, а також Центральному державному історичному архіві Києва зберігається великий масив рукописів дипломних наукових робіт випускників Київського університету. Дані тексти розширюють наші уявлення про науково-історіографічний розвиток підросійської частини українських земель другої половини XIX ст. У Центральному державному архіві громадських об'єднань України знаходимо протоколи засідань радянського партійного керівництва, а конкретніше, відділу пропаганди, стосовно визначення ідейних віянь у розвитку офіційного державного історичного нарративу. Не менш цінними є документи вміщені у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України. За допомогою яких ми доповнюємо наші знання про еволюцію поглядів партійного керівництва на інтелектуальний доробок українських вчених, а також можемо простежити реакцію на прояви «інтелектуальної сміливості» окремих дослідників того часу.

У дослідженнях візуальних форм пам'яті, а також монументальних споруд присвячених першому королю Русі залучено фонди міських архівів Львова та Одеси. Матеріали даних установ у поєднанні з рядом текстів Інституту рукопису національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського Національної Академії Наук України значно розширюють коло наших

уявлень про особливості ідейного та ідеологічного процесу навколо формування державних концепції історичного минулого.

Тема дисертаційного дослідження є не можливою без текстів, сучасних періоду життя Данила Романовича або наближених до них. Пишучи про образ короля Русі в українській культурній пам'яті, ми опиратимемось на першоджерела – літопис, хроніки, грамоти, булли, листування [49; 50; 51; 52; 53; 54; 55]. Головне наше джерело сучасне епосі Данила – так зване «Галицько-Волинське літописання», присвячений історії Галичини і Волині, продовжує київське літописання і збереглося в Іпатіївському літописносу зводі. Охоплює події 1201-1292 р. і вважається головним джерелом з історії Галицько-Волинського князівства [22].

Окремі дискурси (наприклад – радянська академічна історія) слугують рефлексіями різних проявів колективної ідентичності (ідеологічної, релігійної, соціальної, національної). Дискурси можуть розвиватись як хронологічно, так і паралельно (великопольський дискурс паралельно із русофільським та народницьким). Поняття дискурсу для нашої роботи є важливим допоміжним засобом, який дозволяє зрозуміти феномен специфічного для конкретного часу (епохи) прояву образу Данила Романовича (галицький князь, король Русі, радянський патріот – славний предок, український король та ін.) і співвідношення із ним концептів колективної ідентичності.

Діахронічний розгляд пригадування всередині культурної пам'яті протягом декількох століть довгого часу дозволяє побачити традиції, назвати їх відношення, вказати на інновації, а також пов'язати їх зі зміною концептів колективної ідентичності чи розглянути їх як індикатор цього процесу. Завжди слід враховувати й те, що Данило Романович був і є однією із багатьох фігур пам'яті, в яких протягом української історії відображались концепти спільності. Однак ми не ставимо собі за мету детально описувати окремі концепти колективної ідентичності, адже таке студіювання потребує

додаткового компаративного і синхронного дослідження різних фігур історичного пригадування, а це значно виходить за рамки роботи.

У дисертаційному дослідженні, звертаючись до джерел, ставимо низку питань, а саме:

- який образ Данила Романовича втілено в історичних текстах;
- які його діяння збереглися «крізь віки» у пам'яті, а що було забуто;
- які соціальні риси виносяться в образі правителя на передній план;
- ким був Данило Романович для своїх нащадків – князем чи королем, політиком і дипломатом чи полководцем-патріотом;
- який образ Данила у суспільстві був спроектований тим чи іншим текстом, зображенням чи будь-яким іншим джерелом нашого дослідження;
- як у колективній ідентичності відбувається репрезентація Данила у документах історії пам'яті про нього;
- на основі якого критерію конструюється його образ (ідейні віяння, релігія, мова, територія, відповідні історичні реалії, культура тощо);
- як у культурній пам'яті було сформовано «образ ворога» (чернечі ордени, монголи, поляки, угорці, опозиційне боярство) і як формування цього колективного явища відобразилось на пригадуванні Данила Романовича.

1.3. Концептуальні основи дослідження культурної пам'яті

Наші студії про короля Данила Романовича в освоїй основі містять низку методологічних конструктів феномену пам'яті західноєвропейських дослідників. Тому для нас насамперед варто зрозуміти ключову термінологію пам'яттєвого дискурсу, яка стали ядром втілення наших ідей у роботі. Виділяємо поняття пам'яті та її форм, феномен нації, колективної та культурної ідентичності, суспільної та індивідуальної свідомості.

Поняття пам'яті визначаємо як здатність утримати і знову відтворити у своїй свідомості пережите, усвідомлене, вивчене в минулому, тобто здатність пригадати. Пригадування, у свою чергу, це не просто функція пам'яті, це –

здатність усвідомлено відтворювати минуле, розмірковувати про відтворення минулого у дійсності. Основи лежать у сфері релігійного мислення. Однак вона маніфестується у найрізноманітніших сферах життя – від мистецтва до правових й економічних відносин.

Дослідження феномену пам'яті в українській історичній культурі полягає у декількох площинах. Це, насамперед, визначення механізму функціонування колективної та індивідуальної пам'яті, особливості трансляції мистецтва пам'яті (на основі візуальної культури) та маніфестація місць пам'яті.

Поглянемо на феномен уявлення минулого і місця в ньому історичного героя. Уявлення про спільне минуле для виникнення відчуття спільноти у різних соціальних груп набуло розуміння перш за все в істориків, котрі досліджували феномен нації. Багато із них визначають поняття нація не як «природної спільноти», а передусім як «уявного» суспільства. Тобто продукту соціального конструювання і комунікації. Дослідники вважають, що ідея спільного минулого являється вирішальним фактором для виникнення національної ідентичності [475; 83; 384; 386].

Ще наприкінці XIX ст. французький дослідник Е. Ренан у своїй «*Qu'est-ce qu'une nation?*» вказав, що нації потрібно розглядати в першу чергу як «духовний принцип», як «політичне волевиявлення суспільства, яке не претендує на вічність». Уявлення будь-якої національної спільноти пов'язано з ідеєю минулого про глибокі історичні корені суспільства. Фундаментальні складові духовності нації полягають у комплексному володінні багатого спадку своєї пам'яті. Уявлення представників нації про те, що всі вони мають глибоку та видатну історію, слід розглядати у якості ключової складової концепту національної ідентичності. При цьому величезну роль відіграє активна діяльність історіографії та істориків як «інженерів-конструкторів» нарративу і «винахідників», які створюють ідентичність традиції.

Взаємний зв'язок між національною свідомістю і колективною пам'яттю був вперше систематично проаналізований на прикладі Франції дослідником

П. Нора. Вчений власне став ініціатором і редактором місць пам'яті у «Les lieux de memoire» [347].

Місцями пам'яті виступають всі історичні події, явища, географічні місця або пам'ятники. Так, дослідник підкреслює, що «місця пам'яті», насправді, є місцями в трьох сенсах слова – матеріальному, символічному і функціональному. Пам'ятне місце – це те, що залишається від того, що більше не існує. Для продовження й зберігання свого значення, історія має оповідатися, тож оповідь замінює втрачене середовище. Пам'ятні місця – це розкидані фрагменти втрачених і зруйнованих життєвих зв'язків. Адже з руйнацією місця його історія не припиняється; воно зберігає в собі матеріальні рештки, які стають елементами розповідей, а разом з тим вихідними точками нових культурних спогадів. Місця пам'яті потребують пояснення; їхнє значення має бути виявлене додатково через мовне передання.

Німецький дослідник Я. Ассман виділяє окремі типи місць пам'яті – так звані місця поколінь, місця спогадів, священні місця та міфічні ландшафти, могили й могильні камені, травматичні місця [90, с. 328]. Місця пам'яті у своєму комплексі створюють своєрідний простір пам'яті, який постає у вигляді образів фіксації пам'яттєвих смислів, як орієнтаційна метафорична модель, один із кодів пам'яттєвого дискурсу. У фокусі простору пам'яті опиняється відрефлектований образ, своєрідна інтерпретаційна модель. Простір пам'яті є багатовимірним. Характер його визначається заданістю, спрямованістю, метою, мотивацією, контекстом тощо. Простір пам'яті – ціннісно-наповнений пласт культурної спадщини, який відображає засвоєння, запам'ятовування та відтворення минулого досвіду в системі образів. Архітектоніка простору пам'яті не є сталою. Існування простору пам'яті є прихованим, тобто виявляється лише за умов активізації пам'яттєвого дискурсу.

Простір пам'яті (як культурний код) конструює смислове навантаження, що дозволяє скласти уявлення про характер епохи, події, життя особи тощо.

Простір пам'яті може стати генератором нової інформації (завдяки породженню нових смислів у ретрансльованій картині минулого досвіду). Особливість простору пам'яті полягає у можливості минулого синхронізуватися із теперішнім, хоча й у часовій ретроспекції. Простір пам'яті покликаний маркувати символічні місця пам'яті спільноти, сакральні місця та зберігати внутрішню цілісність суспільства [260, с. 29-30].

Експлікація поняття «простору пам'яті» у дослідженнях А. Киридон означає перетворення основних властивостей (протяжність, стиснутість, організація/дезорганізація тощо) на основі зміни елементів/образів, зв'язку між ними. Трансформацію простору пам'яті зумовлюють зміни суспільно-політичного, економічного, культурного характеру, переформатування ціннісної парадигми суспільства, впливи зовнішніх чи загальноцивілізаційних чинників. При цьому простір пам'яті, як і будь-який простір, є обмеженим. Кожного разу міра трансформації, як і обсяг зафіксованого, буде іншою, тому фіксація цього простору є умовною [260, с. 30].

Простір пам'яті – ціннісно-наповнений пласт культурної спадщини, відображає засвоєння, запам'ятовування та відтворення минулого досвіду в системі образів. Існування простору пам'яті є прихованим, тобто виявляється лише за умов активізації пам'яттєвого дискурсу. Простір пам'яті конструює смислове навантаження, що дозволяє скласти уявлення про характер епохи, події, життя особи тощо [130, с. 28] Особливість простору пам'яті полягає у можливості минулого синхронізуватися із теперішнім, хоча й у часовій ретроспекції. Простір пам'яті покликаний маркувати символічні місця пам'яті спільноти, сакральні місця та зберігати внутрішню цілісність суспільства [260, с. 32].

Апеляція до спільного минулого не являється показником створення національного суспільства. Перш за все тому, що сконструйовані національні історії у XVIII і XIX ст. виникали на основі більш давніх історичних наративів, які самі по собі уже були частинами переднаціональних, тобто

релігійних, імперських чи династичних дискурсів про минуле спільності. Тому ми, досліджуючи нові національні історичні традиції не можемо говорити про чисте «винайдення традиції пам'яті минулого». Більшість із цих пам'яттєвих уявлень являються швидше за все, переосмисленням уже існуючих розповідей, колажів, компіляцій чи наративів.

Схожа ситуація спостерігається й в українській історії. Незважаючи на існування великої кількості сучасних досліджень присвячених становленню української нації й української національної свідомості, «творці нації» не створювали її у чистому вигляді сучасності. Вони звертались до тих же традиційних образів і символів середини XIX ст. трансформуючи їх відповідно до потреб нового часу. Тому, не можливо зрозуміти радянський чи сучасний український образ Данила Романовича без його більш ранніх русофільських народницьких чи імперських зразків XIX ст. Так само не можливо досліджувати і генезу поєднаних із цим образом концептів національної української чи радянської імперської ідентичності [260, с. 33].

Припущення про те, що колективна пам'ять і групова ідентичність невід'ємно пов'язані одне з одним і є взаємообумовленими вперше висунув французький вчений М. Хальбвакс у своїй «*Les cadres sociaux de la memoire*». Людська пам'ять подається не як продукт діяльності груп, а як те, що функціонує в групах і через групи. Він звертає свою увагу на соціальну обумовленість індивідуальної пам'яті і описує колективне пригадування як соціальний феномен. За Хальбваксом цей процес пригадування не можливо уявити поза комунікацією. Соціальні групи і суспільства не володіють пам'яттю про самих себе, обумовлюють пам'ять власних членів за допомогою специфічних соціальних рамок сприйняття і духовних потреб. Таким чином, пам'ять людини індивідуальна в тому сенсі, що є неповторною комбінацією різних елементів колективної пам'яті. Колективна пам'ять, подається М. Хальбваксом у сукупності пригадувань, які суспільство «в ту чи іншу епоху може відтворити у свої наявних референціальних рамках» [432, с. 39].

Для того щоб певна подія змогла закріпитися в колективній пам'яті, вона повинна наповнитись сенсом. Будь-яка особистість і будь-який історичний факт при своєму входженні неї одразу ж трансформується у повчання, поняття, символ [482, s. 23]. Вони стають елементами ідейної системи даного суспільства. Німецький теоретик пам'яті, єгиптолог Я. Ассман, опираючись на праці М. Хальбвакса, описав ці наповнені сутнісні конструктивні елементи колективної пам'яті як «фігур пригадування». Для них характерні відносність до конкретного часу і простору, орієнтація на конкретну соціальну групу і реконструктивний, відтворюючий спосіб дії. Таким чином, вони мають значну схожість із «місцями пам'яті», описаними П. Нора.

Фігури пригадування слугують просторовими і часовими орієнтирами пам'яті групи, яка прагне консолідуватися у ній. Вони повідомляють членами групи уявлення про батьківщину й історію, стають для них моделями й зразками для навчання [90, с. 19]. У них виражена загальна позиція групи, вони не тільки відтворюють минуле групи, але і визначають її характер, властивості і слабкості. Колективна пам'ять, за допомогою таких властивостей, наділена «конкретністю ідентичності». Той, хто приймає у ній участь, свідчить тим самим про свою групову приналежність [482, s. 25]. Відтворюючий характер фігур пригадування виражається у тому, що минуле безперервне. Воно знову і знову переписується у відповідності до змін референціальних рамок і духовних потреб суспільства. Від минулого залишається в наявності лише те, що суспільства кожної епохи може реконструювати за допомогою сучасних їм референціальних рамок [90, с. 23].

Завдяки Я. Ассману було значно розвинено концепцію колективної пам'яті М. Хальбвакса. У книзі «Культурна пам'ять» вчений розробив на основі поняття «колективна пам'ять» поняття пам'яті «культурної, яке ми будемо використовувати, і, яке є ключовим у нашій роботі. Я. Ассман описував культурну пам'ять як одну із чотирьох областей «зовнішнього виміру» людської пам'яті. Він розрізняє миметичну пам'ять (сфера вчинків),

предметну пам'ять, комунікативну і врешті, культурну пам'ять. Відповідно, культурна пам'ять слугує способом передачі сенсу, суті. Вона створює простір у який плавно переходять усі три вище названі пам'яттєві області [90, с. 20]. Така пам'ять є культурною, оскільки вона може здійснюватись лише штучно, у рамках конкретних інституцій, а пам'яттю її можна назвати тому, що вона функціонує по відношенню до суспільної комунікації ідентично, як індивідуальна пам'ять по відношенню до свідомості [90, с. 23].

Культурну пам'ять, пов'язану з символічним кодування і писемністю, Я. Ассман відділяє від комунікативної пам'яті, яка присутня у живому пригадування і передається усно. На відміну від комунікативної пам'яті, яка говорить перш за все про історичний досвід індивідуальних біографій, чий часовий горизонт розповсюджується максимум на три покоління назад. Культурна пам'ять, здатна розповсюджуватись аж до міфічної передісторії суспільства, зберігати картини з «абсолютного минулого» [90, с. 23]. Відмінність комунікативної пам'яті полягає у тому, що вона не потребує спеціальних носіїв, вона належить всім. Культурна пам'ять, навпаки, притримується і передається професіоналами (істориками), спеціалістами або ж носіями традицій. Комунікативна пам'ять базується на не формальному, повсякденному спілкуванні. Культурна пам'ять відрізняється високим рівнем формалізованості. Вона прив'язана до надповсякденної, інституціонально переданої комунікації і опирається на «інститути пригадування»: дискурс, символ, церемонію [482, с. 26].

Дружина Я. Ассмана – Алейда Ассман, описує культурну пам'ять суспільства як його «функціональну пам'ять». Культурна пам'ять пов'язана з конкретною групою, вона виступає мостом між минулим, теперішнім і майбутнім. Передає цінності, які визначають специфіку ідентифікації і повсякденні норми. Розрізняючи функціональну пам'ять і пам'ять-сховище, А. Ассман опирається на протиставлення пам'яті й історії у М. Хальбвакса [463, с. 36]. Багатьом колективним пам'яттям, носіями яких є окремі пов'язані групи, протистоїть одна «об'єктивна історія», яка описує

гомогенний історичний простір. М. Хальбвакс розуміє під цією «історією» зібрання фактів, очищених від яких небудь відносин до групової ідентичності [432, s. 40]. Але таке позитивістське уявлення про історію можна вважати певною мірою застарілим.

Сьогодні, історіографію переважно вважають як особливий вид соціальної пам'яті. Так, англійський історик П. Берк, відстоює тезу, що історіографія завжди є продуктом соціальних груп і будь-яке історіописання знаходиться у владі свого часу, інтересів дослідника та замовника [469]. Подружжя Ассман тим не менш, дотримуються протиставлення історії і пам'яті. Культурне пригадування, тобто культурна пам'ять, на їхню думку, завжди співвідноситься з ідентичністю конкретної групи, але «наукове історіописання», яке займається минулим виключно з теоретичної цікавості, можна вважати нейтральним по відношенню до ідентичності. Суперечливість відношення пам'яті до історії притаманна і нашій роботі. У наступних розділах тексту у центрі уваги будуть дослідження української «функціональної пам'яті» дореволюційної (імперської) епохи, радянського періоду та сучасності. Зарахування історіографічних текстів до тієї чи іншої категорії під час роботи буде залежати від релевантності ідентичності. У деяких випадках історіографічні праці розуміються як частина культури пригадування свого часу і досліджуються як свідчення культурної пам'яті відповідного суспільства пригадування.

Колективна пам'ять про минуле містить в собі уявлення та конструювання минулого власних предків. Згідно з відкритими М. Хальбваксом закономірностями, свою пам'ять індивіди конструюють із відомостей, що походять із різних джерел і потрапляють до них різноманітними каналами [462, с. 46]. Серед найбільш важливих робіт цього напрямку слід виокремити роботу Я. Ассмана, яка повністю присвячена феномену культурної пам'яті, де чи не найбільше місця приділено особливостям механізму цього явища, типам трансляції і збереження пам'яті у часі [90, с. 38]. Не менш важливою є книга англійського медієвіста Г. Вільямса «Смерть і пам'ять у середньовічній

Британії» [496]. Робота особливо цінна своєю класифікацією усіх об'єктів культурної діяльності, як носіїв пам'яті. Досить важливою є робота британського соціолога П. Коннертона, у якій вчений простежив соціальні теорії та особливості пам'яті та її культурно-політичну матеріалізацію [268]. Маніфестація візуальної культури мистецтва пам'яті теж є важливою складовою. Об'єднуючи минуле і сьогодення в одному вимірі – в художньому просторі образу правителя, таким чином, націлена у майбутньому, на збереження пам'яті у нащадків. Втрата меморія означає втрату знатного достоїнства для роду і породжує процес соціальної деформації суспільства. На сьогодні, історіографія висловлює прийнятність даного феномену меморія практично для всіх суспільств середньовіччя [217, с. 235].

Досліджуючи особливості культурної пам'яті про короля Данила Романовича, ми не одноразово стикатимемось із поняттям політики пам'яті. Політика пам'яті виступає сукупністю соціальних практик, які спрямовані на репрезентацію (чи модифікацію) певних образів минулого (образів спільного минулого), актуалізованих сучасним політичним контекстом.

Політика пам'яті стосується інтерпретації минулого й вибудовується з огляду на конкретні внутрішні та зовнішні чинники функціонування держави. Предмет політики пам'яті є подвійним і передбачає конструювання певної спільної пам'яті, як системи колективних уявлень про минуле. Термін «політика пам'яті» є відносно новим та актуальним у рамках різних соціально-гуманітарних наук, що викликає помітні дискусії. До наукового вжитку увійшли схожі за змістом поняття: «історична політика», «меморіальна політика», «хронополітика». Політика пам'яті характеризується актуалізацією та вибірковістю і фокусує увагу на одних подіях, героях, місцях, ігноруючи інші [347, с. 14].

При цьому варто зауважити, що «пам'ять» розглядається нами як соціокультурний феномен, що характеризується мінливістю, залежністю від багатьох чинників, орієнтований на ті сюжети минулого, що через зв'язок із

сучасністю можуть мати вплив на майбутнє. Тобто пам'ять завжди виступає як актуальний конструкт [256, с. 118].

У сучасному контексті, формування простору пам'яті полягає в уявленні про своє майбутнє, яке нація, група, родина прагне мати і, що саме необхідно утримати з минулого, аби підготувати це майбутнє. Базовими принципами вибудови образів-спогадів при конструюванні політики пам'яті в Україні є травма та тріумф. Травмуючий образ минулого концептуалізує політику пам'яті держави, водночас тріумф – героїзує її. Водночас політика пам'яті є ретранслятором історичного досвіду, іноді гостро травматичного. Свідома актуалізація зон «змови мовчання» використовується для унеможливлення ретравматизації [261, с. 246].

Політика пам'яті відображається у досвіді суспільства, його соціально політичній структурі, переконаннях політичних лідерів. У свою чергу, репрезентація минулого здійснюється у вигляді ряду практик: промови політичних лідерів, підручники, історичні наративи, державна символіка й іншого роду візуальні практики, ритуали. Актуалізація політики пам'яті відбувається також через місця пам'яті. До формотворчих чинників політики пам'яті дослідники відносять також тип політичного режиму, ступінь теоретичного забезпечення тієї чи іншої версії минулого, підбір кадрів у її донесенні, професійний рівень політиків, застосовані політичні технології, розвиток політичної культури, стан політичної свідомості громадян, особисті якості об'єкта [261, с. 248].

Важливе значення для теоретичних рамок нашої роботи має термін – «колективна ідентичність». «Ідентичність» відносять до основних і ключових термінів психологічних і соціологічних досліджень ХХ ст. [491, с. 74] У нашому контексті термін «ідентичності» або «колективної ідентичності» ми будемо розглядати як образ «уяви» самих себе, створений тою чи іншою спільнотою (групою), з яким ідентифікують себе її члени. Оскільки колективна ідентичність завжди базується на індивідуальній свідомості соціальної приналежності, понятті «колективна ідентичність» позначає

уявлення окремих людей про свою схожість, спорідненість по відношенню до інших.

Колективні ідентичності – це «дискурсивні формації», вони пов'язані учасниками колективних знань і спільної пам'яті. Знання за допомогою яких формується ідентичність розподіляються між текстами з нормативною функцією і функцією формування. До першої категорії відносяться побутові традиції, «життєва мудрість», до другої категорії – міфи, героїчний епос і генеалогії [90, с. 141]. Тексти історіописання Данила Романовича, які належать до української культурної пам'яті, слід відносити до групи текстів із функцією формування. Функція формування відповідає на питання «хто ми?», «ким є інші?». Вони призначені для самовизначення і мотивують на спільні колективні дії. Власна ідентифікація на основі цієї функції допомагає спільноті усвідомити власну неповторність.

Колективна ідентичність завжди породжує питання самоідентифікації її учасників-індивідів. Вона не існує сама по собі, а лише у тій мірі, в якій певні індивіди признають свою участь у ній. Її роль залежить від того наскільки ідентичність жива у свідомості учасників спільності і здатна мотивувати їх мислення і діяльність [90, с. 142]. Оскільки дослідження свідомості великої кількості людей в історичній перспективі – проект надзвичайно масштабний, наша робота не претендує жодним чином на вивчення колективної ідентичності в українській культурі.

Важливою складовою роботи є дослідження зміни концептів колективної ідентичності в тій мірі, в якій вони відобразились на одній фігурі української культурної пам'яті. Нам важливо дати відповідь на питання – якою мірою наявні в культурній пам'яті образи проникали у свідомість учасників відповідного суспільства, як відбувалося пригадування минулого, яке визначало їх відчуття соціальної приналежності і вплив на діяльність.

Роздумуючи на тему авторства дискурсу пригадування, виникає питання причини змін культурної пам'яті і фігур, на основі яких вона конструюється. Ці зміни у доволі частих випадках можуть бути інтерпретовані як наслідки

направленого політичного чи ідейного (ідеологічного) впливу. Наповненість пам'яттєвих фігур їх значенням і сутністю у більшості випадків виступає наслідком направлених цілеспрямованих заходів «зверху». Формування культурної пам'яті також є результатом процесу конструювання, в якому беруть участь багато соціальних груп, цей процес безпосередньо залежить від часу й обставин. Дослідження цього процесу дасть нам можливість не тільки простежити зміну образів історії, але і проаналізувати зміни структур, які пов'язують і об'єднують суспільство в довготривалій історичній перспективі[474, s. 23].

Дослідження проводиться в межах так званих *memory studies* і зосереджуватиме увагу на основних принципах, які окреслюють відповідну парадигму знань [500, p. 215]. До них відносимо наступні положення:

- Розуміння соціальної/культурної пам'яті як процесу постійної трансформації суспільної свідомості;
- Сприйняття культурної пам'яті як явища, для якого характерна не лінійність і не завжди передбачувана динаміка розвитку;
- Визнання мінливості історичного характеру прийнятного в той чи іншій культурі мнемонічних практик, що дозволяє говорити про наявність різних «культур пригадування», характерних для того чи іншого суспільства;
- Врахування нерозривного зв'язку між культурною пам'яттю і колективними (зокрема національними) ідентичностями, визнання ключової ролі культурної пам'яті для формування соціальної солідарності;
- Розуміння глибокої інтеграції сюжетів і образів культурної пам'яті у соціальні конфлікти різного рівня;
- Розгляд культурної пам'яті у зв'язку з місцями пам'яті і меморіальними ландшафтами, аналіз топографії соціально важливих пригадувань;
- Розуміння того, що культурна пам'ять завжди виступає елементом політики і використовується соціальними групами задля досягнення конкретних цілей, отримання тих чи інших вигод і переваг [484, p. 121].

Уявлення про спільне, глибокої давності, минуле має ключове значення для формування культурної ідентичності, незалежно від того яка це спільнота (релігійна, політична, етнічна чи національна). Поняття ідентичності, яке використовується у нашій роботі, розглядатиметься крізь призму трансформацій символу особистості в історії. Направленої на вирішення шаблонів соціокультурного характеру в українській до революційні, радянській та сучасній історії.

Поняття культурної ідентичності надзвичайно широке. Воно прийнятне як для визначення малих соціальних груп, так і для певного соціального класу. До поняттєвого контексту культурної ідентичності можна віднести і націю. Особливо важливим є той факт, що люди як правило відчують (чи можуть відчувати) свою приналежність одночасно до декількох груп ідентичності. У такому випадку, наратив про «власне минуле» дає окремій людині уявлення про традиції і велич суспільства і надає йому свідчення про ті важливі риси, які конструюють ідентичність.

Наратив демонструє образи друзів і ворогів, пропонує критерії приналежності чи виключення і «призначає» видатних історичних постатей в якості зразків і фігур ідентифікації. В контексті нашої роботи поняття культурної ідентичності використовується для позначення того соціального об'єднання, яке репрезентує образ Данила Романович у джерелах. Така репрезентація конструюється відповідними уявленнями суспільства (колективу нащадків) про минуле [90, с. 44-45].

РОЗДІЛ 2.

ІСТОРІЯ І СУСПІЛЬСТВО: НАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ДАНИЛА РОМАНОВИЧА У СЕРЕДИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

2.1. «Нашь князь»: конструювання образу Данила в історичному наративі галицьких русофілів

Одним із найскладніших питань, яке виникає на тлі вивчення історії пам'яті про князя та короля Данила Романовича, є широке розповсюдження різних образів цієї постаті. В українській культурній пам'яті образ правителя пройшов крізь різноманітні форми пригадування. Від літописного Данила – до радянського західноукраїнського героя-патріота, борця із «німецькими псами-рицарями», Данила Галицького, та, врешті, до короля Русі Данила Романовича [148]. Різноманітні прояви пригадування середньовічного володаря можна інтерпретувати як джерело формування концептів колективної ідентичності у культурній пам'яті. Одними із таких проявів стали історичні уявлення галицьких русофілів, яким вдалося створити стійкий образ «Данила Галицького» у свідомості українського суспільства тієї епохи та розпочати боротьбу за присвоєння і стилізацію образу володаря виключно Галицькій землі. Русофільський погляд на Данила Романовича із задоволенням, для виконання своїх політичних замовлень, підхопила та розвинула російська імперська, а пізніше й радянська історична наука.

Суспільно-світоглядний феномен русофільства став найвагомим чинником розвитку галицької історичної думки другої половини ХІХ ст. У такому фокусі дослідницьких пошуків було винайдено пам'ять про князя, а від 1253 р. короля Русі – Данила Романовича. Створений у кабінетах академічних істориків, образ «Данила Галицького» зберіг свої сумнівні традиції у сучасності, породивши низку міфів та історичних кліше у його біографії.

Історики близько століття полемізують стосовно «вірності» такого означення. Проте винайдення, утвердження та подальша репрезентація цього неісторичного образу у науковій думці та культурній пам'яті, на нашу думку,

недостатньо дослідженою [148, с. 127]. Ми спостерігаємо прості наукові схеми та обмежені вектори студій. Це, у свою чергу, відображає досить вузьку історіографічну традицію, яка не дає повною мірою з'ясувати реалії життя короля Данила. На сучасному етапі історичних студій присвячених королю Данилу простежується процес поступового відчуження його «галицькості», але таке явище поки в українській культурній традиції є доволі незначним [137; 138; 139; 140; 181; 182; 183; 290; 433; 470; 471].

Наше дослідження сприятиме розумінню винайдення та подальшої трансформації форми пригадування Данила Романовича в історичній думці Галичини другої половини ХІХ ст.: усвідомлення того, як літописний князь перетворився із середньовічного правителя на давнього західноукраїнського героя «Данила Галицького»; розуміння потреби вчених-русофілів інтегрувати пам'ять про володаря до історії Галича; осмислення всього інтелектуального процесу інтеграції пам'яті про короля у національно-політичному світогляді вчених-русофілів.

Постать Данила досить добре репрезентована як на сторінках літопису, так і в іноземних джерелах. У текстах середньовічного володаря названо князем володимирської землі, королем Данилом та «Rex Russiae» [22, стб. 825; 53, р. 142]. Однак, незважаючи на свою популярність у джерелах та важливість для історії краю й загалом всієї Русі, постать князя та короля не знайшла свого належного відображення у перших творах з історії Галичини і Волині. Спроби наукового осмислення історії регіону виникли ще з кінця ХVІІІ ст. й обумовлювалися приєднанням частини західноукраїнських земель (Й. Енгель у вступі до вказаної нижче роботи писав саме про важливість вивчення нового регіону після його приєднання) до Австрійської держави Габсбургів. Дослідження австрійських та польських істориків містять лише поверхневі огляди політичної історії Галицької і Володимирської землі, взяті переважно із джерел західного походження та без належної критичної оцінки. Найзначніші й популярні роботи свого часу істориків Людвіга Гебгарда [473,

р. 122], Джейкоба Гоппе [477, р. 134-163], Йохана Енгеля [472, s. 198-218] характеризуються фактично повним незнанням літописання.

Перші спроби наукового осмислення образу Данила у Галичині з'явилися після відкриття, публікації та загального поширення так званого Галицько-Волинського літопису. Текст джерела, знайдений 1809 р. Ніколаєм Карамзіним у Бібліотеці Російської академії наук, спершу був опублікований у додатках до «Истории Государства Российского», а згодом 1843 р. у першому виданні «Полного собрания русских летописей» [22].

Творцем «нового», або ж першого історіографічного образу Данила Романовича, став львівський архіваріус Денис Зубрицький. Дослідник у своїх «Критико-історична повісті временних літ Червоної або Галицької Русі» та «Історії древнього Галицько-Руського князівства» центральною і ключовою постаттю зобразив князя Данила, якого вважав (частково із братом Васильком) спадковим володарем Галицької землі – «природнымъ, законнымъ, Богомъ данымъ» [64, с. 111]. Випадки князювання інших представників династії Рюриковичів, князів роду Ольговичів чи навіть когось із Мономаховичів, історик розцінював як самовільне захоплення, «викрадення» спадкової і законної власності Романовичів. Галич неодноразово названо «нашей столицей», «наш стольный град», а все населення – «были душею преданы Данилу» [64, с. 124, 145, 149]. Однак така характеристика «нашого» міста у автора з'явилася тільки за часів правління Данила. У часи володарювання Володимирка Володаревича та його сина Ярослава Володимировича Галич виступав столицею князів Ростиславичів та всієї Галицької землі, що добре узгоджується з літописом. Ми не спостерігаємо жодного означення «нашої столиці». Описані п'ять спроб (самих спроб заволодіти Галичем було шість, які вірніше називати збройними штурмами) заволодіти Галичем червоною ниткою просякнуті крізь увесь наратив присвячений володимирському князю [148, с. 143-145]. Інтригує, що захоплення міста зимою 1233–1234 рр. і влітку 1238 р. зображено як «завладълъ безъ кровопролитія». У цих епізодах історик, який

так полюбляв цитувати літопис, дуже вибірково вставляв елементи із джерела, порушуючи їх текстуальний зміст [64, с. 127]. Після остаточного утвердження Данила у Галичі, володар зображений виключно як «князь Галичській».

Д. Зубрицький обурювався згадуванням участі Данила Романовича у коронації Бели IV 1235 р., під час якої колишній володар Галича Коломан ніс меча, а Данило з честю вів за уздечку коня, відображеним в угорському історіописанні з XIV ст. У тексті читаємо: «Daniele uero duce Rutenorum equum suum ante ipsum summa cum reuerencia ducente». [48, р. 223; 53, опл. 210]. Окреслений особливий «з'язок» між Данилом і Белою, досі є предметом жвавих дискусій у літературі [145; 300; 360].

Історик цілковито заперечував реальність цього епізоду та можливого статусу угорського ленника, критикуючи М. Карамзіна. Керувався літописною згадкою, яку автор цитував повністю: «Даниль же в то время шель баше со братомъ своимъ Оугры ко королеви БЪ БО ЗВАЛЪ ЕГО НА ЧЕСТЬ [акцент наш. – Н. Х.]» [22, стб. 776; 64, с. 145]. Останні слова літопису вчений записав великими літерами, акцентуючи політичний статус і союзницькі відносини Данила з Белою IV. Виглядає це сумнівними спробами виправдання володимирського князя та заперечення угорських свідчень, які написані «хвастоствомъ ревностнаго Мадярскаго патріота». У самого ж Данила Романовича дослідник побачив «величавый характеръ» та назвав «наш герой», який «скорее лишился бы последней пяди земли, какъ, что бы решился быть чьиимъ либо конюхомъ» [64, с. 125].

Конструюючи образ величного героя, Данилові пробачалося так зване «умертвлення» частини повсталих галицьких бояр після Ярославської битви 1245 р. Схожі події, які були в 1211 р., пов'язані з «узурпаторами» Володимиром і Романом Ігоревичами р., оцінені зовсім по-іншому:

Князі Ігоревичі	Данило Романович
Истребивъ или розогнавъ	Тогда истребилъ Даниль и

<p>значительное число опасных ииъ Галчанъ и думали спокойно наслаждаться плодами своего злодѣйства но мечь, ужасная мечь скоро послѣдовала [64, с. 146].</p>	<p>многихъ Галичскихъ бояръ-мятежниковъ, – чемъ прекратилъ на всегда Галичскіе возмущенія, изманы и положилъ твердую основу единодержавному правленію въ нашей земли [64, с. 149].</p>
--	--

Отже, із наведеної вище таблиці діяння Ігоревичів викликали у Д. Зубрицького хвилю докорів князям за їх злочин. Тоді ж, пишучи про те, з якою жорстокістю «князь Галичский» святкував свою перемогу над боярами, історик наголошував на виключно позитивних наслідках такого вчинку, цілком схвально сприймаючи «умертвлення» 1245 р., яке фактично стало фіналом Ярославського конфлікту і, як наслідок, призвело до припинення віськових конфліктів такого масштабу на півстоліття [429, s. 145].

Опис смерті «нашого Даниїла» закінчується порівнянням, що старший син Романа Великого є гідним сучасником Олександра Невського та «быль изъ самыхъ знаменитыхъ Галичскихъ государей» [64, с. 202]. Такі слова демонструють, що пам'ять про Даниїла як локального правителя у свідомості Д. Зубрицького все ж перебувала у тіні Великоросійської концепції пам'яті історії Русі.

Продовжив справу Д. Зубрицького Ісидор Шараневич. У своїй радше популярній, ніж науковій *«Історії Галицько-Володимирської Русі»* автор відзначив, що опирався, крім першоджерел, на згадані студії Д. Зубрицького. Робота орієнтована, справді, на широкого читача. Спостерігається логічний подієвий виклад історичного процесу, немає великої кількості цитат джерел і різного роду науково-критичних інтерпретацій. Загалом текст написано у доступному стилі та певній ідейній толерантності. Це забезпечило роботі І. Шараневича більшу популярність як у наукових, так і громадських колах, навіть за межами русофільського середовища [299, с. 123].

Новим елементом русофільського дискурсу про Данила Романовича стала ідея можливості розгляду володаря не тільки як героя міста Галича й усієї Галицької землі, а й як національного героя, славного предка всієї Русі. Дивлячись на фрагменти роботи І. Шараневича присвячені Данилу, помічаємо, що вони містять суттєві зміни і різночитання літопису (порівняно зі своїм попередником) які одразу ж кидаються у вічі. Так, у цій праці фактично відсутні означення «наш князь», «наш Данило», «наш Галич» [75, с. 77] Історик лише одного разу при описі війни Мстислава Мстиславовича за галицький престол 1221 р. вжив означення «нашіє Романовиче». Цим він показав, що війни, до яких були причетні сини Романа Мстиславича, нічим не відрізнялися від конфліктів, спричинених у Галичі іншими волинськими князями. Надалі акцентувалися саме на володимирському князівському статусі Данила, а після 1238 р. – галицько-володимирський, який залишався йому притаманним до самої смерті володаря. Помітним є акцент на історії Галицької землі, що є головним предметом студій дослідника. Володимирській землі уваги приділено досить мало, лише у контексті життя Романа Мстиславича. Акцентована у вступі теза «любовь до руской истории», досить добре втілена описі політичної біографії Данила, де І. Шараневич неодноразово намагався зобразити Галич невід'ємною складовою Русі [75, с. 5] Дослідник свідомо уникав відповіді на проблеми слабкої політичної інтегрованості міста у систему «общерусской истории» та ментальних особливостей населення – очевидних для нього [75, с. 71, 87, 107]. Підсумовуючи життя правителя, галицький історик наділив Данила низкою емоційних означень: «Был то князь добрый, мудрый, хоробрый, хитрый и дбающий о благо земель подвладных» [75, с. 107-108]. Такої характеристики, з пера І. Шараневича, не удостоївся жоден персонаж його «історії».

Третій, вартій уваги поряд з «Историей древняго Галичско-Русского княжества» Д. Зубрицького та «Историей Галицко-Володимірської Русі» І. Шараневича, текст належить перу одного з найвпливовіших та відомих інтелектуалів русофільської течії Богданові Дідицькому. На жаль, історична

наука поки не може похвалитися достойною, присвяченою цьому дослідникові, працею [299, с. 145]. Написана ним тритомна «Народна історія Русі» узагальнила усі наукові здобутки попередників як наукового, так й ідейного характеру. Саме на її сторінках відбулася остаточна трансформація Данила Романовича у русофільського героя.

Починаючи із дитинства синів Романовичів, історик активно окреслював їх «нашимъ Галичанамъ». У той же час, справді Галицьких – Володимира та Олега Ярославовичів, автор жодного разу не назвав «нашими». Окрім того, їхня політична слабкість викликала спроби певного відчуження цих представників династії Ростиславичів із пам'яті міста [63, с. 48]. Б. Дідицький із захопленням описував тернистий шлях юного князя, якого тепло називав «Наш Данилко» у боротьбі за Галицький престол. Далі у тексті старший син Романа Мстиславовича перетворився на «Данила Галицького». Відбулося це 1224 р., задовго до його остаточного утвердження у місті Галичі. Автор це чудово усвідомлював, додаючи: «коли Татаре по первый разъ явились за Днѣпромъ, нашъ Данило былъ Княземъ еще не цѣлой Галичины, а только одного Волыня» [63, с. 58]. Усвідомлення Волині як складової частини Галицької землі не викликає у нас подиву, адже на тлі ідейно-політичного розвитку західноукраїнських земель другої половини XIX ст. саме Галичина виступала культурним центром регіону. Це намагались історично довести історики-русофіли [333, с. 255-257; 498, р. 473; 299, с. 35-36].

Приєднання Галицької землі відбулося взимку 1233-1234 рр., після конфлікту з угорським принцом Андрієм та боярином Судиславом: «Нашъ Данило бтъ теперь (1233 г.) уже постоянно утвердился въ Галичи и сталъ Великимъ Княземъ Галицко-Волыньскимъ. Зъ того часу слава его начала рости и взмагатися до такъ высокой степени, що превзойшла всѣхъ князей русскихъ» [63, с.59]. Зображені фрагменти демонструють наполегливі спроби перетворити Данила у національного героя Галицької землі, яка була невід'ємною частиною Русі. Тому, створивши «Данила Галицького» ще

1224 р., дослідник вирішив не залучати до своєї історії літописні конфронтації князя з опозиційним галицьким боярством та аналізувати шкоду, заподіяну його війною Галицькій землі [63, с. 60]. Це, звісно, значною мірою могло нівелювати усі старання Б. Дідицького. Адже історик-русофіл керувався ідеєю, що «поставивши на ноги такъ велику русскую державу» середньовічний правитель ставав реальним, історичним героєм національної пам'яті Галичини як складової «общерусской истории» [63, с. 61].

Проект русофільського дискурсу минулого демонструє нам спроби істориків винайти своєрідну «галицькість» володаря, неодноразово вживавши означення «наш Данило», «наш Галич», «наш герой». Розуміючи при цьому стилізацію правителя до пам'яті виключно міста Галича. При цьому Володимирський період правління князя частково випадав з їхнього поля зору.

Якісно новим елементом русофільської пам'яті про старшого сина Романа Мстиславича стало використання стійкої форми образу «Данила Галицького». Ми простежили, що такий «псевдонім» у Данила з'явився не одразу. Розпочав проект привласнення Данила Романовича Д. Зубрицький, написавши справді історичну, критичну та синтетичну роботу з історії Галицько-Волинської землі. Львівський архіваріус досить обережно підходив до найменувань Данила, називаючи його просто «Галичській князь», не використовуючи титулу король (після подій у Дорогичині). Хоча у своїх чорнових варіантах роботи Зубрицький неодноразово називав володаря «Король Руси» або ж «Русский венценосец» [11]. Показово, що фінальна й опублікована версія «Истории» у відповідних моментах такою різноманітністю характеристик Данила Романовича похвалитись не може [64, с. 172]. Тому припускаємо, що саме «Галичській князь» став для Дениса Зубрицького найбільш прийнятним варіантом стилізації образу. Другий текст русофільської історії за авторства І. Шараневича, окрім «галицькості», надав образу Данила Романовича ще й «общерускості». Довершив справу попередників Б. Дідицький у своїй тритомній «Народній історії Русі», де

вперше в українському історичному наративі вжив псевдоісторичне означення «Данило Галицький»

Донедавна популярною була теза Олександра Головка, що одним із перших, хто вжив щодо Данила прізвисько «Галицький» був історик Микола Дашкевич. Справді, дослідник 1873 р. видав роботу «Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям», яка, будучи написаною під значним політичним та ідейним впливом М. Карамзіна, стала підсумком його навчання у Київському університеті. Однак у цей час «Данило Галицький» перебував у науковому наративі галицьких русофілів уже понад п'ять років. Справді творцем образу «Данила Галицького» був російський історик Ніколай Карамзін, якій у своїй «Истории Государства Российского» вжив дане означення задля надання локальної ролі та применшення значення як Данила Романовича, так і його держави в цілому. Пам'ять про самостійного правителя – «Rex Russiae» суперечила великоросійському імперському наративу, творцем якого виступав сам Н. Карамзін. Ідейні віяння російського історика відобразилися і на згаданих нами істориках-русофілах – Д. Зубрицькому та І. Шараневичу. Нещодавно, М. Волощук ствердив, що Н. Карамзін у своїй роботі вивчав боротьбу Данила за галицький престол, звідси і прижилося означення «Галицький», без належного зосередження на особливостях стосунків Данила із жителями Галича. [148, с. 129]. Після виходу його праці псевдо «Галицький» стало широко використовуватися у наукових працях істориків з Наддніпрянщини, серед яких найбільш знаковими на той час були Микола Дашкевич [61] та Микола Костомаров [65].

Історики-русофіли у своїх текстах намагалися викликати у читача відчуття позачасової та позапросторової належності австрійської частини українських земель до Галицького князівства із центром у місті Галичі та «общерусской» історичної спільності. Проект такої історії вперше зустрічаємо у Д. Зубрицького, який часто наголошував, що історію Галичини неможливо зрозуміти поза «общеруським» минулим: «Отделить историю галицкую отъ

истории другихъ русскихъ владений есть не возможно, покушение такого рода было бь смешнымъ, а требования безгулздымъ» [64, с. 10]. Перу історика також належить стійке положення про «русский мир», в якому закладено поняття східнослов'янського культурного, соціального, політичного простору. Сама ж концепція «общерусской» історії простежується у хронологічних рамках від IX до XII ст. і названа періодом «единодержавия». Натомість XIII – перша половина XIV ст. зосереджена на історії держави Данила та його нащадків – «частной галицкой истории в общерусском мире» [64, с. 10-11]. Таким ідейним поглядом Д. Зубрицький окреслив історичну концепцію галицьких русофілів, від якої свої теоретичні начала брали усі інші дослідники у подальших спробах писання історичного наративу.

«Общеруський» Данило продовжив своє існування на сторінках інших праць галицьких русофілів, однак без значних ідейних змін у його репрезентації. Варто згадати ще одну чільну постать русофільської науки – А. Петрушевича. Вчений, справді, високої кваліфікації, на жаль, не відзначився своїм ідейно-концептуальним обґрунтуванням першого короля Русі, традиційно продовживши справу Д. Зубрицького, й обмежився фактуальним наповненням історичного наративу. Досліджуючи у переважній більшості вузькопроблематичні питання регіональної історії, А. Петрушевич так і не створив окремої узагальнюючої праці «нашого Галича» [66; 67; 68]. Схожими були погляди іншого дослідника-русофіла Т. Ріпецького, який оригінальним був лише у висвітленні подій після «хмельниччини». Сюжети присвячені Данилу виявились повним (у буквальному сенсі) наслідуванням студій Б. Дідицького [69].

Останній етап розвитку русофільського напрямку історіописання (кінець XIX – початок XX ст.) можна вважати кризовим в ідейному плані висвітлення своїх концепції. Причини кризи були пов'язані із новими культурними, інтелектуальними та соціальними реаліями розвитку історичної науки. Активний розвиток радикальної течії української

історіографії, діяльність Львівської науково-історичної школи М. Грушевського, нівелювали засадничі положення русофілів про «общерусскую» історію. У подальшому класична русофільська концепція не отримала наукового розвитку [299, с. 56].

Як стилістичний механізм автори використовували образ Данила Романовича, в якому бачили історичного героя XIII ст. і який мав стати таким же героєм для українського суспільства XIX ст. Однак чому передові інтелектуали свого часу керувалися таким прямолінійним, антинауковим та, зрештою, впертим підходом до винайдення потрібної їм пам'яті про короля Данила, свідомо ігноруючи та перекручуючи тексти джерел?

Шукаючи відповідь, звернімо увагу на особливості формування русько-української школи історіописання у Галичині, яка досить довго перебувала у тіні польської культурної ідентичності. Загальновідомо, що поляки впродовж усього XIX ст. домінували в суспільному, політичному та культурному житті Східної Галичини. Провідні політико-культурні течії польського руху дотримувалися традиційної програми відновлення або ж реставрації «історичної Польщі» у кордонах 1772 р., де вся Галичина розглядалася споконвічною, цілком природною історичною польською територією. Галицькі русини у такому векторі культурного розвитку виступали тільки складовою частиною польської нації, відрізняючись лише вірою та мовою – діалектом польської [299, с. 35]. Польське середовище характеризувалося відсутністю існування єдиного стійкого погляду на минуле Русі. Репрезентація руської історії обмежувалася стійким положенням про споконвічну, закономірну «польськість» галицьких земель, захоплених ще у кінці XII ст., та «цивілізаційну місію» Речі Посполитої на Русі [156, с. 173; 157, с. 55]. Тут мається на увазі те, що за свідченнями Вінцентія (Вікентія) Кадлубека, Романа Мстиславича на Галицький престол поставив Лешко Білий. Польська історіографія у XIX ст. (та й пізніше) розглядала цей момент як вихідну точку встановлення польського впливу на Галичину.

Тяглість руського історичного процесу у польських вчених розглядався як частина великої історії Польщі. Досліджуючи цей проект «минулого», дослідники виділили одну характерну рису національної історії поляків – сприйняття усього масиву історичних явищ у площині – «свій-чужий». Відповідно до галицької історичної думки, це явище зводилось до «руський-неруський». Образ «чужого» перетворювався на своєрідний образ «ворога». У цьому ж ключі «свої руські» історичні постаті підпорядковувалися уявленням «герой-антигерой», де останній, як правило, був «зрадником» нації. Своєрідним ореолом образу «ворога» або ж «чужого» був оповитий Данило Романович. Існування пам'яті про короля Данила цілковито суперечило постулату про споконвічний русько-польський антагонізм, сам же правитель став штучно «забути» [173, с. 86; 498, р. 823]. Репрезентація історії Галичини у польській історіографії ХІХ ст. на сьогодні є темою все ж недостатньо вивченою, яка досі наштовхується на значні суперечки у вченої спільноти.

Внаслідок революційних подій 1848 р. серед полонофільської течії русинського руху було здійснено спробу легітимізації приналежності Галицької землі до Польщі. Вважалось, що ці землі колись належали Польському королівству, але були захоплені Володимиром Святославичем та приєднані до Русі і, відповідно, через декілька століть Галичину відвоював Казимир ІІІ Великий [174, с. 163; 497, с. 59-60]. На противагу полонофілам галицькі русофіли спробували здійснити проект відродження Галицької Русі, чому сприяв період після «Весни народів» 1848 р., запозичивши готову форму російської культури та доповнивши її локальними галицькими елементами. Для цього слід було перетворити Галицьку Русь на новий центр «общеруського» простору [299, с. 35]. Основою такої схеми мали стати уявлення про Русь (Київську та Галицьку) як «блистательний» період національного минулого [174, с. 163; 87, с. 164].

Свої тексти історики прагнули спрямувати на відмежування від поляків, простежити самотність руської спільноти та утвердити їх уявлення про

спільність галицьких русинів із всеруським простором. Перед дослідниками постало завдання – винайти нове, окреме від Польщі, минуле. Активізувалися пошуки лінії власного історичного розвитку, здійснено спроби обґрунтування відмінностей галицьких русинів від поляків та з'ясування їхнього місця у загальноруському просторі. Основний акцент зосередився на давньоруському, самостійному періоді історії Галичини.

Перевіримо судження відносно полонофобського характеру історичних наративів галицьких русофілів й конструювання у ньому «Данила Галицького». Для цього знову повернімося до праць істориків. Русофіли проявили високу чутливість до стосунків Данила із Римом. Їхня позиція в цьому плані була досить не однозначною. Акт коронації у Дорогичині й перетворення держави на королівство, безумовно, вважалось прогресивним кроком, який свідчив про державну самостійність. Проте релігійні й культурні контакти із Західним світом сприймались негативно ба навіть агресивно. Так, у своїх студіях Д. Зубрицький вважав, що прагнення створити Данилом антитатарську коаліцію, свідчило про розуміння ним своєї приналежності до «общерусского» світу. Історик належно цінував роль західного вектору політики, особливо втручання у боротьбу за австрійський престол, що засвідчувало про великий престиж держави Романовичів [64, с. 201].

Відвертий антикатолик Б. Дідицький вважав унійні переговори Данила шкідливим та безглуздим вчинком. Такі відносини, на думку історика, були небезпечними і могли призвести до повного окатоличення Галицько-Волинської держави. Всю вину у переговорах Дідицький перекладав на поляків. Для того, щоб надати контрасту русько-польському протистоянню вчений зіставляв польську і татарську загрози, де остання була значно привабливішою: «Тое однакожь треба признати Татарамъ, що хоть якіи они были вороги наши, а всежь не нарушали обычаёвъ и порядкбвъ, якіи на Руси застали» [63, с. 57]. До образу «чужих сусідів» потрапили, крім поляків, ще й угри та литовці, які однак не були наскільки небезпечними як поляки. У

такому ж дусі було зображено й політику римського вектору у Данила: «Батый хань, хотя Татаринь, но не бтбераль намъ нашої православної вѣры, не твориль насилія русской нашої совѣсти. Папа же римскій требо валъ бть насъ, щобы мы вѣру православну замѣнили на унію, та его головою нашої русской церкви признали» [63, с. 64]. Істинно вірним шляхом в історичних реаліях того часу був вибір Олександра Невського, якому власне і протиставлялась діяльність короля Русі: «Нашъ Данило успѣлъ былъ связатись близше съ русскимъ же Великимъ Княземъ Александромъ Невскимъ и подвигнути его на вспольное дѣло супротивъ спольныхъ вороговъ Руси, не змогли бы были противъ насъ ничего ни Татаре ни весь Западъ» [63, с. 67-68].

Вся багатогранність західного вектору політики русофільського «найзнакомітійшого» князя зводилась до намагання зобразити її певним схибленням володаря із очевидними нівелюваннями військових успіхів. Історик відверто критикував Данила за ігнорування способів налагодження союзницьких відносин із Північно-Східною Руссю, що в кінцевому результаті призвело до неминучого занепаду Галицько-Волинської держави: «А то – жаль сказати – такіи два славныи, могучіи Князѣ, якъ Данило Галицкій и Александеръ Невскій, жили и владѣли въ русскихъ земляхъ яко ровесники рѣвночасно, а каждый зъ нихъ дѣйствоваль за себе отдѣльно, не оглядаючись другъ на друга, та черезъ тоежь оба особнякомъ мусѣли двигати ярмо татарске и переносити много терпкого горя!» [63, с. 68].

Бачимо, що, намагаючись створити правильного «общерусского» Данила, Б. Дідицький наштовхувався на декілька «західних» фактів із біографії володаря, які жодним чином не вдавалося поєднати із обраним шляхом формування історичного минулого. Тому найпростішим способом було засудити небажані аспекти у житті Данила Романовича. Розуміємо, що сюжет із «не обдуманістю» політики не був оригінальним. Раніше від Дідицького до нього звертались й Д. Зубрицький та І. Шараневич, хоча не у такій критичній формі. Описаний дослідницький підхід значно спрощуваав історичну схему

розуміння відносин держави Романовичів із країнами Європи, що у кінцевому випадку на довгий час зумовило вузьку та предметно слабку історіографічну традицію. За русофільською схемою, тогочасний світ поділявся на два цивілізаційні виміри: латинський (католицький) Захід і татарський Схід (Золота Орда). Між цими світами знаходилась самостійна держава Данила, яку прагнула підпорядкувати собі одна із описаних вище сторін. Історики стверджували, що вибір Галицько-Волинською державою однієї із конфронтуючих сторін забезпечить їй цілковиту перемогу у протистоянні з іншою. Такі роздуми показують що «Данило Галицький» перетворювався на фактично ключову постать XIII ст., адже своїм вибором міг би призвести до перемоги Заходу чи Орди. Стає зрозуміло, чому саме князя та короля Русі так наполегливо прагнули популяризувати історики-русофіли у своїх наукових дослідженнях.

Показовими у даному аспекті були засідання Галицько-руської матиці, де неодноразово обговорювались проекти написання популярної історії Русі та їх важливість для продовження русинських національних рухів, які до того ж заохочувались преміями. Згаданий історик-русофіл І. Шараневич виступав із пропозиціями створення окремого історичного відділу, у сферу діяльності якого входитимуть ще й археологічні розкопки літописного Галича. У липні 1865 р. історик отримав премію за написання популярної історії Галицької Русі. Робота відповідала усім вимогам – написана у популярному стилі та була призначена для народу з метою піднесення національного самопізнання [40; 111, с. 42-43].

Перу Шараневича належить програма, яка повинна була стати основним орієнтиром до написання проектів популярної історії Галицької Русі. Ідея історії полягала у популяризації самостійного минулого Галицької землі. Робота повинна була складатись із кількох частин – вступу до історії Малої Русі (де окреслено державу Володимира Святославича та його нащадків) і конкретно самої історії Галичини, яка ділилась на три періоди: самостійницький (до 1340 р.), польський (до 1772 р.) і австрійський.

Самостійницький період поділявся на дві частини. Перша – Галицька земля у складі Русі із центром у Києві (період утвердження руського культурного, політичного і релігійного простору). Друга – період після втрати Києвом статусу Центру Русі і поступове формування удільного устрою на Галицькій землі. Акцентувалась увага міжусобної боротьби князів на західноукраїнських землях, де утвердилась династія Ростиславичів [40].

18 липня 1865 р. І. Шараневич презентував свою програму, яку було висунуто на загальне обговорення зборів Галицько-Руської матиці. Зокрема, Й. Кульчицький запропонував замість написань «нової історії» надрукувати вже готовий Волинський літопис, який написаний доступною мовою і містив важливі сторінки історії Галичини. Локальна обмеженість обговорення викликала обурення у священника Г. Гинилевича. Він схилився до думки, що слід більш широко висвітлити й чітко розділити поняття Великої Русі та Малої Русі. Запропонована ним програма орієнтувалась на написання широкої історії Малої Русі з акцентом на Галичині [40].

У відповідях на зауваження Шараневич усвідомлював ідейні віяння присутніх, тому підкреслив, що мова йде про загальний погляд на історію краю, який зовсім не вичерпає проблеми історичного минулого. Кожен автор повинен обрати свій метод. Гинилевича було запевнено, що Галичина буде розглядатись у контексті іншої Русі і зовсім не як окрема земля. Галицька Русь отримає набагато більшого ідейного розвитку, адже є багатою на історичні пам'ятки і, що важливо, на історичні постаті. Чільне місце на п'єдесталі давніх предків відводили династії Романовичів. Гинилевич продовжував стверджувати, що він ідентифікує Малу Русь із Великою Руссю, що це тотожні поняття. На це І. Шараневич відповів: «Многіи племена рускіи, сказаль онъ, належавшіи давнейше до вел. княжества Кіевского, належать ныне до Великой Росии. Давнейше мы стояли съ ними въ тесной связи, – того никто заперечити не може; аж познейше, въ II периоде мы отъ нихъ отчужилися. Ныне признаю, же давнейшее вел. княжество Киевское не есть

то само, що нынешне російское государство и с тымъ царствомъ его не идентификую» [40].

Погляди Г. Гинилевича на те, яким повинно бути минуле Галичини, значно виходили за межі русофільських ідейних концепцій. Священик вважав, що п'ятнадцяти мільйонне населення Русі заслуговує на свою окрему історію без акценту на регіони. З ним частково погодився Шараневич: «окремышну історію того народа написати, который николи в жадномъ періодѣ не становиль окремышной политической целости, се невозможно. Если ся описуе яка месцевость, належить взгляды мати на целу територію; такъ и при писанью історіи Мало-Руси належить узгляднити еи связь съ целостью. Идеи русской народности я не заперечую, но примечаю, що такая идея национальностей поднеслася въ Европе не скорше, якъ въ нынешномъ 19 столетію. Історія же Русі ажъ до найновейшого періода о томъ ничего не знае» [40].

Все ж програму І. Шараневича було затверджено. Збори Галицько-руської матиці підтримали його основні ідеї. Сама ж програма конкурсу повина була бути розглянута комісією у складі п'яти людей: В. Ільницького, Г. Гинилевича, Г. Крижанівського, Б. Дідицького, О. Огоновського [111, с. 45].

Підтвердження своїх позицій Шараневич описав у вступі до своєї «Історії». Дослідник наголошував на необхідності окремої історії для розвитку краю: «Зъ знанья русской історіи должны мы черпати любовь до земли, напятнованой действиями и терпеньями отцевъ нашихъ и богатои въ історичній преданья королями, пересправляли и умыслово переживали. Маю въ Бозе надею, що настоящая історія станется деломъ народнымъ и принесет для краю правдивый пожитокъ» [75, с. 4].

Згодом саме Шараневич став основним популяризатором ідейних концепцій галицьких русофілів. Варто згадати й ідейний внесок Б. Дідицького, який, написавши свою «Народну історію» (хоч і в популярному та полеміко-дискусійному характері), розвинув історичну

концепцію «Галицького минулого», надавши їй найбільш виразної та довершеної форми «общеруського» масштабу. Сюди ж добавимо, що його тритомна праця довго виконувала у Галичині роль основного підручника з національної історії [299, с. 164].

Концепт русофільської історії був неможливим без «образів» минулого, які мали стати основою нової історичної пам'яті. Шукаючи лінію власної, окремої історії, було винайдено пам'ять про середньовічного князя Данила Романовича. Забута в полонофільській історичній культурі, постать короля, добре підкріплена джерелами, давала дослідникам (враховуючи особливості політичної біографії володаря) найбільш широкий простір для історичних дискусій цивілізаційного характеру. Жоден правитель на сторінках *«Історій»* вчених-русофілів не міг похвалитися такою кількістю дослідницької уваги. «Хоробрий, добрий, мудрий, хитрий та милосердний» – русофільський образ «Данила Галицького» не відповідав літописному зображенню Данила Романовича, однак сприяв утвердженню своєї окремішності від великопольського минулого.

Створення русофілами форми пригадування Данила Романовича як князя «Данила Галицького» носило радше політичний та ідейний характер ніж історичний. Галицька земля завжди характеризувалася своєю самостійністю й самобутністю відносно решти земель Русі, що суперечило ідеології русофілів. Відповідно, утвердження щодо короля Русі Данила Романовича конотації «Галицький» та привласнення його образу до «нашого Галича» сприяло інтеграції Галичини до «русского мира».

2.2. Від історичних реалій до політизації: князь та король Русі у народницькій історичній уяві

Русофільський образ «Данила Галицького» досить добре справився зі своєю цивілізаційною місією – історичної єдності галицьких русинів з Наддніпрянською Україною та Росією. Будучи представником династії волинських Рюриковичів (для русофілів – галицьких), середньовічний правитель історично єднав Галичину із Російською імперією, де правила

династія Романовичів – правонаступників московських Рюриковичів. Процес зародження народницького руху, який дав початок формуванню загальних уявлень «власного» українського минулого, повинен був сприяти поверненню до історичної дійсності. Де «галицькості» Данила Романовича місця не було. Образ правителя зберіг своє значення для народницького бачення минулого. Однак не як історичний «rex Russiae» і не як Данило Романович – володимирський, київський князь та король Русі. Представники українського національного інтелектуального руху Наддніпрянщини та Галичини запозичили до свого історичного наративу саме русофільського «Данила Галицького» і спробували використати цей образ для формування своєї концепції української історії Русі. Підстави такої тривалої і стійкої традиції не коректного найменування короля Русі, його трансформацію в українського національного героя досі є не з'ясованими. Авторитетність та наукова кваліфікація багатьох тогочасних вчених зіграли злий жарт із нащадками, які жодним чином не ставили собі за мету з'ясувати генезис «галицькості» володаря й особливості його ідейної репрезентації, продовживши конструювати образ «Данила Галицького» у суспільній свідомості українців. І, тим самим, зберігати тенденції несвідомо сфальшованої історії й культурної неповноцінності у сучасності.

Окремо варто виділити течію українофільства. Феномен українофільства є неоднозначним, породжуючи тим самим жваві дискусії серед науковців і сьогодні. Українофілами вважають ліберальну течію політичного руху у Наддніпрянській Україні і національну течію галицьких русинів другої половини XIX ст. Представники галицьких русинів поділяли думки наддніпрянських українських інтелектуалів стосовно своєї окремішності як від поляків так і великоросів. Зародження феномену народництва співпало із часом коли до імперського національного дискурсу спільної історії поступово проникають елементи європейської (насамперед чергу французької та німецької) культури. Це призвело у другій половині XIX ст. до розвитку в українському інтелігентському суспільстві початків модерної

Західної свідомості. Посилений інтерес до всього «свого» наштовхувався на проблему пошуку «власної» історії, власної мови, власного фольклору – тобто свого культурного простору. Якісні зміни української національної свідомості та історичної думки народовців та галицьких українофілів формувалися на основі поглядів Й. Гердера, теоретичні підходи якого давали інтелектуальну поживу для представників течії: «Найбільш природньою державою є та, в якій живе один народ, з одним властивим йому національним характером. Цей характер зберігається тисячоліттями і якщо природнього правителя народу це турбує, то і державний характер повинен бути розвинений найбільш природнім чином. Здається, що ніщо так не огидно природі і цілям правління, як не природнє зростання держави, хаотичне змішання різних людських спільнот під одним скіпетром» [164, с. 250].

Народовці швидко дійшли розуміння, що історія України («Южной Руси») була іншою, ніж історія Росії («Северной Руси»). Знання про етнічну самобутність сприяло утвердженню окремішності української народності. Як і у випадку з галицькими русофілами, народницька ідея потребувала свого «минулого», своїх героїв, які б історично єднали усі давні українські землі. Проте російська історична наука обмежила простір використання схем історичної пам'яті. Тому перед дослідниками постало завдання винайдення, чіткої концептуалізації та історичної легітимізації свого окремого «минулого». У таких умовах було винайдено пам'ять про першого короля Русі.

Одним із перших Наддніпрянських дослідників, хто спробував науково осмислити образ Данила Романовича, був Микола Дашкевич [61; 444]. Світогляд вченого формувався під значним впливом Володимира Антоновича. Слід зауважити, що В. Антонович під час викладання у Київському університеті Святого Володимира, активно залучав студентів до наукової роботи. Пояснювалося це абсолютно природним розумінням неможливості самотужки будувати концепцію окремішності української

історії. Майстерність помічати активних і талановитих студентів і звала В. Антоновича та ще молодого на той час М. Дашкевича. На початку 1870 рр. В. Антонович започаткував новий курс лекцій та семінарських занять з історії Галицько-Волинського князівства, які читав та вів у проукраїнському дусі. Власне, з цього моменту і відбулося формування Київської історичної школи. Уже перші дипломники В. Антоновича писали роботи на важливі для української історії теми [28; с. 717]. Вчений запропонував дипломну роботу на тему: «Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям». М. Дашкевич проявив неабиякі здібності до самостійного мислення, а також провів значну джерелознавчу роботу. Низка іноземних текстів, уведених у науковий обіг вперше, сприяли популярності роботи серед дослідників «навіть через 35 років після її написання». Сучасні реалії такі, що проведена текстологічна робота М. Дашкевича робить його внесок у студії «данилознавства» цінним і сьогодні [28, с. 717].

Праця змістовно складається із п'яти розділів, які комплексно охоплюють основні віхи життя Данила Романовича – політика, дипломатія, культура і військова діяльність. І хоча тему для дослідження вибрав сам Антонович, Микола Павлович одразу ж у вступі пояснив свою позицію стосовно вибору дослідницької теми, вказавши на важливість епохи, яка була «одною изъ самыхъ блестящихъ» [61, с. 1]. Із перших сторінок тексту ми розуміємо авторське бачення образу давнього галицько-волинського правителя та мету дослідницької роботи: «На базе отечественных и иностранных источников подчеркнуть незаурядность Даниила» й «указать и объяснить замечательнейшие явления княжения Даниила Галицкого» [61, с. 10]. Такі амбіційні завдання одразу ж порушують для нас важливу проблему – в чому полягало оте «замечательнейшие княжение» у свідомості М. Дашкевича?

Знайомство із роботою розпочинається із довгого сюжету про боротьбу Данила за батьківський стіл. Кидається у вічі так звана «галицькість» володаря, яка у історика проявилася із самого народження й, очевидно, (для М. Дашкевича) передалась йому у якості спадку. В уяві дослідника «Данило

Галицький» існував ще тоді, коли сам володар: «На Галичъ, составляющий целую Данилову полотчину, долго не заявлялъ своихъ притязаній».

У своїх наукових пошуках вчений не був достатньо оригінальним, запозичивши готові русофільські схеми про «Данила Галицького». Крім того, можемо спостерігати й інші русофільські концепти «чужого Заходу», де країни Європи названо «пожадними», «вражими», «ласими на здобич» та ін. [61, с. 131] Найбільше дослідницької уваги зосереджено на відносинах із монголо-татарами. Саме цей «азіатський» образ чужого, повною мірою, відобразив «блестательность» Данила у тексті. Описуючи цей аспект біографії володаря, М. Дашкевич часто вдавався до полеміки із відомими тогочасними російськими істориками, котрі негативно оцінювали політику короля Русі. Дискусії Миколи Павловича в одному із фрагментів його роботи демонструють відверту неприйнятність російської схеми історичного минулого, зокрема й оцінки Данила. Найбільш показовим є епізод засудження поглядів Сергія Соловйова. Російський вчений насміхався із невдач Данила, порівнюючи їх із діяннями Олександра Невського. Цим він виправдав «покору» татарам і показав новгородського князя проникливим та обережним і, крізь призму часу, найбільш успішним [61, с. 141-142]. Критиці Соловйова молодий Дашкевич протиставляв самостійного Данила, який не побоявся виступити проти «східної» загрози і здійснив спроби створення антитатарської коаліції [61, с. 142]. Незалежність Данила відображалась і в ординській повазі: «Даже Бурундай называлъ галицко-волинського князя не иначе как мирникъ (т.е. находящимся в союзе), и власть татар не была такъ прочно утверждена, как в северовосточной России» [61, с. 142].

Унікальність тексту М. Дашкевича полягала не лише у його критичних підходах та сміливості до полеміки з авторитетними російськими вченими. Історик став фактично першим із Наддніпрянських дослідників, хто виокремив історію Галицько-Волинської Русі від класичної схеми великоросійського минулого. Творцем державної окремішності став «Данило Галицький»: «При Данииле значительная по объему часть Руси, именно юго-

западная, отделилась отъ прочихъ русскихъ земель и начала жить особенной жизнію» [61, с. 143]. Володар не захотів долі решти руських земель, рвався до свободи та «стремился к развитию вполне цивилизованной для своего времени жизни». І тут ми хочемо зосередити нашу увагу на ще одному надзвичайно важливому аспекті роботи М. Дашкевича. Для цього прочитаємо таку цитату:

«Она (держава Данила – НХ) могла бы всторично сыграть роль, какая однажды была уже выполнена ею, – роль, навсегда освятившую Кієвь для всей Руси» [61, с. 143].

Наведений фрагмент репрезентує нам погляд автора на Галицько-Волинську державу як єдиного можливого спадкоємця й правонаступника Русі, носія і продовжувача давньокиївських традицій. Це доволі цікавий факт, адже він свідчить, що М. Дашкевич дійшов такого висновку задовго до славнозвісної статті М. Грушевського [177, с. 291]. А тому, популярна у наукових колах гіпотеза, що М. Грушевський першим висунув тезу «Галицько-Волинська Русь – прямий спадкоємець Київської Русі» не є достатньо вірною, містить хитку основу та потребує більш детального дослідження.

Наукова позиція М. Дашкевича, його українська самоідентифікація визначили, спрямованість роботи, яка започаткувала модель народницького бачення минулого Галицько-Волинської держави. Молодому історику вдалося своїм «Данилом Галицьким» відтіснити на другий план з історичного нарративу образ Олександра Невського, який у великоросійській схемі минулого був ключовим героєм Русі XIII ст. У своєму третьому розділі «Враги самостоятельного ее (держави Данила – НХ) развития» історик чітко репрезентує нам уяву про повноцінну, незалежну Галицько-Волинську Русь. Шлях історіописання, обраний М. Дашкевичем, був доволі небезпечним, адже він повністю перечив офіційній російській історіографії, яка проводила лінію тяглості від Києва до Володимиро-Суздальського князівства. Дослідник не тільки виокремив «Данила Галицького» від великоросійського

нарративу, але й здійснив спробу привласнити пам'ять про нього до Наддніпрянської України, яка історично єдналась із Галичиною.

Важливість дослідницької теми зумовила те, що її обрали п'ятеро студентів В. Антоновича. Однак найбільш вдалою виявилась саме праця М. Дашкевича [445, с. 551-552]. Згодом робота була опублікована у періодичному виданні університету «Университетских известиях» і вважалась однією з найкращих робіт по історії Галицько-Волишнської держави.

Не менш цікаво буде залучити відомості про спроби дослідження образу Данила Романовича іншими студентами В. Антоновича. Відомо, що крім М. Дашкевича над темою працювали його однокурсники: Матвій Астряб, Павло Брянцев, Кіндрат Мурковський й Андрій Павловський. Однак праці були оцінені. Дашкевич отримав найвищу оцінку та право друку свого тексту у періодичному вузівському виданні «Университетские известия». Є певні сумніви стосовно присудження оцінок, адже В. Антонович особисто рецензував тільки роботу М. Дашкевича, що зіграло вирішальну роль у визначенні результату роботи [10]. Дослідження П. Брянцева, М. Астряба й А. Павловського удостоїлись срібної медалі та двох почесних відгуків. Більш цікавою була доля К. Мурковського – признаною була лише друга частина його тексту.

Сучасне становище демонструє традицію ігнорування наукової цінності текстів інших студентів, які не були признані В. Антоновичем. Так свого часу А.Чуткий чи не вперше в історичній науці опрацював тексти згаданих вище студентів. Вчений погодився із висновками В. Антоновича та спеціальної комісії й назвав роботи «визначно менш цінними» [445, с. 556-557]. Однак, на наш погляд, їх студії є важливим ключем до розуміння способів винайдення історії пам'яті про Данила у Наддніпрянській Україні, що зумовлює потребу їхнього перечитання.

Серед чотирьох текстів найбільш слабкою за своїм змістом була робота М. Астряба [1]. Доволі об'ємна за обсягом, праця виявилась простим

переказом так званого Галицько-Волинського літописання за Іпатіївським списком опублікованим М. Карамзіним. Найбільш цінним моментом стала детальна розповідь про боротьбу Данила Романовича за Галицький стіл. Обмежена авторська ерудованість, вузька джерельна база роботи зумовила власне і негативну оцінку викладачів університету.

Наступна, дещо менша за об'ємом, була робота А. Павловського [1]. У дослідженні ми помічаємо більш широку джерелознавчу підкованість та спроби критичної оцінки текстів з їх подальшою перевіркою та джерелознавчими порівняннями повідомлень. Однак викликає подив, що обидва тексти написані із нахилом до великоросійської схеми історії і жодним чином не натякають на політичну та культурну окремішність Галицько-Волинської держави, а сам Данило Романович зображений одним із персонажів загальноросійської історії. Такий хід авторських поглядів значно різниться від започаткованої В. Антоновичем схеми окремої історії України. Пояснити логіку дослідження, на наш погляд, можна крізь призму історіографічної бази даних робіт. Справді, валову частку історіографічних текстів склала російська наукова література, де червоною ниткою простежувалась теза «придатку» західноукраїнських земель до загальноросійської історії [1]. Загалом, по відношенню до вищевказаних робіт мусимо погодитись із висновками колег-істориків [1].

Більшого зацікавлення, на наш погляд, варте дослідження К. Мурковського, яке, на жаль, не збереглося у повному вигляді. Логічний зміст тексту переривається на 1240 р. і є змістовно не завершеним [1]. Відзначаємо досить широкий спектр джерел, залучених при написанні роботи, які, зрештою, не здатні конкурувати із джерельною насиченістю праці М. Дашкевича. Значна дослідницька увага прикута до спроб розуміння історичної приналежності регіону – кому із чотирьох народностей (русинам, тевтонам, полякам чи уграм) належить право володіння галицько-володимирською землею. На думку історика, ключ до загадки потрібно шукати в джерелах. Однак подальшого розв'язання проблема не набула. Без

глибоких концептуальних пояснень автор повторив висновки своїх товаришів – із легкістю привласнив Данила Романовича російській історії, зазначивши, що: «Княжение Даниила Галицкого пердоставляет выдающееся явление в истории Юго-Западной России XIII века» [2].

Четвертий текст історії пам'яті про Данила, написаний за темою В. Антоновича, належить П. Брянцеву [3]. Дослідження охоплює найбільш широкий хронологічний простір – від Володимира Святославича до смерті Данила Романовича. Біографія старшого сина Романа Мситславича поділена на три великі блоки – боротьба за утвердження в Галичі, конфлікти з монголами та контакти із папою, і окремим нарисом представлена внутрішня політика Данила. Досліджуючи внутрішню політику володаря, молодий автор чи не першим акцентував увагу на так званій «болохівській проблемі», вказуючи на цілком природні вимоги місцевих «князів» щодо самоврядування. Спостерігаємо засудження дій Данила стосовно приборкання опозиційно налаштованих болховитян [3]. Загалом правління першого короля Русі зумовило «самое высшее процветание» і мало характер необмеженої монархії. Данило зображений досконалим стратегом, майстром політичної гри, який «отстоял автономию своих владений» [3].

Ретельне прочитання роботи П. Брянцева виявило значну фахову грамотність у найменуванні Данила Романовича. Автор жодного разу не вжив щодо до володаря означення «Галицький», окрім назви самого дослідження (автором теми, нагадуємо, був В. Антонович). Крім того, у тексті не помічаємо зловживання щодо використання русофільських історичних праць галицько-волинського періоду XIII ст. Автору відомі тексти Д. Зубрицького та І. Шараневича, але покликань на роботи Б. Дідицького (найбільшого прихильника «галицькості» Данила) у дослідженні не має. Хоча, мусимо зауважити, що дослідник не наважився пояснити таку особливість пригадування володимирського князя. Однак образ першого короля Русі чітко усвідомлюється українським, окремим від загальноросійської історичної схеми. Ретельна робота із широким спектром

джерельних свідчень дозволяє нам зробити висновки про справді науково-грамотний та кваліфікований підхід П. Брянцева до написання свого дослідження, без зловживання та запозичення русофільських історичних схем.

Така різна градація в оцінюванні «медальних» робіт, звісно, зумовлена якістю їх написання. Однак наші дослідження наводять на ще одну думку в особливостях присвоєних результатів. Найвищої оцінки – золотої медалі удостоїлась робота М. Дашкевича, де повною мірою висвітлено тезу про «Данила Галицького» як самостійного українського правителя та національного героя. Історик не тільки описує окремішність Галицько-Волинської держави, але й прямо відділяє минуле Південної Русі від Володимиро-Суздальщини. Таке національно-українське забарвлення середньовічного князя викликало неабияке захоплення у В. Антоновича, який високо оцінив ідейність тексту Дашкевича: «Это сочинение занимает первое место в ряду других исторических сочинений, касающихся истории Галицкой Руси, по самостоятельности взгляда и разработке источников» [10]. Крім того, як уже зазначалося, праця отримала право на друк в університетському періодичному виданні [23, с. 60]. «Срібну медаль» отримав текст П. Брянцева, який зобразив Данила найбільш величним персонажем історії Русі XIII ст. [34, с. 16]. Наступні два тексти – М. Астряба та А. Павловського продовжили лінію великоросійської концепції історії без особливого акценту на самостійності Данилового правління та його привласнення українській історії. Результат оцінювання був зведений до звичайної похвали [34, с. 16]. Схожої думки дотримувався К. Мурковський, розглядаючи Галицько-Волинську державу у контексті історії «Юго-Западной России» [34, с. 16]. Такі суперечливі авторські положення негативно відобразились на «медалі» – факультетська комісія признала лише окремі частини тексту [445, с. 558].

Спробуємо зіставити результати успішності із різними ідейними забарвленнями образу Данила Романовича у текстах студентів. Доволі

показовим є результат, який прямо залежав від дослідницької позиції авторів. Український, окремий від російської історії, образ Данила був тепло зустрітий вченою спільнотою. Натомість російська традиційна концепція історичного минулого була неприйнятною. Хоча такий хід думок наштовхується на відверту слабкість робіт М. Астряба та А. Павловського, і, можливо, концепція «общеруського» Данила на кінцевий результат не вплинула.

Зрештою, постать Данила Романовича, крім вище згаданих текстів, була репрезентована у ще одній студентській роботі під назвою «Общественное устройство и княжеская власть в Галицко-Русском княжестве в связи с событиями его истории с древнейших времен до смерти Даниила Романовича» [4]. Праця належала студенту Василю Шираєвському та була написана у 1872 р. у м. Холм (на той час Люблінська губернія). Того ж року її було надіслано до Київського університету. Робота охоплювала значні хронологічні рамки – від заселення слов'янами Галичини та Волині до утворення, піднесення та занепаду Галицько-Волинської держави у 1387 р. Основна частина змісту, як і у його попередників, присвячена життю та діяльності Данила. Рецензія В. Антоновича та всього колоквіуму тепло зустріла працю, результати якої стали «удовлетворительными» [6].

Однак маємо певні сумніви в достатній об'єктивності оцінювання роботи. Для цього поглянемо детальніше на сам текст. Кидається у вічі специфічна оцінка літописної династії Ростиславичів, яку автор відверто недолюбував. Автор висміював невдачі Василька та Володаря у боротьбі за Галицьку землю. Володимирка Володаревича названо «ничтожной личностью из всех Ростиславичей», а смерть Ярослава Володимирковича призвела до «замечательных дел воссоединения Волыни и Галиции в одно Галицко-Волынское княжество» [7]. Логіка автора була зрозумілою і багато в чому перегукувалась із поглядами галицьких русофілів Д. Зубрицького та Б. Дідицького – науково обґрунтувати утвердження династії Романа Мстиславича на Галицькому престолі. Боротьба Данила за батьківській

престол описана із певним драматизмом. Ми читаємо про тривалий шлях сина Романа до об'єднання держави, запеклий опір галицького боярства, війни з угорцями і поляками. Досить детальною є Ярославська битва, яка зумовила «постепенное возвышение внешних отношений к соседним державам» [8]. В. Шираєвський розглядав державу Данила як рівного за своїми правами учасника тогочасних міждержавних відносин. Автор чітко відділяв історію Данила, якого вже традиційно названо «Галицьким», від Північно-Східної Русі, зосереджуючи увагу на певній самостійності відносно татарського впливу: «в земле Романовичей ни дани, ни переписи, ни татарских баскаков не было» [9]. Весь текст автора містить слабку джерельну базу, яка фактично обмежена ГВЛ. Робота є відверто слабшою, ніж усі опрацьовані нами вище тексти, що жодним чином не вплинуло на оцінку яка була задовільною.

Отримані результати демонструють, справді, високу чутливість вченого колективу до українського образу Данила. Навіть у випадку з неоднозначною роботою В. Шираєвського, де була відверто слабка теоретична частина та обмежена джерельна база. Це свідчить про бажання дослідників майбутньої Київської школи виокремити історію Галицько-Волинської держави від великоросійської схеми минулого. Однак виникає питання – чому до історичного нарративу дослідників увійшла пам'ять не про літописного Данила Романовича чи «Rex Russiae», а про русофільського «Данила Галицького»?

Тему студентам запропонував та утвердив В. Антонович, для якого, очевидно, такий образ правителя був прийнятним та науково-історичним. Його тезу розвинули студенти, не задумуючись питанням раціональності «галицькості» володаря, а доволі мізерна репрезентація Данила у літературі зумовлювала потребу користування русофільськими працями. У подальшому авторитет вченого та його школи зумовив прийнятність русофільського концепту про «Данила Галицького».

Утвердження образу «Данила Галицького» у наукових студіях наддніпрянських істориків зміцнив своїм авторитетом Микола Костомаров. Історика вважають представником «школи федералістів» та фундатором народницького напрямку в українській історичній думці [370, с. 160]. Світогляд дослідника сформований під значним впливом шеллінгіанства та гердеріанства. Романтичні ідеї філософії сформували «народницький дух» у його творчості. Уже на початках своєї наукової кар'єри Костомаров бачив реальні проблеми історичної думки того часу: «Швидко я прийшов до переконання, що історію треба вивчати не тільки за мертвими літописами і записками, а й у живому народі. . . Але з чого почати? Звичайно, з вивчення свого руського народу; а оскільки я жив тоді в Малоросії, то слід розпочати з його малоруської гілки» [273, с. 446].

Після низки текстів, присвячених пошукам місця руської народності, серед яких найбільш відомими стали «Думки про федеративне начало в стародавній Русі», «Дві руські народності» й «Риси народної південно-руської історії», М. Костомаров почав втрачати зір і зосередив свою роботу на менш напруженій біографістиці [370, с. 15]. Збірник «Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей» висвітлював усі ключові постаті російської історії – від Володимира Святого до Катерини II. Витвір Костомарова був написаний для широкої аудиторії. Біографічне есе, присвячене Данилові вийшло у 1880 р. у зібранні 31 життєпису руських князів, церковних ієрархів та святих. Особливої уваги в нашому контексті статті про Данила Романовича заслуговує аспект націоналізації правителя, а також оцінка княжої влади і «деспотичних» аспектів у державі. Самого ж володаря Костомаров вважав ключовою особистістю XIII ст. у Південній Русі: «В XIII веке весь ход исторических событий в юго-западной Руси долгое время вращается около личности Даниила Галицкого» [65, с. 123].

Уявлення Костомарова про історію перебували під владою національних схем. На його погляд, «носіями історії» були не видатні особистості, а «народи» і «племена». Зіткнення у XIII ст. руських дружин із західними

«німецькими» супротивниками та «азійськими» татарами були для нього результатом конфліктів між різними «племенами» або союзами «племен». Костомаров робив висновок, що Русь у цей час на заході зіткнулася з «німецьким плем'ям», а на сході протистояла наступу «татарських племен». Хоча «німецьке плем'я» і боролось під «прапорами західного європейського католицизму», проте «вже з IX століття в історії відкривається безперервне багатовікове переслідування слов'янських племен» [65, с. 124]. Віддаленість Галицької землі від руського центру – Києва та Володимиро-Суздальщини – призвело до формування різних шляхів культурного розвитку, які Костомаров (на відміну від галицьких русофілів) помічав. Повною мірою «західницький» культурний напрям Галичини проявив себе саме у часи Данила. Європейський вектор зовнішньої політики короля Русі не викликав у Костомарова відрази, а навпаки збуджував цікавість до такого нестандартного напрямку: «Ни один русский князь не заходил так далеко на Запад» [65, с. 135].

Вибір Данила Романовича був зумовлений навалюю монголо-татар і володар шукав найбільш розумного виходу із складної ситуації. Зі сходу на Русь «нахлынули монголы с бесчисленными полчищами покоренных татарских племен, разорили, обезлюдили большую часть Руси и поработили остаток народонаселения» [65, с. 163]. Метафорика «брудних» ворогів, які «подібно до повені» нахлинули на «наш» народ, і від яких країна повинна бути «очищена», симптоматична для національного мислення народівського руху кінця XIX ст. Для Костомарова риси монголів були «абсолютно протилежні» тодішнім руським. Монголи були кочівниками, «багатожонцями» і язичниками. Їхня беззаперечна покора старшим, відсутність індивідуальності і надзвичайна витривалість були, на думку Костомарова, не тільки ключем до успіху, але й головною відмінністю від «русских».

Історик чітко проводить лінію між українськими й російськими предками. А ключові події (боротьба з монголами) зводяться до ідейного протистояння

Данило Галицький versus Олександр Невський. Новгородський князь для Костомарова однозначно був частиною пам'яті російського народу. Сюжет із підкоренням демократичного Новгорода (за сприяння Олександра Ярославича) для історика демонстрував готовність князя сприйняти і скористатись перевагами монгольського панування, які стали початком кінця одвічних руських традицій і свідчили про православну смиренність: «Вполне согласовалась с учением, всегда проповедуемым православными пастырями: считать целью нашей жизни загробный мир, безропотно терпеть всякие несправедливости и угнетения, покоряться всякой власти, хотя бы иноплеменной и поневоле признаваемой» [65, с. 172].

Деспотичність характеру Олександра, використання монгольської підтримки задля збільшення своєї князівської влади досить негативно відобразилось на загальних висновках. Образ новгородського князя став втіленням деспотизму, який згодом успадкувала Московська держава. Зовсім по-іншому М. Костомаров оцінював політику Данила Романовича стосовно монголо-татар. Галицько-волинський володар постав благородним керманічем, провідником свого народу і визволителем від рабського поневолення: «Он был гораздо ближе к европейским понятиям, чем восточные князья. Стыд рабского положения не мог для него ничем выкупаться. Его задушевною мыслью стало освобождение от постыдного ига» [65, с. 151].

Усе подальше життя Данило присвятив вирішенню монгольської проблеми. Обраний Західний тип культурного розвитку й зумовив події коронації у Дорогичині 1253 рр. Новий титул «Rex Russiae» викликав захоплення у М. Костомарова. Такий централізаторський шлях, що важливо, не викликав обурення. В той час, коли володимирсько-суздальські князі були «деспотами», Данило став благородним правителем. Стає очевидно, що Костомарову більше імпував шлях обраний королем Русі для боротьби із монголо-татарами. І такий шлях зіграв у злий жарт із Данилом, який виявився обманутий Заходом. У цьому власне й полягав трагізм правителя,

який заслуговував захоплення у поєднанні зі співчуттям: «В судьбе этого князя было что-то трагическое. Многого добился он, чего не достигал ни один южнорусский князь, и с такими усилиями, которых не вынес бы другой. Почти вся южная Русь, весь край, населенный южнорусским племенем, был в его власти: но не успевши освободиться от монгольского ига и дать своему государству самостоятельного значения, Данило тем самым не оставил и прочных залогов самостоятельности для будущих времен» [65, с. 152].

Костомаров був переконаний, що за часів Данила Романовича неможливо було і подумати про звільнення від «татарського ярма». Однак, на його думку, ті політичні висновки, які Данило зробив, зважаючи на таку ситуацію, заклали основи для Західного культурного розвитку його держави. У цьому вбачаємо чіткий контраст між українською й російською історією Русі. Адже схожий вибір зробили і північно-східні князі, обравши шлях руйнування демократичних традицій Русі в майбутній Московській державі. Замість того щоб захищатися від монголів, північно-східній руські князі набули «рабских свойств» [65, с. 149, 156].

«Правильний» вибір Данила став початком кінця, його велика держава через століття була захоплена сусідніми європейськими державами. Закінчує свою розповідь Костомаров словами жалю: «Но личность Данила Галицкого тем не менее остается благородною, наиболее возбуждающею к себе сочувствие личностью во всей древней русской истории» [65, с. 149].

Дослідження М. Дашкевича та М. Костомарова дали зелене світло представникам галицького українофільства, яке все ще було заручником історичних концепцій русофільства. Потреба концептуалізації власного минулого зумовлювала численні спроби написання національної історії. Перші реальні спроби залучення образу Данила Романовича до історичного наративу галицьких українофілів належать Олександрю Барвінському. Ще у 80-их рр. XIX ст. вчений наполегливо продовжував не виправданий проект, розпочатий «Просвітою» – видання томів «Історії Русі» І. Нечуя [442, с. 132]. Під редакцією Барвінського вийшли наступні томи серії. Так, у 1880 р.

товариство «Просвіта» видало третій том, через два роки – том четвертий, а у 1884 р. вийшов і п'ятий том «Історії Русі» [59]. Тритомна робота охоплювала значний хронологічний проміжок – від захоплення руських земель Великим князівством Литовським до XVI ст. (де значний акцент зроблено на з'ясуванні культурно-релігійних відносин у польсько-литовській державі). Робота не була авторською і не висвітлювала наукових та ідейних позицій дослідника. Це було щось на кшталт компіляції передових, на той час, галицьких та наддніпрянських істориків (М. Костомарова, П. Куліша, І. Шараневича, В. Антоновича та ін.). Досліджуючи науковий доробок О. Барвінського сучасні науковці відзначають, що «Історія», видана Барвінським, стала найбільш цілісною та доступною у своєму мовному викладі науковою працею [299, с. 74]. Все ж таки, проблема авторського ідейного бачення минулого залишалась відкритою. Адже якісна п'яти томна, але все ж компілятивна «Історія Русі» не могла претендувати на цілісність викладу українофільського минулого.

Не зовсім ідейно вдалим виявився проект так званої «Руської історичної бібліотеки». Задум першого серійного фахового видання історичної літератури українською мовою виник у О. Барвінського після зустрічі із В. Антоновичем у Києві 1885 р. Істориків непокоїла домінація русофільського та москвофільського дискурсу і поступового поширення польського концепту «gente Rutheni, natione Poloni» [20, с. 323]. Видання історичних праць у межах серії «Руської історичної бібліотеки» були спрямовані ідейно на те, щоб практично довести єдність українських земель із своїм власним культурним простором, окремим від росіян та поляків. Саме у рамках цього проекту вперше було винайдено назву «Русь-Україна» [20, с. 323]. До видавничої серії увійшло 24 томи, більшу половину з яких редагував сам О. Барвінський. Надруковано праці В. Антоновича, Д. Багалія, М. Дашкевича, С. Качали, М. Костомарова, І. Шараневича та ін. «Руська бібліотека» повинна була стати теоретичним підґрунтям ідеології галицьких істориків-

народників. Однак це було неможливим через слабку предметну кваліфікацію самих дослідників Галичини.

Використання концептуальних засад істориків-русофілів не задовольняло ідейних потреб представників народницького інтелектуального руху. Русофіли, спростувавши полонофільську концепцію, жодним чином не вирішували проблеми співіснування українців та росіян як «малорос»-«великорос» і висували тезу «общеруського» культурного виміру. Потреба єдиної цілісної концепції історії України залишалась актуальною. «Історична бібліотека» не спроможна була її вирішити. Велика кількість авторів серії породжувала значні суперечки у наукових підходах до висвітлення історичного процесу. Окреслені обставини стали вирішальними у мотивації написання О. Барвінським своєї «Ілюстрованої історії Русі від найдавніших до нинішніх часів» [60]. Цю книгу дослідники вважають одним із найбільших досягнень українофільської історичної науки. Робота має логічний, змістовний та ідейний характер, охоплює великий хронологічний проміжок – від витоків Русі до середини XIX ст. Власне «Ілюстрована історія» стала першим найбільш досконалим варіантом українофільського національного бачення минулого. Вся справа в тому, що О. Барвінський розглядав давньоруський період рівноправним за своєю історичною цінністю козацькій добі. Такий підхід кардинально відрізнявся від традиційних народницьких концепцій історії [299, с. 75].

Своє бачення минулого О. Барвінський будував навколо національної окремішності русинів-малоросів проти росіян-великоросів, вказувавши суттєві відмінності в історії. Вчений значно розвинув основоположну тезу українофільства, стверджуючи, що Москва-Росія – це абсолютно інший від Русі культурний простір, в суспільно-політичних елементах якого чітко простежується домінування азіатського начала [20, с. 322]. Згідно зі своїми положеннями О. Барвінський вважав Володимиро-Суздальську й Московську держави самостійним цивілізаційним історичним процесом, який жодним чином не має культурного права ототожнюватися із руською історією.

Довготривалі соціокультурні, політичні та відверто конфронтаційні стосунки Росії із руськими землями вважались виявом московської агресії стосовно Русі [20, с. 323]. У поглядах Барвінського простежується якісна відмінність від русофільської концепції. Володимирсько-Суздальське князівство, Московське царство й Російська імперія не включені в історичний наратив національної історії [19, с. 433]. Їхні історії вважались елементами зовсім іншої московсько-російської схеми, яка із руською не мала спільних культурно-просторових стосунків [299, с. 79].

Перший важливий висновок, який можна зробити, читаючи «Ілюстровану історію» Барвінського, це прагнення створити видимість неперервного історичного процесу. «Наша» Галицька земля та «наші» галицькі люди однаковими формами згадуються як у XII ст., так і в XIX ст. Історик формує свій пантеон уже українських героїв, чільне місце серед яких посів і Данило Романович. Однак перед нами не інтерпретація літописного героя, а радше його русофільська форма. Про споконвічну «галицькість» володаря О. Барвінський зазначає ще у 1223 р.: «Перший раз з'явилися Татари на Русі 1223 р. і побили руских князів над рікою Калкою, де також хоробро боров ся і Данило Галицкий».

Важливою рисою образу Данила була його трансформація у культурному вимірі на загальноукраїнського (у русофілів – «общеруского») героя. Барвінський став першим дослідником який наважився окреслити діяння Данила Романовича поза межами Галичини: «Данило був не лише хоробрим лицарем, але і розумним політиком, дбав щиро і безнастанно про добро руского народу і тим з'єднав собі его любов, як перед ним Володимир Мономах» [60, с. 23].

Намагаючись зрозуміти образ короля Русі в уяві історика-українофіла, помічаємо відверте захоплення життям Данила, насамперед його державницькими досягненнями та чіткою централізаторською політикою. Такі мотиви простежуються при оцінці політичної ситуації усіх південно-руських земель. О. Барвінський відверто засуджував централізаторські

прагнення київських Рюриковичів, починаючи з часів Володимира Святославича. А сюжети, присвячені володимирсько-суздальським князям та їх аналогічним діям, взагалі названо «азіатським деспотизмом». Однак централізаторська політика Данила Романовича відверто імпонувала історика, який раз за разом із захопленням описував формування Галицько-Волинської держави: «Щоби Русь могла стати міцнішою, треба було, щоби в ній панував один рід княжий, а всі інші князі йому підлягали. Тому то заходився Данило, щоби інші руські землі підгорнути під свою владу» [60, с. 58].

Дослідник впевнено стверджував, що володар «з'єднав під своєю рукою всі майже землі, в котрих жили русини. Це була найбільша на той час держава в Європі» [60, с. 58-59]. Така відверта ідеалізація Данила і його політики відкрито суперечила політичним поглядам історика. Оскільки О. Барвінський все був демократом за своїми переконаннями, самодержавство у роботах історика було неприйнятним політичним елементом. Як же тоді пояснити такий фанатизм у наративі присвяченому Данилові?

Відповідь знаходимо у його нарисі про зародження держави Романовичів. Барвінський чітко наголошував на ключовому моменті в своїй українофільській концепції – здобуття Романом Мстиславичем Київського князівства: «Але Роман злучив під своєю владою не лише Волиньску і Галицку землю (Галицко-володимирське князівство). загорнув також Київщину і з того часу Київ перестає бути осередком Руси, а вся вага перехилиє ся на Галич» [60, с. 19].

Наведений фрагмент О. Барвінського демонструє нам ключову тезу українофільського руху – прямої спадкоємності історичної ролі Давньокиївського періоду галицько-волинською державою Романовичів. Відповідно, входження Києва до сфери державницьких інтересів Романа в історичній уяві Барвінського мало важливе значення. Історик чітко усвідомлював тяглість української національної історії Київської та

Галицько-Волинської держав. Такий ідейний аспект чітко відрізняв українофільський рух від русофільських поглядів минулого. Останні у біографії Романа Мстиславича виділяли виключно його відмову прийняти королівський титул та церковну унію. Саме тому, для історика було дуже важливо показати роль Данила Романовича у створенні держави-спадкоємця Київської Русі. Тому усі антидеспотичні ноти О. Барвінського різко закінчувались при описі політичної біографії «Данила Галицького».

Цікавою особливістю вкладу О. Барвінського у дискурс про Данила Романовича було формування виключно «західного» ухилу зовнішньо політичної орієнтації володаря: «За князя Данила руське життя і просвіта набирають відмінного виразу і вдачі, бо розвішаються під впливом західної Європи, однак без шкоди руській народності» [60, с. 60].

Історик розвинув «західницьку» тему, акцентуючи увагу на низці епізодів із біографії володаря: дитячі роки Данила і Василька при угорському дворі, постійні тісні відносини із деякими західноєвропейськими державами – Польщею, Угорщиною, Чехією та ін., відносна віротерпимість стосовно латинського обряду, союзницькі відносини Романовичів із П'ястами, Арпадами і, відповідно, участь у боротьбі за австрійську спадщину. Та й, зрештою, факт прийняття королівського титулу. Барвінський стверджував, що Україна завжди тяжіла до Заходу: «Галицько-Володимирська Русь могла тоді розвиватися поруч із Західною Європою, бо щодо просвіти не стояла нижче від неї, а сусідні краї, Угри і Польщу, навіть перевищувала, коли тим часом на півночі в Суздальсько-Московському князівстві панувала велика темнота» [60, с. 59].

В описі політичної біографії Данила Романовича були помітні риси українофільського дискурсу «Україна і Росія», який став одним із основних мотивів цього напрямку. Барвінський прагнув показати перевагу культурного розвитку української держави Данила над російською Володимиро-Суздальщиною. Вбачав описану вище «темноту» Московії та «європеїзацію» Галицько-Волинської держави відносно татарської залежності. Різкий

контраст, зображений істориком, полягав у прийнятності залежності москово-суздальських князів від ординських ханів, які використовували цей зв'язок задля зміцнення своїх деспотичних «азіатських» позицій. Держава Данила пішла зовсім іншим шляхом розвитку, усвідомлюючи набагато вигідніше географічне становище у контексті конфліктів із татарами: «Данило не міг і цього приниження стерпіти» і шукав шляхів щоб «визволитися з-під цього соромного ярма татарської орди» при допомозі коаліції саме європейських держав» [60, с. 61-62]. Під знаком «європейського» вибору Данила пройшов увесь нарис його біографії. Сповідуючи українофільські ідеї, Барвінський був впевнений у тому, що «коли Данила так високо поважали тодішні люди, то певно, що тепер кожен русин щиро буде шанувати й поважати найсвітлішу особу стародавньої Русі» [60, с. 62].

Винайдення феномену «українського П'ємонту» зумовило поступове зміщення центру національного руху до Галичини. Концепт «Данила Галицького» став особливо привабливим у колах місцевих патріотів. Українська національна ідея Наддніпрянщини, хоча й запозичила до свого історичного нарративу русофільського Данила, все ж активно використовувала козацький міф. Однак це виявилось не прийнятним моментом для галичан. Останнім важливо було сформувати свою концепцію минулого яке б історично єднало Галичину наддніпрянською Україною. Популяризація праць О. Барвінського вирішувала цю проблему. Адже національне забарвлення Данила Романовича, створене істориком, сприяло тому, що галичани отримували свою частину славетного минулого у загальному нарративі української національної історії. Назва держави Данила – Галицько-Волинське князівство орієнтувала на те, що центром була саме Галичина, а Волинь стала периферією. Відповідно король Русі, незважаючи на свій володимирський (волинський) слід, переносився до галицької пам'яті.

Зважаючи на такі обставини, можемо припустити, що запозичення русофільського образу «Данила Галицького» вирішувало одразу дві

проблеми. Перша з яких – «галицькість» суверенного володаря сприяла відчуженню антагонізму великопольського минулого в Галичині. І – «Данило Галицький» як король Русі історично єднав західноукраїнські землі та Наддніпрянщину.

2.3. «Перший український монарх» у державницькій концепції історії України»

На зламі XIX-XX ст. в середовищі українських істориків визначились перші ознаки нового державницького напрямку в українській історіографії, який став останнім великим інтелектуальним напрямом історичної думки до часу марксизму в СРСР. Трансформація інтелектуальної думки призвела до формування нового змісту досліджень – держави та її правових інституцій. Відповідно, коло дослідницьких проблем змінювало свій акцент. Центральними проблемами історичних студій стали як державні формування, так і сама ідея створення та розвитку держав. Однак, у своїй основі, державницький напрям, рівноцінно народницькому, обстоював ідею самої держави як основи існування народності. Певний вододіл у поглядах проходив через розуміння суті держави. Народницький напрям розглядав створення держави як результату спільної діяльності народу, де правителям відводилась роль не каталізатора історичного процесу, а радше інструменту для виконання потреб народу. У державницькій школі виникнення інституту держави пов'язували із діяльністю еліт. Історична постать як репрезентат еліти, стала первинною для розуміння і дослідження держави та її інституцій. Однією із ключових постатей історичного минулого у представників державницького напрямку був Данило Романович. Вивчаючи особливості історії пам'яті про першого короля Русі спробуємо з'ясувати якою мірою так званий «проект Данила Галицького» у русофільській, народницькій та українофільській історичній уяві виявився прийнятним для істориків державників.

Сконструований у кабінетах істориків образ «Данила Галицького» виявився до певної міри прийнятним для ще одного вихідця із київського

інтелектуального кола – М. Грушевського. Вчений за понад сорокалітню наукову кар'єру пережив значну інтелектуальну еволюцію, що безпосередньо позначилось на його історіографічних засадах і методах роботи і вважається основоположником дослідницьких ідей державницького напрямку в історіографії [371, с. 408].

Акцент на постаті Данила Романовича у своїх історичних дослідженнях вчений вперше зробив у праці виданій під псевдонімом «М. Сергієнко». Коротке дослідження з історії українського громадського життя середини XIII ст. яскраво демонструє тогочасну ідейну спрямованість вченого. Ключова ідея роботи – похвала болохівців та інших «татарських людей» за потужний опір спробам Данила Галицького повернути контроль над населенням даних земель під стягом боротьби із монголами [399]. Один із найбільших українських героїв минулого, сконструйованих у XIX ст. піддався різкій критиці, що значно відрізняло тогочасні студії М. Грушевського від досліджень попередників. Однак Данило зображений зі своєю прив'язаністю до Галицької землі.

У дослідницьких колах того часу, стаття була прийнята не однозначно. Вчитель та ідейний наставник М. Грушевського – В. Антонович відгукнувся прихильно, незважаючи на політичну суперечливість Данила, вказуючи, що дослідження відобразило ряд його не втілених у життя народницьких ідей [371, с. 153].

Шквал різкої критики в сторону М. Грушевського спрямував М. Драгоманов (перебуваючи на той час у болгарській еміграції). Неприйнятною була ідея протиставлення держави (в особі Данила) та народу (болоховитян). Така тенденція сприяла відокремленню руської історії від історії Європи та сприяла поширенню проросійських ідей «общерусской» історії. Самих же «татарських людей» М. Драгоманов вважав зрадниками, які заважали Данилові успішно боротися з монголами [216, с. 77-78].

Критика збоку Драгоманова, очевидно, вплинула на М. Грушевського. У своїх подальших дослідженнях конфлікт у Болохівській та інших землях із

«татарськими людьми подавався значно стриманіше та виваженіше. Проявів демократичного характеру «громадського руху» не залишилось, а провина за його виникнення повністю лежить на конфлікті із монголами [176, с. 83-87, 154-161, 535-536].

Виваженіше ця проблема подавалась і в популярній «Ілюстрованій історії України-Русі». У вказаній праці, боротьба Данила справедливо виправдана боязню того, що общинний рух може повністю зруйнувати розвиток політичного руху в тогочасній державі Романовичів:

«Не знаємо докладно, як широко прокинув ся сей рух; маємо припадком згадку про сих «людей Татарських», як їх називають, тільки при нагоді походу на них Данила, що хотів винищити сей небезпечний для княжого устрою рух» [175, с. 122].

Подальші наукові дослідження М. Грушевського були спрямовані на відокремлення українського історичного нарративу від загальноросійського. Це призвело до поступової трансформації народницького дискурсу у національний, який, у своїй основі визначав найвищою цінністю принцип національної солідарності. Вчений «придушив» у своїх студіях прояви народницького дискурсу, в дусі якого виріс, адже вони могли загрожувати його ідеї «історії України» [371, с. 411]. Розроблений національний дискурс сприяв розвитку неоромантичної історіографії, а також підкреслював політичний консерватизм, а що найважливіше – зростання інтересу до формування історії героїв минулого.

Своє бачення українського минулого в контексті загальноєвропейської історії М. Грушевський виклав у праці «Звичайна схема «руської» історії і справа раціонального укладу історії східного слов'янства» [177, с. 298-304]. У вказаній праці, вчений поставив питання необхідності критичного переосмислення панівної схеми російської історії. З наукової точки зору, неправомірно було поєднувати стару історію південних племен, Київської держави з її унікальним політичним устроєм, правом та культурою з історією Володимиро-Суздальського князівства та Московської держави XIII-XIV ст.,

ніби остання є продовжувачем традицій Києва. Київська культура була породженням однієї народності – української, а володимиро-московська – іншої, великоруської. Історія Київської держави належить виключно українцям [177, с. 299]. У пропонованій схемі стверджувалося, що спадкоємницею Київської Русі у XIII ст. була Галицько-Волинська держава, а у наступних століттях – Литовсько-Польська:

«Старе жите політичне, громадське й культурне після упадку Подніпров'я мало у нас захист і прибіжище тільки в Україні західній, в державі Галицько-волинській. Саме тепер вийшла вона з внутрішніх замішань, стала міцною, сильною, одностайною» [175, с. 123].

Московська держава виросла на своєму власному корені, незважаючи на те, що київські політичні традиції продовжили існування на півночі. Також, варто зазначити, що у час формування історичних поглядів М. Грушевського, була остаточно канонізована схема історичного процесу на Руських землях, яка базувалась на ідеї єдності російського народу як «гегемона історії» слов'ян. Намагаючись похитнути російську концепцію історії, протиставляючи їй власну – українську. У своєму гранд-нарративі «Історія України-Русі», Грушевський ототожнював поняття Русь та Україна, історик досить обережно визначив місце Данила Романовича. У своїй праці ключовою постаттю періоду Русі був Володимир Святославович. З його культурною та політичною величчю не міг конкурувати жоден князь. Проте, у XIII ст. з'явився інший будівничий української держави – Данило Романович. Постать короля Русі в «Історії» Грушевського виступала радше романтичним героєм, аніж позитивістський Володимир [371, с. 412].

Данило Романович був наділений значною політичною енергією і з багатьох позицій історика був чи не ідеальним державцем, а враховуючи часткове збереження народницьких переконань – користувався широкою популярністю в народі: «Була в нім рицарськість — відвага, певне поняття чести, відраза до нечесного підступу». Володар здобув значну підтримку населення у боротьбі проти боярської еліти.

Однак у написанні наративу про Данила, М. Грушевський проявив неабияку фахову компетентність та зміг вибрати з-поміж ряду контрастних історіографічних образів володаря сконструйованих у кабінетах істориків минулого той, який найбільше відповідав історичній реальності:

«Новочасні біографи Данила йдуть за його прихильником XIII в. (літописець – НХ) та переповідають його похвали. Тим часом історична правда вимагає більш критичної і більше об'єктивної оцінки» [176, с. 91].

Давній правитель зображений видатною людиною, однак як зазначає історик «він був тільки князем» [176, с. 91-92]. Звичайним продуктом князівсько-дружинної політичної традиції і зовсім не піднімався (як особистість) над нею. У час розпаду політичного устрою Русі, Данило виступав у ролі звичайного локального правителя. А вихід із гострих соціальних проблем (бунтів у землях його держави) «глушив простим терором». М. Грушевський піддає значній критиці дипломатію володаря, називаючи її хаотичною. Політика супроти татар – короткозора, не впевнена, уривчаста. Данило не зумів організувати ні широкого союзу князів, ані віднайти широкої підтримки народних мас:

«Його боротьба з народнім автономічним рухом має глибоко трагічний характер і найліпше показує, на скільки він був сином минулого, а не чоловіком будучини» [176, с. 91].

Очевидною і найбільшою невдачею Данило було те, що він не зміг зібрати усі українські землі, на відміну від Володимира Святого [175, с. 111]. Образ давньоруського правителя втратив сконструйовану русофілами та народниками яскравість. У своїх дослідженнях М. Грушевський ретельно провів джерелознавчий аналіз. У тексті ми не бачимо не історичного «Данила Галицького». Перед нам володимирський, холмський і певною мірою київський князь, а після подій у Дорогичині – король Русі.

Однак здавалося б очищений від спадку минулого століття образ короля Русі частково став предметом політичних інтриг та спекуляцій. Так, пишучи про спроби боротьби з більшовиками С. Петлюри 1920 р. М. Грушевський

прагнув історично легітимізувати ці дії не лише із соціального, а й у контексті національного дискурсу. Вчений пригадав свою публікацію 1892 р. «Громадський рух на Україні-Русі в XIII віці». І провів паралель конфлікту Данила із місцевими громадами, які визнавали зверхність монголів й опирались спробами Данила повернути їх під свою руку та сучасними історичними подіями. У 1892 р. історик поділяв погляди свого вчителя В. Антоновича і був на стороні народу, але на 1920 р. Грушевський значно змінив свої політичні переконання. Данило Романович став національним героєм, володарем Русі, до образу якого вчений прирівняв український «буржуазний» уряд. Не підлегла князю громада стала втіленням хаотичних народних мас, яких названо «збольшевиченими» українцями тієї доби [179, с. 12].

Протягом усього свого наукового життя М. Грушевський брав активну участь у творенні українського національного нарративу. За свою сорокалітню дослідницьку кар'єру вчений пройшов значну інтелектуальну еволюцію, що не могло не відобразитись на його історіографічних засадах та методах роботи у конструюванні минулого. Вчений починав свою кар'єру переконаним народником з елементами антидержавницьких настроїв. Трансформація його народницького дискурсу в соціалістичний, дала основи для возвеличення ролі мас в історії. У подальшому еволюція у своєрідний реструктурований національний дискурс призвела до формування ідеї національної держави як основи українського минулого. Інтелектуальна еволюція історика безпосередньо відобразилась на конструюванні образу Данила Романовича, який із деспотичного князя-експлуататора перетворився на короля, володаря української держави – спадкоємниці Київської Русі. Разом із тим, вчений на всіх етапах своєї кар'єри проявляв значну фаховість, плідну й клопітку роботу із джерелами. Активно заперечував конструювання не історичного минулого. Дослідницька позиція вченого не залишила місця для «галицькості» короля Русі і стала основою справді історичного образу Данила Романовича.

Інтелектуальні досягнення М. Грушевського, його схема-концепція історії України здійснили значний вплив на формування наукового світогляду кола вчених, які чітко заявили про свій відхід від народницьких ідей в історіографії. Криза позитивізму в історичній науці та поразка українства у революційних подіях 1917-1921 рр. призвела до того, що на початку 20-их рр. ХХ ст. остаточно сформувався державницький напрям історичних досліджень, засновниками якого стали В. Липинський та С. Томашівський. Вказані історики-державники Західної України зосередили свою увагу на державно-політичних чинниках історичного процесу, узагальнення багатолітньої боротьби українського народу за свою державність, яка повинна була прискорити усвідомлення себе політичною та державною нацією [135, с. 211].

Формування державницької школи привнесло ряд положень до історичної пам'яті, які значною мірою вплинули на весь наратив і, у подальшому, призвели до бурхливих дискусій навколо цього інтелектуального напрямку. Серед нових, ключових ідеологем державницького напрямку, сформованих після революційних подій виділяємо тлумачення історичного процесу, якого протягом всього часу існування рухав не народ, а національна еліта. Відповідно дослідницькі акценти слід робити не на діяльність мас, а на окремих представників вищих верств суспільств. Діяльність еліт, або ж лідерів нації визначала успішність українського державного розвитку. Серед найбільш харизматичних постатей української історії визнавались давньокиївські князі Ольга, Володимир, Ярослав у контексті давньої історії, та Богдан Хмельницький, Петро Дорошенко й Іван Мазепа – для козацької історії.

У дослідженнях історії пам'яті про Данила Романовича серед представників державницької школи виділяємо інтелектуальні досягнення С. Томашівського – учня М. Грушевського. У своїх текстах дослідник, як послідовний український державник підкреслив український характер Галицько-Волинської держави на протигагу Русі та козаччині. Відповідно,

цим його концепція кардинально відрізнялась від концепцій М. Грушевського і В. Липинського. Згадані історики виводили першу українську державу від варязької Русі та козацько-шляхетської держави Богдана Хмельницького.

Наукового осмислення образ Данила Романовича у дослідженнях С. Томашівського отримав у праці «Українська історія», яка з'явилася у 1919 р. Перший та єдиний том праці охоплював «старинні та середні віки» (до 1569 р.) [420]. Вчений активно відстоював ідею дослідження історичних постатей минулого, які є основою формування нації. Томашівський доводив, що перша українська монархічна державність була започаткована завдяки діяльності Данила Романовича. Галицько-Волинська держава справила 5 історичних впливів на майбутнє українців:

1. Збереження України від передчасного поневолення і асиміляції з боку Польщі.
2. Розірвавши культурно-політичні відносини з Московщиною, вона затримала процес створення нової нації зі слов'ян та фінів над Волгою.
3. Забезпечила доступ західноєвропейської культури на українські землі та захистила від монгольського проникнення.
4. Намагання поширити свій політичний вплив на центральні і східні українські землі.
5. Слугувала підґрунтям сучасної національно-політичної, культурної та певною мірою самостійної України серед слов'янських націй [419, с. 11].

Згідно концепції історика: «В процесі творення української нації переломове значіння мало здобуття українською галуззю східного слов'янства політичної самостійности. Мало се місце в факті повстання після остаточного розпаду старої Варяго-Руської Держави, що була спільною для всіх трьох руських народностей, нової т.зв. Галицько-Волинської Держави, котра обіймала вже тільки українські землі...» [413, с. 352]

Галицько-Волинське князівство розглядається у контексті творення нового «державного організму» та однієї із трьох гілок руських народностей –

української. Правління Данила Романовича – ключової постаті XIII ст. характеризується «лицарськістю, постійністю, культурністю і гуманністю»[420, с. 104].

У контексті своїх державницьких поглядів С. Томашівський робить позитивний акцент на діяльності еліти і негативний – на виступах низів проти своїх володарів. Показовим став епізод протистояння Данила й так званих «татарських людей» [420, с. 98-101].

Відверте захоплення постаттю короля Русі зовсім не завадило історику відмежувати свої особисті вподобання від історичної дійсності. У наративах С. Томашівського Данило Романовича не розглядається у контексті життя міста Галича. Володар не є псевдо «Галицьким». Старший син Романа Мстиславича часто піддавався критиці, а увесь період його діяльності носить негативний характер, що однак не є виною Данила. Давній правитель у текстах С. Томашівського увібрав у себе прояви русофільських та народницьких наукових тенденцій, які робили його найвідомішою постаттю XIII ст., але зберіг історичну реальність притаманну працям М. Грушевського. Ретельна робота із джерелами та аналіз всього попереднього історіографічного доробку зумовили формування та остаточне утвердження історичного Данила Романовича, де ідейним та ідеологічним кліше попередніх років не знайшлося місця.

Державницька концепція С. Томашівського заснована на критеріях політичного розвитку Галичини, у своїй основі, містила віру автора в історичне покликання Галичини, як українського П'ємонту. Данило Романович став втіленням ідеї конструювання давнього героїчного минулого, яке змогло б конкурувати з великоросійським та польським історичним гранд наративом. Методологічні засади та ідейні концепції стали основою для формування державницької схеми минулого. Наступники діяльності С. Томашівського – Д. Дорошенко, І. Крип'якевич, М. Кордуба, І. Кривецький зберегли засадничі ідеї у своїх працях, але змістили акцент формування української державності від часу Данила Романовича до періоду

РОЗДІЛ 3.

«ІСТОРІЯ РУСІ» ТА РАДЯНСЬКА ПОЛІТИКА У 20-80-Х РР. ХХ СТ.: «СПРАВЖНІЙ» ОБРАЗ ДАНИЛА РОМАНОВИЧА

З крахом старого імперського порядку у 1917 р. настала «нова ера» у вивченні постаті Данила Романовича. Протягом тривалого етапу боротьби за його пам'ять правитель не викликав такої кількості протиріч, як в перші два десятиліття більшовицької влади. Комуністи запустили механізм культурної революції, під час якої було оголошено війну практично всім символам і цінностям старого порядку. Данило був втіленням старого режиму, який сприяв формуванню української окремішності. Для більшовиків він був князем, королем і феодалом, тобто гнобителем і експлуататором народу. Образ Данила потрапляв під підозру, оскільки, будучи західноукраїнським національним героєм, служив символом самоідентифікації Галичини та Волині – «исконно русских земель». Перед більшовиками поставала потреба інтелектуальної боротьби.

Нова «влада» з великим задоволенням повністю стерла б давньоруського правителя з української культурної пам'яті. Він жодним чином не вписувався в новий історичний наратив-канон і не вкладався в більшовицьку концепцію колективної ідентичності. Його ім'я втілювало ненависні імперські засади – релігійність, самодержавство (самодостатність правління Данила Романовича, прийняття королівського титулу) і (українську) народність. Цим засадам більшовики намагались протиставити нову тріаду – атеїзм, диктатуру пролетаріату й інтернаціоналізм [467, с. 873-892].

Майбутня війна більшовиків за владу над культурою загрожувала стати значно складнішою і довготривалою, ніж війна за владу над політикою. Саме тому партійне керівництво обрало інший, напевно, простіший шлях у створенні нової радянської моделі історії, де своє справедливе місце мав зайняти Данило. З'явилась необхідність створення механізму присвоєння давньоруського правителя українській культурній пам'яті, яка доповнюватиме історичний наратив більшовиків і аж ніяк не змагатиметься з

ним. Образ Данила Романовича повинен був допомогти більшовикам на «історичному фронті» класової боротьби сприяти створенню радянської патріотичної пропаганди, а також сприяти придушенню українського націоналізму. Пам'ять про короля Данила потрібно було підверстати до своїх владних потреб та інтегрувати його в свою нову знакову систему, створивши при цьому для українців образ свого провінційного героя, який не буде змагатися і загрожувати ленінсько-сталінському трактуванню історії.

3.1. Зміна історичного нарративу: держава Данила в час сталінізму 20-40-х рр. XX ст.

У пошуках розуміння механізмів трансформації історичної пам'яті про Данила Романовича звернімо нашу увагу на тривалий історіографічний процес конструювання радянської моделі спадку Давньої Русі. Дослідження перших спроб проблеми творення концепту Галицько-Волинської держави досі не став предметом комплексних наукових студій. Боротьба більшовиків за владу над українською культурною пам'яттю перетворилась на тривалу війну. Дослідження ролі у цьому процесі політичних та ідеологічних чинників, способів взаємодії інтелектуальної думки та громадянського середовища, особистого внеску українських істориків, врешті дослідження генези Галицько-Волинської Русі, сприятиме розширенню наших знань про конструювання історичного нарративу у СРСР 1930-1940-х рр. і його відповідних, на певний період, історіографічних та політичних ситуаціях. Окреме визначення політико-ідеологічних чинників дозволить поглибити наші знання про загальну ідеологічну та інтелектуальну боротьбу «сталінської доби». Їх реконструкція сприятиме подальшому усвідомленню процесів взаємодії влади та історичної науки у суспільстві тоталітарної епохи, розумінню способів присвоєння та подальшої стилізації образу правителя «Данила Галицького» у радянській історичній уяві.

Каталізатором виникнення і оформлення радянської версії історії держави Данила та конструювання її історичного спадку були визначені більшовиками політико-ідеологічні чинники. Перш за все – історіографічна

трансформація, яка відбувалася в контексті суспільно-політичних змін у СРСР, пов'язаних з утвердженням сталінського варіанту тоталітаризму. Утвердження тоталітарного режиму у сфері історичних досліджень передбачало, що концепції української національної історіографії не могли бути історично прийнятними, особливо схема української історії М. Грушевського.

Український історик чітко відокремлював історію українського народу від російського. Особливе місце в його концепції займала оцінка давньокиївського періоду історії східних слов'ян. Погляд дослідника зводився до такого висновку: «Київська держава, право, культура були витвором однієї народності, українсько-руської; Володимиро-Московська – другої, великоруської...» [17, с. 291]. Згідно з такими положеннями М. Грушевський вибудував такі нариси своєї схеми, зокрема пов'язав добу Київської Русі із наступним періодом в історії українських земель: «Київський період перейшов не у Володимиро-Московський, а в Галицько-Волинський XIII віку...». М. Грушевський зробив висновок: «Общеруської історії не може бути, як немає общеруської народності» [378, с. 580]. Процес декларування переходу одного історичного періоду в інший, відповідно до причинно-наслідкових зв'язків, визначав безперервність історії українців. Київська Русь (основоположна теза для української історії) «перетікала» в Галицько-Волинську державу.

Подана інтерпретація історичного спадку Русі критично оцінювалась дореволюційною історичною наукою. Для останньої важливим було «довести», що центр Русі задовго до «монголо-татарського іга» перемістився з Києва у Володимир-Суздальський, а пізніше, уже за часів «монголо-татар», – до Москви. Натомість, Волинь і Галичина залишалися своєрідною периферією Русі, яка не відіграла помітної ролі в державотворчих процесах на руських землях. Поняття Галицько-Волинського князівства було не стільки кабінетним терміном, створеним для опису історичних процесів, скільки терміном політичним, метою якого було «довести» причетність

Волині й Галичини до загальноросійської історії, а також їхню периферійність на фоні Володимиро-Суздальського, а потім Московського князівств [392, с. 34].

Радянська історична наука, яка складалася після Жовтневої революції, шукаючи «марксистсько-ленінську концепцію» українського історичного процесу, змушена була долати як «старі схеми» української та російської історіографії, так і нові – псевдомарксистські схеми. На зламі 1920-х рр. – 1930 рр. у радянській історіографії внаслідок дискусій, які проводило Товариство істориків-марксистів, утвердилася думка, що з одного боку, не можна підміняти історію СРСР історією Росії, а з іншого – не потрібно відривати історії цих народів від історії народу російського [440, с. 47; 182, с. 110; 458, с. 34]. Процес перегляду старих концепцій української і російської історіографії та формування радянської версії історії України затягнувся на довгі десятиліття.

Ранньослов'янський і слов'янський періоди історії України викладалися за прийнятою в радянській історіографії формаційною схемою. Суть її полягала у підпорядкованості пануючій концепції формування давньоруської народності, як спільного кореня російського, українського та білоруського народів [182, с. 112]. Київська держава оцінювалася як їх спільна ранньофеодальна держава. Характерно, роботи зі стародавньої та середньовічної історії України досліджувалася за союзною схемою, яка вимагала розглядати історію з класових позицій, трактувати як частину російської історії, замовчуючи націотворчі процеси.

На початку 30 рр. ХХ ст. мала своє продовження політика «коренізації» («українізації»), яка набувала дедалі більше «загальнорадянських патріотичних рис». Керманічі ідеологічного «фронту» намагались змоделювати компромісні положення та схеми, які б узгоджували традиції російського «великодержавництва» та окремішності інших народів СРСР. Зокрема ця тенденція знайшла своє втілення й у створенні радянської концепції місця Галицько-Волинського князівства в загальній моделі історії

Давньої Русі. Нові візії істориків СРСР відштовхувались від концепцій східнослов'янських дослідників минулих століть, а особливо до 30 рр. ХХ ст.

Перші спроби компромісної модифікації ролі Галицько-Волинської Русі в загальному давньоруському наративі ми знаходимо в істориків-марксистів. Відомий в 20-х рр. український історик М. Яворський у своїх студіях «Історія України» виразно поділяє схему осібного українського історичного процесу. Це показово демонструє вже сама періодизація історії України, де вагоме місце займає Галицько-Волинська Русь [213, с. 270-271]. Згідно тезису історика, у кінці ХІІ ст. «виросли три нових осередки: це була Новгородська земля, Суздальське князівство, яке дало початок Московській державі, та Галицьке королівство. Північні племена, змішавшись з фінами, дали початок великоруській народності, а південно-західні – українській». Схематична концепція Яворського була сприйнята доволі неоднозначно і на початку 30 рр. була засуджена як «псевдомарксистська» [397, с. 22-23].

Інші провідні російські історики того часу (О. Пресняков, М. Покровський, М. Любавський та ін.) намагалися поєднати схему М. Грушевського та традиційну російську [377, с. 48; 378, с. 580; 307, с. 3-5]. Дослідники приєднувалися до схеми Грушевського в тому баченні, що вони виокремлювали з історії Російської імперії осібність історичного процесу галицько-волинської держави [225, с. 4-5]. Показовим є те, що О. Пресняков був прибічником концепції «триєдиного руського народу», однак вважав, що «українська народність склалася в глибоких основах своєї національно-культурної індивідуальності за час блискучого, хоча й короткого, розквіту самостійного політичного життя Галицько-Волинської Русі Романа Мстиславовича – «самодержця вся Русі» і його знаменитого сина «короля Галицького» Даниїла» [116, с. 242-265].

Значний внесок у формування радянського концепту історії Галицько-Волинського князівства було зроблено на початку 30 рр. ХХ ст. М. Рубінштейном. На рубежі 1920-х-1930-х рр. у М. Рубінштейна зародився задум створити загальний курс історії України, який би відповідав тим

вимогам, що їх висували в середовищі істориків-марксистів. У 1931 р. він підготував його до друку, але з виданням не склалося. Не маючи можливості видати весь наратив як одне ціле, вчений вдався до спроб публікації окремих частин [456, с. 236].

Опираючись на положення О. Преснякова, вчений інтерпретує лінію тяглості від Київської Русі до Галицько-Волинського князівства. Київська Русь «в історичному складі об'єднує території південно-руського слов'янства, північно східного, новгородського». А після занепаду «єдиного Київського осередку» окремі племена «утворюють нові угруповання навколо нових осередків, у цьому випадку – це Галицько-Волинське, Ростово-Суздальське, Новгородське князівства» [392, с. 5].

У такому фокусі дослідницьких підходів полоцький чи смоленський осередок відсутні. М. Рубінштейн наслідує М. Яворського, на якого і робить посилання в цьому місці, однак лише у досі не виданому російському варіанті праці [392, с. 6]. Рубінштейн підійшов до положення про визнання початку осібною історичного процесу таких «нових угруповань», в тому числі й новгородського: «Кожне з цих угруповань іде своїми особистими історичними шляхами». Але при цьому вони їх починають «на тому самому місці, що на ньому припиняється історія Київської Русі» [392, с. 7].

Окремішність українського історичного процесу, як і російського, починається, спираючись на позиції М. Рубінштейном, з кінця XII ст. Відповідно, в українському випадку – зі зміцненням галицько-волинського «осередку» [391, с. 121]. Зміцнення Галицько-Волинської держави для вченого, фактично, дало початок історії України. Уже XII – XIV ст. для українських земель проходять під знаком Галицько-Волинської держави. Як зауважив М. Рубінштейн, історія цієї держави це лише історія однієї із багатьох українських земель, що «відображує хід українського історичного процесу в межах цієї землі». Ця історія не вичерпує «весь зміст цього процесу». Галицько-Волинська доба характеризується не тим, що політичний центр переходить з Києва до Галича, а відсутністю єдиного центру взагалі,

внаслідок «політичного розпаду». Розпад став лише наслідком «процесу феодалізації, сеньйорілізації суспільних відносин». За М. Рубінштейном, ця доба в історії України визначається як «доба раннього феодалізму» [392, с. 8].

Актуалізацію нової хвилі формування офіційної радянської моделі Галицько-Волинського князівства зумовило так зване «возз'єднання» українського народу, яке відбулося в 1939-1940 рр. У ці роки та під час війни 1941-1945 рр. підкреслювався національний фактор, національна боротьба українського народу за незалежність, за «возз'єднання» в єдиній українській державі. Концепт Галицько-Волинської держави в її українській інтерпретації виявився прийнятним для радянської історіографії. Адже він безпосередньо сприяв обґрунтуванню об'єднання західноукраїнських земель із землями радянської України.

До ідеологічної кампанії 1939-1940 рр. були підключені історики СРСР, які стали «передовими силами ідеологічного фронту». Вони виступили як із науковими, так і публіцистичними працями, які друкувалися в періодиці та в наукових збірниках. Серед істориків радянського центру на тему «возз'єднання» України писав, зокрема, офіційний лідер історичної науки академік Б. Греков. Користуючись своїм авторитетом, вчений затвердив в радянській науці і в суспільній свідомості компромісне положення про Київську Русь і місце в ній Галицько-Волинської держави як предка української народності [168, с. 248]. У своїй доповіді, виголошеній 26 жовтня 1938 р. на засіданні Відділення історії та філософії АН СРСР (опублікована в популярному журналі «Новый мир»), вчений дослідив історію Західної України давньоруського періоду з метою показати етнокультурну єдність і спільність її населення з усім «руським народом» Давньої Русі [168, с. 250].

Українські історики також прийняли активну участь в новій ідеологічній кампанії з приводу «возз'єднання» Західної України з УРСР. Інститут історії України АН УРСР навіть видав збірник наукових статей під загальною назвою «Західна Україна» [101, с. 98]. Київські науковці С. Белоусов та

О. Оглоблин вибудували свою історію на тезі про «споконвічні українські землі», яка мала на увазі етнічну єдність західних і східних українців. Аналізуючи згаданий вище збірник, ми спостерігаємо певний контраст у поглядах радянських істориків в центрі і в столиці України. Це свідчить, що на той період наукові кола по-різному розуміли нову політику пам'яті, а також те, що офіційні радянські декларації залишали певний простір для дискусій навколо інтерпретацій.

Продовження тези про споконвічність українських земель, де особлива увага була прикута до держави Данила, відобразилось у виданому інститутом історії України масштабному колективному дослідженні «Історія України: Короткий курс» [248]. Книга була опублікована одночасно українською й російською мовами і дала початок реабілітації національного наративу.

Для кращого розуміння цього концепту розглянемо положення співробітника Інституту історії і археології АН УРСР К. Гуслистого. У колективному доробку «Нарис історії України» вчений писав, що Данило Романович очолив боротьбу українського народу проти німецьких і угорських загарбників, розгромивши перших під Дорогичином в 1238 р., і других під Ярославом в 1245 р. [338] А щодо об'єднання Романом Мстиславичем Галицького і Волинського князівств в єдину державу в кінці XII ст. вчений підсумував: «Так виникло могутнє Галицько-Волинське князівство, яке довгий час відіграло головну роль в історії України і прагнуло об'єднати роздроблені українські землі в єдину централізовану державу» [338, с. 41]. Окрім того, К. Гуслистий навіть й для XII ст. використовував термін Україна, українські землі – на означення південноруських земель. Для прикладу історик писав, що за правління Ярослава Осмомисла «Галичина» «стала найсильнішим князівством на території України» [338, с. 42]. Однак К. Гуслистий тут же констатував, що український, російський та білоруський народи «остаточно склалися близько XIV-XV ст.» [338, с. 40-42].

Після 1940 р. згадок про великий український народ в офіційному дискурсі

стало значно менше. Проте, внаслідок німецького нападу у червні 1941 р. на СРСР їх з'явилося ще більше і цього разу утвердилися вони на тривалий термін – зникли після 1944 р. Дотримуючись партійних позицій радянські ідеологи намагалися віднайти давніх західноукраїнських героїв, які б були ідейно прийнятними для їх ідеологічного дискурсу. Зокрема була спроба зробити таким героєм минулого Данила Романовича. Створення нового канону історичних героїв Республіки проводилось на взірець і як додаток до російського пантеону великих предків. Канон одночасно претендував на основу російського великого нарративу – Київську Русь. У той час жоден дослідник не стверджував, що велика держава доби Середньовіччя належить винятково українській історичній пам'яті. Однак «Данила Галицького» і Галицько-Волинське князівство можна було публічно назвати спадщиною українського народу [25; 219, с. 55].

Зважаючи на значення цього князівства в націоналістичних теоріях, які проводили лінію тяглости від Київської Русі через Галицько-Волинське князівство, активно залучати для досліджень та високо оцінювати Данила було небезпечно. Українці не могли виславляти південно-західних галицько-волинських князів, адже росіяни оспівували північно-східних володимиро-суздальських князів, як спадкоємців великих князів київських.

Позірна прийнятність образу Галицько-Волинського князівства відображає те, як історія дала радянській владі шанс завершити збирання руських земель. Готуючи історичні аргументи для обґрунтування своїх намірів, у березні 1944 р. М. Хрущов виступив із доповіддю на першій, за час війни, сесії Верховної Ради УРСР. Заявлено, що український народ добиватиметься включення до складу Української Радянської держави споконвічних українських земель, якими є Холмщина, Грубешів, Замостя, Томашів, Ярослав. Згадані Хрущовим землі колись були частиною Галицько-Волинського князівства, за винятком Ярослава, між 1832 та 1917 р. належали до Російської імперії, але після революції знову відійшли до Польщі. Перед війною СРСР не заявляв про свої права на землі за лінією Керзона і не

прагнув окупувати їх 1939 р. [219, с. 81]

Намагаючись науково обґрунтувати цю тезу, М. Петровський спішно підготував статтю «Одвічні українські землі», яка вийшла в «Радянській Україні». Він зауважив, що «Данило Галицький» помер і похований у Холмі, що на цю територію претендував Богдан Хмельницький, і згідно з переписом 1897 р. більшість місцевого населення складають українці. Проте після тривалих перемовин із західними союзниками та польським урядом в екзилі Сталін вирішив, що кордон між Україною і Польщею пролягатиме відповідно до лінії Керзона. Холм залишався в руках поляків [219, с. 82].

Вторгнення СРСР у Польщу у вересні 1939 р. стало важливим чинником у формуванні нової радянської української історичної пам'яті. Так само, як інші імперські захоплення, це завоювання тільки посилювало особну етнічну ідентичність місцевого населення і загалом зміцнило етнічність, як фундаментальну категорію сталінського ідеологічного дискурсу. Тут виникає важливе питання: на скільки стійкою могла виявитись концепція українізації Галицько-Волинського князівства, яка чергу сприяла конструюванню етнічної окремішності?

Відповідь на це питання дають події другої половини 1943 р., коли вдалося здобути стратегічну перевагу у війні, партійне керівництво продемонструвало, що йому не до вподоби поширення не російських національних пам'ятей. У свою чергу, цей цікавий приклад сталінської семантики демонструє спробу влади використати український патріотизм для воєнної мобілізації. Відповідно, зміна політичної парадигми призвела до засудження національної ідентичності.

Починаючи з 1944 р., партійне керівництво почало звертати увагу на певне відкидання «буржуазно-націоналістичної» ідеології. Врешті, в 1946-1947 рр. «національний фактор» категорично засуджувався, і на перше місце виступила боротьба українського народу за об'єднання з російським, як головний фактор історії першого з них. Важливу роль у цьому контексті, займало «правильне» висвітлення історії Київської Русі, як «спільної

колиски» двох народів (білоруський теж згадувався, хоча у працях українських істориків здебільшого мова йшла про українців та росіян), а також їх етнічної єдності в той період.

Радянська влада докладала значних зусиль, щоб придушити альтернативні «націоналістичні» версії української пам'яті. Показовою видається спроба «русифікації» Данила Романовича. Так, у 1943 р. в «Історичному журналі» російський історик В. Пашуто назвав Данила Романовича «русским князем», який керував «русским» народом на «южнорусских» землях [365, с. 37-44]. Слідом за ним письменник О. Югов у своїй брошурі 1944 р. так само вважав князя і його підданців «русскими» та заявив, що «народ Галичини, Буковини й Волині проніс крізь горнило всіх історичних випробувань, оборонив, як святиню і російську мову, і віру батьків, і непогасну, полум'яну любов до Великої Русі» [453, с. 55]. Таку версію підтримав Б. Греков, пишучи про польський період галицької історії, жодним словом не згадуючи про формування української чи хоча б протоукраїнської національності [169, с. 37-41].

Під час конференції істориків і місцевих партійних ідеологів на початку 1945 р., професор К. Гуслистий спробував порушити питання «русифікації» Данила Галицького в центральній пресі. Особливо він критикував статтю В. Пашуто в «Историческом журнале» та брошуру О. Югова, які трактували Галицько-Волинське князівство винятково з погляду «єдиного русского народа», не пов'язуючи безпосередньо з історією України». Ні партійні функціонери, ні колеги-історики не заперечували твердження Гуслистого про те, що «Данило Галицький є одним із великих предків українського народу так само, як Олександр Невський є одним із великих предків великоруського народу» [219, с. 81].

Історіографічна дискусія продовжувалась і далі, що призвело до критики, здавалося б, недавно цілком прийнятних студій К. Гуслистого [248]. У своїй неопублікованій рецензії на «Нарис історії України» російський фахівець з проблем історії східнослов'янського середньовіччя М. Тихомиров оцінив

розділи нарисів, написані К. Гуслистим досить негативно. Зокрема, поставлено під сумнів погляди українського історика на початок утворення української народності. М. Тихомиров стверджував, що «Галицько-Волинська Русь не могла бути об'єднавчим центром для України, оскільки білоруський і український народи в XIII ст. ще не склалися» [455, с. 183]. З такого зауваження випливає, що росіян у цьому ж столітті можна вважати повноцінним народом. Тенденційність ідентифікації давньоруського населення з більш пізньою великоруською народністю, а українців і білорусів вважати окремими від великого руського (фактично – російського) народу в XIII-XV ст. була характерна для частини авторитетних російських медієвістів у часи панування компромісної концепції, тобто «спільної колиски» [24, с. 25].

Сталінські ідеологи масово усували рештки націоналістичних історичних наративів з публічного дискурсу Західної України. Вони доручили надійним історикам написати зразки лекцій з історії регіону. Першим відгукнувся М. Петровський, який оперативно скомпонував короткий нарис історії Західної України. Відчуваючи, куди дув новий ідеологічний вітер останніх років війни, він приписав галичанам віковичне бажання об'єднатися не лише зі східними українцями, а й із «братнім єдинокровним народом російським». Історик пішов ще далі в руйнуванні патріотичних концепцій воєнного часу, розкритикувавши галицьких істориків М. Грушевського та С. Томашівського, які простежували «українську» державність від давнього Києва до Галицько-Волинського князівства. Петровський писав, що до XIV ст. не було ні української, ні російської, ні білоруської національностей, тільки «єдина руська народність». Навіть перед 1917 р. східні й західні українці начебто хотіли об'єднатися в межах єдиної «української держави, яка входила б до складу Росії». За цією схемою, після 1917 р. мало що змінилося: Радянський Союз замінив Російську імперію в процесі остаточного історичного об'єднання східних слов'ян [368, с. 3-4, 17].

Інше розуміння національної пам'яті породило нові спроби інтерпретації

минулого. Концепт Галицько-Волинського князівства, відповідно і його історія, погано піддавалися обґрунтуванню ідеї «єдності російського та українського народів», що не входило у плани більшовиків. Адже повертатися до шовіністичної ідеї єдиного російського народу, який складається з чотирьох частин – великоросів, українців, білорусів та галичан, радянські ідеологи вже не могли. Тому, дослідження з історії Галицько-Волинського князівства, його «популярність» в художніх творах стала в системі радянського агітпропу явищем периферійним [459, с. 101]. Показово, що підготовлена І. Крип'якевичем (1886-1967), директором Інституту суспільних наук АН УРСР, монографія «Галицько-Волинське князівство» так і не вийшла за життя цього автора, а була опублікована після його смерті в 1984 р.

Після війни українські партійні функціонери виказували високу чутливість до будь-яких наукових праць про Галицько-Волинську державу, зокрема, періоду Данила Романовича. В 1951 р. цензори не прийняли статтю історика Ф. Шевченка «Про деякі питання історії України», написану для «Вісника Академії наук Української РСР», оскільки її автор вважав, що «початок української державності лежить в окремих південноруських князівствах і особливо Галицько-Волинському» [449, с. 368]. У перше повоєнне десятиліття єдиною книгою про це князівство, була, видана в столиці, розвідка московського історика В. Пашуто. Рецензенти вітали її як «першу в радянській історичній літературі самостійну і серйозну монографію, присвячену дослідженню історії західноукраїнських земель у період феодальної роздробленості» [459, с. 101-102].

Згідно з аналізом конкретного фактологічного матеріалу, радянська історична наука у сталінський період розвивалася під значним впливом політичного фактору у найбільш широкому його значенні. У зв'язку з переглядом положень історичної концепції М. Грушевського з другої половини 30-х рр. виникло питання про вироблення нового радянсько-«марксистського» бачення місця Галицько-Волинської держави в історії

східних слов'ян. У той час, коли в радянській історичній науці було прийнято нове положення про Галицько-Волинську Русь як невід'ємну складову «триєдиного руського народу», у 1939-40-х рр. відбулося так зване «возз'єднання українських земель у складі УРСР».

Демонстрація історичної єдності, «соборності» українського народу, історія його боротьби за незалежність, за «возз'єднання» в єдиній українській державі набувала значної актуальності. У роки війни висвітлення історії Галичини здійснювалася у контексті етнічної окремішності, з метою показати споконвічну боротьбу українського народу із загарбниками та експлуататорами. З початком «звільнення» України, національний фактор почав засуджуватися. Всі подальші студії з історії Галицько-Волинського князівства проводились в контексті боротьби українського народу за об'єднання з російським.

Радянське владне бачення українського минулого було повністю поставлене на обслуговування ідеологічних потреб режиму. У часи Сталіна студії вивчення Галицько-Волинського князівства нагадували своєрідне «загравання» з історичною пам'яттю українського народу. Останні вшановували та досліджували своє минуле, доки воно доповнювало, а не змагалось з російською імперською історією.

Більшовики на початковому етапі конструювання радянського гранд-наративу історії бачили в образі Данила Романовича символ старого дореволюційного порядку. Ставлення до його постаті після Жовтневої революції мало чим відрізнялося від ставлення до інших князів, святих або царів великоросійської історії. Сталінські ідеологи прагнули віднайти особливе місце князя в системі конструювання історії західноукраїнських земель.

Можна інтерпретувати історію образу «Данила Галицького» в 1917-1937 рр., як типовий приклад історичної самосвідомості нової влади і як відображення її революційного концепту колективної ідентичності. Окрім того, аналіз революційно-більшовицького дискурсу про Данила виявився

більш складним, ніж дослідження історії пам'яті про цю постать в інші епохи. Це було пов'язано насамперед з тим, що у перші десятиліття більшовицької влади у Радянській Україні не вийшло жодної самостійної публікації про Данила, його ім'я найчастіше було відсутнє в офіційних підручниках з історії. У якості джерел нового майбутнього образу Данила Романовича можна залучити лише кілька текстів і зображень, про які ми вже згадували. Виникає необхідність пояснити не тільки нової інтерпретації історичної постаті (яка може бути описана через недостатність джерельної бази лише схематично), але і використання більшовиками самої пам'яті про «Данила Галицького» в новому історичному наративі.

3.2. Радянський патріотизм та історія: консолідація і критика

Перші штрихи до портрету «нового» радянського образу Данила Романовича були визначені у контексті формування синтезу матеріалістичного і націоналістичного погляду більшовиків на історію [488, s. 3383]. Найбільш важливим критерієм для включення тієї чи іншої історичної особистості в радянський патріотичний пантеон був її «прогресивний» характер. Тобто, перед більшовиками стояло завдання диференціювати «видатних людей» за їх видатними діями або їх внеском у історичний розвиток від феодалізму до комунізму. У такому фокусі більшовицьких підходів централізація держави і модернізація країни вважалися частиною цього великого безперервного прогресивного процесу. На такому культурному тлі були реабілітовані як «великі модернізатори» Олександр Невський, Іван IV і Петро I, що стали провідними посталями радянського патріотичного образу минулого [450, с. 279; 495, р. 266-268]. Необхідність поширити прогресивний вплив історії на всі республіки, перед більшовиками визначила завдання перетворити Данила Романовича на таку ж прогресивну історичну фігуру української ідентифікації. Спроби привласнення образу «Данила Галицького» українській культурній пам'яті «збіглися» із захопленням влади націонал-соціалістами в Німеччині. Поява нацистів на політичній арені світу зумовила розвиток антифашистської

пропаганди в Радянському Союзі та формування патріотичного нарративу історії [467, s. 389].

У середині 20-х рр. ХХ ст. «патріотизм» в СРСР вважався «найбільш реакційною ідеологією, яка покликана обумовити імперіалістичне грабіжництво і притуплювати класову свідомість пролетаріату» [364, стб. 252]. Декілька років потому загальний осуд патріотичних почуттів уже вважався застарілим. У середині тридцятих років було представлено патріотизм нового типу, який «б'є могутнім ключем з глибин нашого народу». Радянський патріотизм називали «полум'яним почуттям безмежної любові, безмежної відданості своїй батьківщині, глибокої відповідальності за її долі та оборону» [39, с. 1]. Хоча, на той час, таке трактування, скоріш, відповідало бажанню партійних функціонерів ніж радянській реальності. Однак це демонструє роль, яку більшовики відводили новій любові до батьківщини: радянський патріотизм був покликаний віднайти в населення сили, які були не в змозі, на той момент, мобілізувати ідеологію марксизму-ленінізму, старі революційні сили й ідеали інтернаціоналізму. У період потужних соціально-економічних переломів (колективізації та індустріалізації) і встановлення одноосібної влади Сталіна радянський патріотизм був покликаний підсилити легітимізуючу основу режиму і підвищити готовність країни до оборони. У змістовому відношенні радянський патріотизм виявився своєрідною амальгамою революційної риторики, культу особи Сталіна і переосмислених елементів «імперського патріотизму» дореволюційного часу [476; 467, s. 388-407; 485, s. 118].

Спроби ренаціоналізувати радянський образ Данила ставили авторів радянського патріотичного канону перед складним завданням. Всупереч тому, середньовічний правитель зовсім не годився для інтеграції в новий нарратив радянської історії в ролі «модернізатора», який ще недавно носив клеймо феодала і «експлуататора народних мас» [467, р. 868]. Тому, більшовики робили спроби реабілітувати Данила як політика і полководця, чії заслуги полягали в «боротьбі за свободу і незалежність Русі». Стилізація

образу правителя потребувала пошуку конкретного епізоду із життя Данила Романовича. Це могла бути вирвана із джерелознавчого контексту подія, давно забута в літературі, яка повинна була відповідати потребам радянського патріотизму. Такою подією стала відома в історіографії «Дорогичинська битва».

Репрезентація, унікальної в історії Давньої Русі, події – прямого контакту галицько-волинського князя Данила Галицького з рицарями Ордену тамплієрів уже більше століття є предметом жвавих наукових дискусій у літературі [483, s. 211-213; 486, s. 145-210; 318; 319; 465, s. 158; 479, s. 14-17; 312]. На жаль, сучасні формулювання історичних наративів конфлікту, відомого як «Дорогичинська битва», і досі зберігають сумнівні традиції радянської історичної уяви. Ми спостерігаємо досить спрощені наукові схеми та обмежені вектори досліджень. Це у свою чергу відображає досить вузьку історіографічну традицію, яка не дає повною мірою з'ясувати характер цього конфлікту та відносин Данила із рицарством загалом. У зв'язку з чим, перед нами постає комплекс важливих питань. По-перше, як змінилася форма «пригадування» битви у радянський час? По-друге, яким способом Дорогичинська битва перетворилася із звичного на той час середньовічного конфлікту на героїчну перемогу Данила Галицького? Врешті, як було інтегровано пам'ять про короля у суспільстві радянської епохи?

Галицько-Волинське літописання є нашим основним джерелом, яке містить повідомлення про конфлікт Данила Романовича з хрестоносцями. У літописі під 6743 (1235) р. читаємо: «Весне же бывши, пойдоста на Ятвезе и приидоста Берестью, рекам наводнившимся, и не возмогоста ити на Ятвезе. Данилови рекъшу: «Нелепо есть держати наше отчины крижевникомъ Тепlichemъ, рекомым Соломоничемъ». И пойдоста на не в силе тяжьце. Приаста град месяца марта, старейшину их Бруна яша, и вои изоимаша, и возъвратися Володимер» [22, стб. 776]. Цей фрагмент є неповним за своїм змістом, адже не повідомляє навіть про місто, яке Данило відібрав у

«крижевників Темплічів». Для розуміння суті цього повідомлення його слід зіставити із іншим уривком, вміщеним під 6748 (1240) р., про відвоювання Дорогичина: И приде ко граду Дорогычиноу, и восхоте внити во град, и вестно бысть емоу, яко не внидеси во град. Ономоу рекшоу, яко се былъ град нашъ и отецъ нашихвы же не изволисте внити вонъ. И отъиде, мысля си, иже Богъ послеже отъмьстѣ створи держателю града того. Вьдасть [Богъ] и в роуце Данилоу, и обьновивы и, созда церковь прекрасноу святое Богородици, и рече: «Сегдаъ мои, преже бо прияхъ и копьем» [22, стб. 788]. Помітно, що літописець зображує рицарів, які перебували у Дорогичині, показучи їх схожість за вбранням та статутом з рицарями Ордену тамплієрів («Ордену бідних Рицарів Христа з Соломонова храму (Pauperurum Commilitonum Christi Templiqne Solamoniaci)» [49, s. 421; 323, с. 354-355]. Однак чи справді така характеристика є вірною?

Вперше докладно розглянув питання подій конфлікту Данила Романовича і хрестоносців М. Дашкевич у ХІХ ст. Учений вважав, що суперниками князя були невідомі тамплієри, які до того, як прибули в Дорогичин, мешкали у Польщі [61, с. 17]. Дещо пізніше, на початку ХХ ст. М. Грушевський писав про конфлікт Данила із не відомими «хрестоносними рицарями», якими опікувався мазовецький князь Конрад [176, с. 55]. Проте через два десятиліття польські історики дійшли однозначного висновку, що князь Данило воював з рицарями Добжинського ордену [486, с. 145]. Підставою для таких висновків стала грамота від 8 березня 1237 р., де йдеться про передачу Дорогичина Конрадом Мазовецьким у якості спадкового права магістру Бруно та рицарям «Ордену Христа дому Добжинського замка». У грамоті читаємо: «Donamus magistro B(runoni) et fratribus suis, ordinis militum christi. domus quondam Dobrinensis, castrum Drochicin et totum territorium. quod ex eadem parte castrum continetur a mediate fluminum Bug et Nur. usque ad methas ruthenorum, saluo iure ecclesie Mazouiensis et nobilium, si quid in predictis fluminibus hactenus habuerunt. cum omni districtu et honore, castoribus. fluminibus. lacubus, saltubus, theloneo in ipso Drochicin de nauibus. siue de

curribus, et cum omni iure, quod supradictum castrum noscitur hactenus habuisse. iure hereditario perpetuo possidendum, ut christo sub ordinis sui debito militantes. ab instantia paganorum defendant populum christianum...» [49, p. 421].

З тексту зрозуміло що, місто передавалось разом із територією, яка до нього прилягала і була обмежена річками Буг та Нур. Рицарі повинні були визнавати право патронату зі сторони Конрада, а також зобов'язувалися не переходити під владу інших володарів. Подана вище інтерпретація стала загальноприйнятною в літературі того часу. Також не викликала сумніву теза про незначний локальний конфлікт, адже піддавалась значній критиці сама організація Добжинських рицарів як «державного формування». Свого часу німецький історик М. Тьоппен критично оцінив рицарів ордену. Пишучи про Добжинців (у зв'язку з їхнім перебуванням у Дорогичині в 1237 р.), вчений стверджував, що вони «зрештою, ніколи не відігравали великої ролі». Орден «рицарів Христа з Пруссії» був явищем маргінальним і від самого початку свого створення приреченим на зникнення. Добжинські рицарі належали до таких локальних утворень, яким місцеві цистерціанські місіонери та князь Мазовії відводили роль знаряддя регіональної політики [493, p. 52]. Жвава дискусія та бурхливі обговорення контакту Данила Романовича із чернечим орденом в літературі все ж залишала багато питань: причин, характер та наслідки контакту Данила Романовича з рицарським орденом залишилися відкритими.

Необхідність у нових дослідженнях текстів стосовно Дорогичинської битви наштовхнулася на дивний період «замовчування». У час становлення радянської історичної науки тема конфлікту Данила з рицарями зникла зі сторінок наукових праць. Чим же пояснити таку позірну відсутність інтересу вченої спільноти до цієї події? На наш погляд, відповідь варто шукати у контексті формування нового концепту історичного наративу Радянського Союзу.

Фундаментальний ідеологічний переворот сприйняття і репрезентації постаті Данила Галицького в СРСР відбувся у 30 рр. ХХ ст. У ході широкої

трансформації системи політико-ідеологічних координат відкинута діючу історичну доктрину, піддано ревізії й по-новому визначено функції історії як політико-легітимізуючої науки. Відмовившись від історіографії М. Покровського, прямо орієнтованої на економіко-історичні категорії, більшовики після 1934 р. реабілітували індивідуума і руський народ, як об'єкти історичного нарративу. Швидка відмова від увічнення пам'яті видатних особистостей може пояснюватися тим, що марксистська школа історичної науки відкидала значення індивідуума на хід історичних подій. Історична особистість грала в їх теорії підпорядковану роль. Цю думку підтверджують праці М. Покровського, без сумніву найважливішого представника ранньої марксистської історичної школи в Радянській Росії. Покровський займав пост заступника комісара народної освіти РРФСР (Наркомосу) і численні посади в керівництві наукою. Таким чином, він мав можливість впливати на радянську історичну науку. В zenіті своєї наукової слави Покровський контролював вивчення історії, педагогічну освіту, наукові дослідження та видавничу діяльність. Огляд російської історії Покровського під назвою «Російська історія в найбільш стислому нарисі» (1920) удостоїлася особистої похвали Леніна і рекомендації як підручника. До середини 30-х рр. книга, що стала офіційною картиною історії, була введена в радянських школах і послужила зразком для багатьох інших підручників [388, с. 508].

Суспільно-політична переорієнтація української історичної науки відбулась у 1936 р. І цей процес був доволі неоднозначним. Саме в цьому році на базі споріднених установ, було створено спеціальний заклад вивчення історії України – Інститут Історії України Академії наук УРСР. Поява цієї спеціалізованої науково-дослідницької установи (хоч і у своїй деформованій марксистській формі) дала простір для збереження історичної пам'яті українського народу.

Із появою Інституту Історії вчені знову «згадують» про інцидент «Данила Галицького» у Дорогичині. У 1937 р. наступник А. Сараджаєва на посаді

директора інституту – С. Белоусов випустив під своєю редакцією перший том «Нарисів з історії України». Авторами текстів стали співробітники інституту К. Гуслистий та Ф. Ястребов. Згадка про конфронтацію вміщена в контексті загальної розповіді про загрозу німецьких рицарів-хрестоносців в Угорщині, Польщі та Галицько-Волинському князівству. Германські політико-релігійні формування Лівонії та Пруссії у «Нарисі...» подаються як «феодальні колонії» німецьких рицарів в особі Лівонського і Тевтонського орденів. Зовсім нівелюється довготривале протистояння християн-поляків проти язичників-прусів. Постфактум можна побачити, що напружені стосунки східних слов'ян та духовно-рицарських орденів у Прибалтиці демонструють виключно агресивну політику. Чернечі ордени під гаслами християнізації язичницького населення фактично проводили політику експансії та захоплення земель язичників [340, с. 137].

Прочитання тексту літопису про Дорогичинський конфлікт у «Нарисі...» містить суттєві розбіжності, а в деяких випадках неприйнятність попередніх досліджень цієї проблеми в літературі. Усі попередні спроби ідентифікувати літописних «крижевникомъ Тепlichemъ, рекомым Соломоничемъ» та латинських «*Pauperum Commilitonum Christi Templique Solamoniaci*» зводяться до примітки, що К. Маркс називав хрестоносців «псами-рицарями». Далі в тексті, всупереч джерелам, рицарів характеризують знову ж таки марксистським терміном «хрестоносна сволоч» [317, с. 53-54; 340, с. 137-138]. Політика ордену подається як акт грубого насильства. Дорогичинський конфлікт зображено великою війною, яка за масштабами не поступається такому ж сумнівному «Льодовому побоїщу» князя Олександра Невського. Поразка якої зазнали рицарі остаточно відкинула їх від кордонів Галицько-Волинського князівства [340, с. 138]. Такі висновки у тексті демонструють незнання або ж свідоме відкидання, відомої на той час, булли папи Інокентія IV від 26 серпня 1247 р. королям Данилу й Васильку Романовичам. Згідно якій хрестоносцям чи іншим орденам суворо заборонялося привласнювати володіння, захоплені цими князями, чи ті, що

ще будуть захоплені ними [52, р. 36]. Як же пояснити таке байдуже ставлення до джерел при написанні сюжету Дорогичинської битви?

Проект «Нарисів...» інститут репрезентував не як академічне видання, яким воно було насправді, а як дидактичне, тобто серія «посібників для викладачів середніх і вищих шкіл» [408, с. 7]. У передмові до першого випуску «Нарисів...» видання позиціонували як серію, розраховану на «студентів університетів, педінститутів, викладачів шкіл і взагалі на всякого радянського читача» [340, с. 3-4]. Концепція цього серійного видання відображала проміжний, перехідний стан тодішнього радянського гранд-нарративу, який набував рис централістичного, великоросійського канону з телеологічним, а точніше, жорстким формаційним і класовим представленням із характерними рисами «обрядового» марксизму-ленінізму. Хоча тут залишався певний простір для національних історій, зокрема української минувшини. Тому ідеологічні засади на зламі 1930–1940-х рр. стали каталізатором провідних тез та ідей, навколо яких розгорталася концептуалізація фактографічного матеріалу, проте ще не набули тотального регламентуючого спрямування.

Зображення конфлікту Данила у Дорогичині із «хрестоносною сволоччю» та «псами-рицарями», започаткованого у «Нарисі...», червоною ниткою проходить крізь усі тогочасні наукові праці. Ідея війни на знищення, повне захоплення Галицько-Волинських земель збоку німецьких чернечих орденів стала відображенням загального бачення української історії провідними вченими в роботах – «Історія України. Короткий курс» (1940) під редакцією С. Белоусова, К. Гуслистого, М. Петровського, М. Супруненка, Ф. Ястребова [248], «Нарис з історії України» (1942) під редакцією К. Гуслистого, Л. Славина, Ф. Ястребова [340], перший том «Історії України» (1943) за редакцією Н. Петровського [368].

На наш погляд, варто звернути увагу на діяльність співробітника Інституту історії АН УРСР К. Гуслистого. Учений крім публікації «Нарисів», продовжував роботу над патріотичною серією «Наші великі предки» у

журналі «Слов'яни». З під пера автора у 1942 р. виходить нарис «Данило Галицький», який, окрім журналу був виданий окремою брошурою, а також у деяких інших періодичних виданнях [194; 195; 196]. У цьому нарисі автор робить наголос на значенні Галицько-Волинського князівства, яке «протягом тривалого часу відіграло головну роль в історії українських земель», а образ галицько-волинського князя «Данила Галицького» став «одним з найяскравіших серед великих предків українського народу». Ідея «об'єднання розділених українських земель в одну централізовану державу була втілена саме в історії Галицько-Волинського князівства». У нарисі описано етапи становлення князівства від Романа Мстиславича до «Данила Галицького», акцентовано увагу на боротьбі галичан і волинян проти угорців, поляків, а також на битвах князів з татарами, особливо, з німецькими «псамилицарями». К. Гуслистий повністю ігнорує усі повідомлення джерел. Згадкам про «крижевникомъ Тепlichemъ, рекомым Соломоничемъ» зовсім не знайшлося місця. Натомість конфлікт у Дорогичині зображено як визвольний похід Данила проти свого споконвічного ворога – «німецької хрестоносної-сволочі» [194, с. 144].

Сюжет К. Гуслистого про вторгнення «німців» на землі Галицько-Волинської землі підхопили історики союзного центру – «передові сили ідеологічного фронту». Один із лідерів історичної науки, на той час директор інституту слов'янознавства АН СРСР В. Пічета, висвітлив своє бачення битви під Дорогичином. Літописні рядки про «крижевників-темпличів» автор зрозумів як вторгнення на Волинську землю Тевтонського ордену та мазовецького (у тексті польського) князя Конрада [369, с. 13]. Образ споконвічного ворога руських земель, який так вдало творили історики, наштотував на повне ігнорування історичної дійсності. Усі відносини Галицько-Волинського князівства із орденем «забувалися». Так, забутою стала грамота від 11 лютого 1334 р. у грамоті галицько-волинського князя Юрія-Болеслава Тройденовича до великого магістра Тевтонського ордену Людера фон Брауншвейга, знаходимо підтвердження союзної угоди, де

вказувалося: «Nos et pi[i]e memo(r)aminis n(ost)ri pr(a)edecessores c(a)ri(ssi)mi, scilicet Romanus, Daniel, Leo, Geogruius et Andreas [...] aut incolis, p(er)petu[a]e omnimodeq(ue) pasis et concordi[a]e unionem fac(er)e c(on)suevim(us) et f(ir)mavim(us), s(ecundu)m quod in eor(um)dem pr[a]edecessor(um) n(ost)ror(um) et litt(er)es n(ost)ris alias sup(er) dictate c(on)cordial habenta p(rae)fectis patet, evident(er)» (Переклад: «Ми та блаженної пам'яті наші найдорожчі попередники, а саме Роман, Данило, Лев, Юрій та Андрій звикли укладати та скріплювати союз постійного, усякого можливого миру та згоди, що видно з документів цих же наших попередників, так і ваших, складених у справі осягнення й дотримування згаданих угод») [295, с. 178]. Автентичність цього документа не викликає жодних сумнівів, у зв'язку з чим ми можемо стверджувати, що князівська канцелярія у 1334 р. зберігала відповідні угоди з Орденем, підписані попередніми князями, починаючи з Романа Мстиславича. У XIII-XIV ст. Галицько-Волинське князівство перебувало у тісному військово-політичному і торгово-економічному союзі з Тевтонським орденем. Орден виступав природнім союзником Галицько-Волинської держави аж до часів Юрія-Болеслава Тройденовича і Дмитра Дедька. Союзний альянс, зумовлений тогочасною політичною кон'юнктурою, існував і був вигідний для обох сторін.

Стійкість положень нової концепції відносин Данила Романовича з рицарями нагадує своєрідний театр абсурду. Як бачимо, радянські історики, прочитавши в літописі про «Pauperurum Commilitonum Christi Templique Solamoniaci», тобто орден хрестоносців-тамплієрів, робили висновок, що в Дорогичині Данило воював з невідомою формацією діючих на території сучасної Латвії й Естонії німецьких Лівонських рицарів («мечоносців» – носили червоний меч мальований на щитах і плащах), устав яких був спертий на устав ордену тамплієрів, що виник під час хрестових походів у Єрусалимі й мав осідок біля храму (templum) Соломона. Або ж виводили концепцію вторгнення на Волинські землі Тевтонського ордену. Інші вважали, що Дорогичин захопили рицарі іншого німецького ордену, називаного

найчастіше «хрестоносцями» (носили чорні хрести на щитах і плащах), яких на польсько-пруському пограниччі поселив Конрад Мазовецький (у 1237 р. «мечоносці» та «хрестоносці» були об'єднані) [222, с. 56]. Тут виникає досить важливе питання – як пояснити такий прямолінійний та зрештою, антинауковий підхід до тлумачення історичних джерел у контексті формування нового радянського нарративу?

Шукаючи відповідь на поставлене нами питання слід згадати ілюзії «нових віянь» в ідеологічному житті Радянського Союзу. На нашу думку, несподіване повернення Данила Романовича у радянський історичний дискурс середини 30-х рр. ХХ ст. носило конкретні політико-ідеологічні чинники.

Трансформація та подальше формування нової офіційної радянської моделі Галицько-Волинського князівства зумовили згадане нами «возз'єднання українського народу», яке відбулося в 1939-1940 рр. У роки війни 1941–1945 рр., змінено роль національного фактору, мотивовано визвольну боротьбу українського народу за незалежність, за возз'єднання в єдиній українській державі. Історіографічний образ Галицько-Волинської держави в його проукраїнській інтерпретації, було не прийнято радянською історіографією. Партія вимагала створення нової патріотичної історії, повної фактів, подій та особистостей, яка повинна була зайняти передове стійке місце в ідеології «радянського патріотизму» і сприяти зростанню любові населення до батьківщини і політичного керівництва в особі Й. Сталіна. Тому, в межах дозволеного, було активізовано сторінки історії Київської Русі. Дотримуючись партійних позицій радянські ідеологи намагалися знайти давніх західноукраїнських героїв, які б стали прийнятними для їх ідеологічного дискурсу. Зокрема, була спроба зробити таким героєм князя Данила Галицького.

Сформований протягом 1937-1938 рр. в рамках антифашистської пропаганди, радянський образ Данила Романовича повинен був заохочувати військовий менталітет радянського народу і його готовність як до наступу

так і до оборони. Дорогичинський конфлікт ідеально вписувався у нову концепцію образу споконвічного «ворога» чи «чужого», де йшлося про німецький «натиск на Схід» або про те, що тривала нібито багатовікова боротьбі, слов'янських та балтійських народів проти німецької агресії. В обох фазах пригадування Дорогичинської битви (1937-1939 і 1941-1945), перемога Данила відзначалася як зоряний час української історії, і уроки цієї історичної події давали привід згадати самозваних нащадків лицарів ордена.

Війна з Німеччиною, про яку тексти тридцятих років говорили тільки гіпотетично, в 1941 р., стала жорстокою реальністю. Після нападу Німеччини на Радянський Союз 22 червня 1941 р. головне завдання органів радянської пропаганди полягало в тому, щоб переконати громадян СРСР в спроможності Червоної Армії дати відсіч німецьким військам. Такі прагнення здаються цілком зрозумілими. Однак офіційні повідомлення намагалися послабити враження від новин про несподівану атаку досить дивним способом. В. Молотов у своєму радіовиступі, у перший день військових дій заявив таке: «Не перший раз нашому народові приходиться мати справу з нападником. У свій час на похід Наполеона в Росію наш народ відповів Вітчизняною війною і Наполеон зазнав поразки. Те саме буде і з Гітлером. Червона армія і весь наш народ проведуть переможну війну за Батьківщину» [219, с. 38]. Із промови, написаної спільно зі Сталіном, Молотовим та іншими членами Політбюро, помітно, якого роду система образів вважалась найбільш дієвою на масовому рівні свідомості під час війни [219, с. 54].

7 липня 1941 р. «Данило Галицький» офіційно «покликаний до зброї» (Додаток А). У друкованому органі ЦК КП(б)У, газеті «Комуніст», на першій шпальті політично легітимізували та популяризували (до того відому лише в наукових колах) битву князя під Дорогичином із німецькими (тевтонськими) псами-рицарями [25]. Українські літератори писали у відкритому листі до Сталіна: «Не вперше українському народові доводиться трошити знахабнілу німецьку орду. Ще Данило Галицький бив німецьких псів-рицарів» [25]. Такі заклики серед літераторів були зумовлені заявою Інституту історії України

від 28 червня, де оголошено, що його дослідники готують серію брошур про героїчне минуле України. Перша брошура мала прославляти битви Данила Галицького, а остання – неминучу радянську перемогу у війні яка почалася [25]. Розповідь про князя і його перемогу над німецькими рицарями стала невід’ємною частиною радянської військової пропаганди. Показовим виступає план публікацій праць вчених-істориків АН УРСР. У окремій пояснювальній записці професора М. Петровського, поданій до відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У від 23 квітня 1942 р., вказувалося про необхідність окремого розширеного видання статті К. Гуслистого «Данило Галицький» [18]. Невдовзі в Саратові вийшла окрема одноіменна брошура [195]. Таким чином, у Радянському Союзі відбулась подвійна легітимізація трактування Дорогичинського конфлікту, як війни Данила із Тевтонським орденом («німецькими псами-рицарями») – газетою «Комуніст», як друкованим органом ЦК КП(б)У та офіційною постановою М. Петровського, що підтвердив її значущість своїми академічними регаліями.

Теза про «вічний німецький натиск на Схід» знайшла своє відображення і в радянських патріотичних художніх текстах. Популяризація «Дорогичинської битви» відбулася в уже згаданій нами патріотичній поемі М. Бажана (опублікованій 1942 р.) «Данило Галицький». Автор змалював князя, як видатного полководця й керманіча мас. І хоча в поемі предків українців XIII ст. здебільшого названо русичами або слов’янами, Бажан декілька разів вжив слово «Україна»: «Вся Україна чує крок Данилових дружин» і «Як перший воїн українських піль» [97].

Очевидно, що в кульмінаційний момент війни, ідеологічні наглядачі вважали прийнятним таке привласнення Галицько-Волинського князівства українській історичній пам’яті. Поет вивчив усі історичні публікації та політичні віяння того часу, активно підхопивши тезу про німецьку «хрестоносну сволоч». Поема досить добре вписувалася в тодішній пропагандистський курс керівництва СРСР. Радянському режиму треба було пробудити патріотичні почуття у західноукраїнського населення, яке не дуже

квапилося захищати комуністичну диктатуру. Добжинський орден став у поемі втіленням усієї тевтонської (тобто німецької) сили. Літературний образ Данила та тевтонців високо оцінило партійне керівництво, прийнявши його до загального концепту радянської патріотичної історії. Невдовзі візуальне відображення війни Данила у Дорогичині відбулося у театральній п'єсі, музику до якої написав у 1943 р. чернівецький композитор Б. Крижанівський [104, с. 141-142]. Показовим є те, що згодом Бажан отримав за «Данила Галицького» Сталінську премію другого ступеня [438, с. 32-35].

Дещо пізніше у схожому стилі український літератор А. Хижняк видав історичний роман «Данило Галицький». Літературний образ «Дорогичинської битви» зображено дуже не точно, навіть тенденційно, суперники Данила – хрестоносці, за національністю німці, сам же Данило виступає класичним об'єднувачем «російського народу» та борцем супроти німецької агресії [435].

Радянський патріотичний образ конфлікту Данила Галицького з хрестоносцями кінця 1930-х рр., взятий на озброєння радянською військовою пропагандою після нападу вермахту в 1941 р. не зазнав великих модифікацій в своєму текстовому складі, лише частково зазнав змін протягом довгого періоду часу. Проте нові зовнішньополітичні обставини післявоєнного часу (початок «холодної війни» і дискусії навколо культу особи Сталіна) відбилися і на офіційному дискурсі про висвітлення подій навколо Дорогичинського інциденту. Окрім того, після 1945 р. пам'ять про Данила Романовича набула нових форм.

Тема Дорогичина знаходить своє візуальне відображення у картинах художників. У 1954 р. художник С. Адамович на виставці з нагоди трьохсотріччя возз'єднання продемонстрував свою картину «Данило Галицький», жоден митець не наважувався працювати над темами з історії Галицько-Волинського князівства до нього. Сам Адамович зазнав жорсткої критики. Змалювавши князя на полі битви після перемоги над тевтонськими

рицарями. Картина автора не розвивала тему російсько-української дружби і була засуджена пресою як «беззмістовна» [26, с. 4].

Тема битви була зображена на картині С. Серветника, намальованій у 1983-1985 рр., яка тепер експонується у львівському музеї Арсенал. На полотні автор зобразив рицарів досить не точно (в обладунках та з прапорами, які відповідали другій половині XIV ст.), а також у найкращих традиціях радянської патріотичної історії висвітлив масштабний конфлікт Данила із хрестоносцями (Додаток Б).

Розглядаючи дискурс про контакти Галицько-Волинського князівства із орденом, можна відзначити також і елементи диференціації. Свій внесок в неї зробили деякі історики та їх дослідні проекти, результати яких послужили стимулом для сумнівів в офіційно пропагованій версії історії. Першим, хто ґрунтовно піддав сумніву радянське бачення подій Дорогичина, став тогочасний директор Інституту суспільних наук АН УРСР І. Крип'якевич. Учений звернув увагу на літописні повідомлення та спробував розглянути цей епізод в контексті різносторонніх відносин Данила з орденом [290, с. 98].

З 1960-х рр. дискурс про Данила Романовича в СРСР знову набуває ознак розповіді від імені держави, що відтворювала основу історичної картини 1930-1940-х рр. Один із авторів «Нарису з історії СРСР» В. Дядиченко, змалював конфлікт як: «Вторгнення ворожих полчищ на руські землі та захоплення Дорогичина, що входило до складу Волинського князівства». Автор не подає жодних причин цього «вторгнення», кількості «полчищ», абсолютно перекреслюючи повідомлення джерел [339, с. 51].

Реабілітація образу «Данила Галицького» як фігури української історії 1937 р. та розвиток цього культу після 1941 р. можна вважати свідченням прогресуючої націоналізації радянського історичного дискурсу і радянського концепту колективної ідентичності. Використовуючи один із багатьох звичних для середньовічної епохи епізодів конфлікту – Дорогичинського інциденту, партійне керівництво створило споконвічний образ «ворога», образ «чужого» у Радянському Союзі. Радянському населенню в текстах і

картинах, фільмах та музиці, ігноруючи джерелознавчий погляд, повідомляли про рицарів-хрестоносців – «німецьких середньовічних окупантів». Патріотичні стереотипи, які представляли Тевтонський орден як головне знаряддя одвічної політики німецьких загарбників «Drang nach Osten», зберегли свої сумнівні тенденції у сучасності і не дають змоги неупереджено розглянути взаємини Галицько-Волинського князівства із чернечими орденами.

3.3. Нові форми пам'яті: Данило – князь чи король?

Антинімецькі мотиви, які визначили дискурс про Данила Романовича у часи Другої світової війни, стали провідними в образі героя епохи радянського патріотизму. Однак концепт Данила-патріота нашттовхувався на сумнівні для більшовиків події у біографії середньовічного володаря – відносини із папською курією. Хоча партійні функціонери старалися не диференціювати «шведів», «Лівонський орден», «Тевтонський орден», «меченосців» та ін., для них було чітко зрозуміло, що такі «образи ворога» підпорядковувались волі папи. При цьому представляли не свої особисті інтереси, а інтереси римської курії, яка сповідувала популярний у радянському наративі «натиск на Схід». Пакт Данила Романовича укладений із папою Інокентієм IV (як наслідок – коронація у Дорогичині), зумовив прояв надзвичайно високої чутливості у радянських ідеологів. Образ Данила не міг бути інтегрованим у новий радянський наратив минулого із такими «фактами» своєї біографії.

Коронаційний акт волинського князя Данила Романовича і досі викликає зацікавлення у вчених. Зважаючи на помітну репрезентацію постаті Данила у літературі, значні розбіжності оцінки цієї події серед істориків все ж присутні [200; 462, р. 123-134; 443, с. 101-108; 84, с. 39-45; 382; 465; 443, с. 37-49; 185, с. 45-52; 230, с. 108; 149, с. 129-136]. У сучасній українській історичній науці факт коронації не викликає найменшого сумніву. Однак ми і далі спостерігаємо радянський стереотип трактування короля Данила як «князя Данила Галицького». Стійкість положень радянської історичної уяви

продовжує зберігати у масовій свідомості суспільства образ радянського проекту інтеграції пам'яті про «великих предків». Показове ігнорування шаблонного зображення «князя» Данила серед науковців, збереження радянської фальсифікаторської історичної традиції не дозволяє повної мірою зрозуміти роль коронації у науковому дискурсі. Перед нами виникає важливе завдання – з'ясувати роль інтерпретації короля Данила, як «галицького князя», види і форми такого пригадування у суспільстві Радянської епохи, а також окреслити місце «князя Данила Галицького» у контексті формування радянського історичного гранд-нарративу.

Нашим основним сучасним джерелом, яке розповідає про коронацію Данила Романовича легатом римського папи Інокентія IV у Дорогичині, є ГВЛ. У тексті літопису читаємо: «В лето 6763. Прислаше папа послы честны, носяще венец и скипетръ и коруну, еже наречеться королевський сан, рекый: «Сыну, прими от нас венечь королевства» [22, стб. 825]. Зважаючи на проблематичність самої літописної згадки, ми наштовхуємось ще й на значну лаконічність повідомлення, яке змушує шукати інші джерела для подальшої реконструкції цих подій. Ці тексти добре відомі дослідникам, серед яких виділяємо: регести папських булл, реляції Платона Карпіні, Життєпис Інокентія IV та низку інших документів. Про подію у Дорогичині під 1253 р. згадує Рочнік Красинських: «Anno domini 1253 Daniel dux Russie in regem coronatus» [54, р. 132; 184 с. 183]. Крім того про коронування Данила нам розповідають аннали Польщі Яна Длугоша, які є більш пізнім джерелом. Створені у межах 1460-1480 рр. вони найбільш детально розповідають про коронацію Данила [230, с. 130].

Шукаючи відповідь на розуміння згаданої в джерелах дефініції «король» у сприйнятті суспільства XIII ст., звернемо свою увагу на повідомлення низки латинських джерел того часу. Так, автор «Лівонської хроніки» Генріх Латвійський повідомляв про «короля Новгороду» князя Мстислава Мстиславича, який офіційно королівського титулу ніколи не приймав і згодом вступив у боротьбу за Галицьку землю [53, с. 141-142]. Крім того, в

одній із угорських грамот, яка містить розповідь про битву під Ярославом у 1245 р., Данила Романовича згадано як «Rex Ruthenorum», тобто «король Русі» [50, р. 247]. Зі свого боку суперник Данила князь Ростислав Михайлович (який до того був ще і союзником угорського короля Бели IV) записаний як «dux Galliciae» (князь Галичини) [50, р. 247]. Враховуючи свідчення латиномовних джерел, можемо припустити, що розуміння дефініції «rex» не було прямим свідченням наявності королівського титулу. Слугувало воно радше як ознака могутності володарів Русі – визнання їх суверенності та потужності. Прийнятним титул короля був і для віце-магістра Тевтонського Ордену Бургарда фон Хорнхаузена, який у своїй грамоті під 1254 р. характеризує Данила Романовича як «excellentī viro Danieli primo rege Ruthenorum» [51, р. 30]. Цю грамоту у середині XIX ст. було віднайдено у бібліотеці князів Чорторийських, автентичність якої не викликає у науковців жодних сумнівів.

Серед дослідників існує думка, що прийнятність титулу Данила Романовича для тогочасних європейських правителів могли означати перетворення Галицької землі у Королівство Русі [207, с. 19-24]. Такого висновку можна дійти на підставі титулу Юрія Львовича, який зафіксовано у його печатці: «S[igilum] Domini Georgii regis Russiae» і на аверсі «S[igilum] Domini Georgii principis Ladimiriae» (Переклад: «Печать Юрія – короля Галицького» і «Печать Юрія – князя Володимирського») [238, с. 62-63]. Печать Юрія свідчить про можливе відродження за його правління об'єднаної Галицько-Волинської держави. Королівством Русі виступає саме Галицька земля. Цього, свого часу, прагнув ще угорський король Бела III та його син Андрій II. Цей статус було підтверджено актом коронації Данила у 1253 р. Титул короля Русі, ймовірно, не є свідченням акту коронації Юрія, оскільки згідно європейської традиції визнання статусу королівства фіксується за державою, а не за конкретними представниками правлячої династії [238, с. 62-63]. Пізніше титул Юрія успадкував австрійський цісар

Йосиф II і на підставі цього у 1772 р., під час першого поділу Речі Посполитої, отримав це королівство.

Акт коронації Данила Романовича досі не знайшов свого адекватного розуміння серед вченої спільноти. Ми зустрічаємо різні підходи до висвітлення цієї події: від палких захисників титулу Данила до його часткового ігнорування (написання королівського титулу у лапках), або ж спроб нівелювати значення коронації у Дорогичині, мотивуючи це тим, що сам Данило титулом не користувався. Але такі висновки повністю суперечать джерелам, які є справді автентичними та науково достовірними.

Вивчаючи джерельні повідомлення можемо помітити, що як європейські так і давньоруські свідчення характеризують Данила Романовича як короля. Ця ознака галицько-волинського володаря є абсолютно прийнятною. У зв'язку з цим видається не зовсім зрозумілим використання стосовно Данила конотації «Галицький» без акценту на королівський титул. Справді, якщо заглибимось в історіографію першої половини ХІХ ст., то побачимо, що відносно давньоруських князів часто використовувались означення типу «Сuzдальський», «Смоленський», «Київський» та ін. Однак при детальному вивченні історіографічних текстів того часу, на прикладі М. Карамзіна ми бачимо, що ці прикметники не виступали прізвиськом князів, а радше характеризували стіл, яким той чи інший князь володів. У такому контексті, вчені згадували і про Володимирка Володаревича та Ярослава Володимировича характеризуючи їх «Галицькими». Пригадаємо, що ці князі і справді були володарями у Галичі ХІІ ст. Така логіка історичних досліджень ХІХ ст. не є прийнятною для означення Данила.

Вживання сполучення «Данило Галицький» або ж «галицький князь Данило» стосовно Данила Романовича є науково не коректним, яке до того ж і суперечить характеристиці володаря у джерелах. Галич виступав столицею держави Данила Романовича зовсім короткий проміжок часу: із осені 1238 р., коли Галич було включено до володінь Данила та зроблено його столицею до зими 1240-1241 р. (після руйнування міста монгольськими військами). Із ГВЛ

ми знаємо про неприязнь Данила до Галича через постійні конфлікти із місцевою боярською верхівкою. Тому галицько-волинський володар при першій нагоді переніс столицю своєї держави до міста Холм, яке прагнув перетворити у один із великих центрів тогочасної Східної Європи. На період розбудови м. Холм, припало найвище піднесення держави Романовичів [81, с. 136-153].

Закцентували свою увагу на титулі Данила Романовича та на самому акті коронації Д. Зубрицький [64] та І. Шараневич [75]. Вчені детально розглянули значення коронації Данила Романовича в контексті відносин галицько-волинського володаря, папи Інокентія IV та кочовиків. Одним із перших українських істориків, хто у Наддніпрянській Україні використав по відношенню до Данила означення «Галицький», був М. Дашкевич. Пізніше таке означення Данила підхопили й інші історики того часу. М. Чубатий позитивно оцінював акт коронації в контексті зближення Галичини з Римом та вважав це початком Унії [443, с. 97]. У схожому стилі писав про Данила Романовича і М. Грушевський [176]. Дефініція «Данило Галицький» набула широкої популярності і стала традиційною в науковій та науково-популярній літературі того часу.

Перші модифікації історії Галицько-Волинської Русі в загальному давньоруському наративі ми зустрічаємо в істориків-марксистів. Відомий на той час дослідник М. Яворський чітко виділяв «три осередки» державності у другій половині XIII ст., одним із яких було Галицьке королівство [213, с. 270-271]. Однак студії Яворського були досить скупими на джерельні свідчення, і означення Данила Романовича як «Галицького», він використовував, опираючись на традиційну історіографію без особливого вивчення її змісту. Невдовзі, історична позиція М. Яворського була засуджена, як псевдомарксистська. Поглядів Яворського дотримувався і О. Пресняков. Пишучи про політичне життя Галицько-Волинської Русі, вчений виділяв «самодержця» Романа Мстиславича і його сина «короля Галицького» Даниїла [397, с. 22-23].

У процесі актуалізації формування офіційної радянської моделі історії Галицько-Волинської Русі важливу роль відіграло створення Інституту історії України АН УРСР. У своєму масштабному проєкті «Нариси з історії України» під редакцією С. Белоусова Данила Романовича зображено як справжнього правителя західноукраїнських земель, який намагається вести боротьбу на три фронти – папська курія, монголо-татарська агресія та боярська опозиція. Акт коронації Данила у 1253 р. зображено як вимушену міру у боротьбі з агресією Заходу. Відмова від титулу призвела до «споконвічного» хрестового походу латинського світу проти «руських» [340, с. 152]. Далі в тексті ми не спостерігаємо повідомлення про королівський титул. Вся подальша історія держави Данила вміщена на двох сторінках, де не має ні слова про титул Юрія. I, хоча проєкт «Нарису...» є доволі інформативним з погляду джерельних відомостей, жодної згадки про текст, де повідомлялося б про титул «Rex Ruthenorum» ми не знаходимо.

Розвиток концепції образу «Данила Галицького», започаткованого у «Нарисі...», відбувся у книзі із промовистою назвою «Історія України. Короткий курс». Видання було підписано до друку 21 листопада 1940 р. Україномовний текст був підготовлений у видавництві Академії наук УРСР як підручник та посібник для старших класів та середньої школи. Книга вийшла тиражем у 75 тис. примірників. У тексті «Короткого курсу» знову пригадується уже стійке положення про вимушене прийняття корони Данилом Романовичем, самі ж відносини з папою Інокентієм IV зображені як «хитрий план папської курії» для проведення Унії. Після невдачі папа наказав католицьким єпископам проклясти Данила та проповідувати хрестові походи проти Русі [248, с. 53].

Практично одразу після виходу «Історії України» у центральному органі ЦК КП(б)У газеті «Комуніст» видано першу рецензію на книгу, написану істориком С. Юшковим. Старший співробітник Інституту Історії України у досить широкій формі назвав «Короткий курс» значним досягненням

радянської історичної науки» та підкреслив академічну точність у трактуванні історії розвитку українських земель [219, с. 53].

Образ «князя Данила Галицького» широко пропагував член-кореспондент Інституту Історії України В. Пічета. У досить короткому нарисі історії Західної України та Західної Білорусі вчений ретельно використовує джерельний аналіз, залучаючи широкий спектр (у географічному плані – від арабських до західноєвропейських) текстів. Однак, що стосується сюжету про коронацію Данила Романовича, ми знову спостерігаємо замовчування та ігнорування будь-яких джерельних повідомлень. Прийняття корони дослідник мотивує спробою Данила Романовича підкреслити свою велич, а після розриву відносин із Римом – відторгнення титулу [369, с. 15].

У низці основних академічних видань того часу простежується проміжний стан нового радянського гранд-нарративу, що дедалі більше набував рис централістичного, великоросійського канону з жорстким формаційним і класовим уявленням марксизму-ленінізму. Хоча залишався певний простір для української минувшини, він був доволі обмеженим. Концепція історії Галицько-Волинської держави зображувалась у контексті загальноросійського мотиву, де значній події в історії західноукраїнських земель – коронації Данила Романовича, не знайшлося місця.

Подана інтерпретація стала стійким складником політики пам'яті радянського історичного нарративу, яка не давала особливого простору для наукових дискусій. Все ж таки, альтернативна версія сприйняття Данила Романовича знайшла своє місце.

Один із співробітників Інституту історії АН УРСР К. Гуслистий (мова про якого велася у нашому попередньому підрозділі), співавтор проекту «Нарисів», працював над патріотичною серією «Наші великі предки» у журналі «Слов'яни», спробував привласнити Данила Романовича українській історичній пам'яті. У своєму нарисі «Данило Галицький», який окрім журналу було видано окремою брошурою, а також у ряді інших періодичних видань [194, с. 42-46], історик зосереджує увагу на ролі Галицько-

Волинського князівства, яке «протягом тривалого часу відіграло провідну роль в історії українських земель», а образ галицько-волинського князя Данила став «одним з найяскравіших серед великих предків українського народу». Ідея «об'єднання роздрібнених українських земель в одну централізовану державу була втілена саме в історії Галицько-Волинської держави». У «Нарисі» описані етапи становлення князівства від Романа Мстиславича до Данила Галицького, акцентовано увагу на боротьбі галичан і волинян проти угорців, поляків, а також на битвах князів з татарами і німецькими «псами-лицарями». Хоча в тексті К. Гуслистий використовує старі дефініції зображення «Данила Галицького», все ж таки значну роль відводить саме акту коронації та становлення Данила Романовича як монарха [194, с. 46]. Однак робота носить схематичний характер та поверхнево висвітлює політичну біографію Данила, без особливого акценту на тлумачення історичних джерел. Зважаючи на обмежений вектор досліджень образу «Данила Галицького», прийнятність студій К. Гуслистого для радянського партійного керівництва видається неймовірною.

Відповідь на загадку «українського монарха Данила Галицького» у К. Гуслистого, ми знаходимо в контексті створення образу «радянських історичних патріотів минулого», серед яких чільне місце зайняв Данило Романович. Процес так званого «возз'єднання українського народу» зумовлений акцентуванням національного фактору, національної боротьби українського народу за незалежність та за возз'єднання в єдиній українській державі. Образ незалежного західноукраїнського правителя «князя Данила Галицького» в її українській інтерпретації виявився корисним для радянської історіографії. Він був механізмом, засобом легітимізації возз'єднання західноукраїнських земель із землями радянської України.

У такому ракурсі активізовано вивчення минулого українських земель, а саме – історії Київської Русі. Згідно партійних настанов радянські ідеологи займались пошуком західноукраїнських героїв, які б стали прийнятними для їх ідеологічного дискурсу. Таким героєм було зроблено «князя Данила

Галицького». У своїй телеграмі, поданій до відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У від 23 квітня 1942 р., професор М. Петровський вказував на необхідність окремого розширеного видання праці К. Гуслистого «Данило Галицький» [18]. Невдовзі в Саратові вийшла окрема брошура [195]. Зважаючи на політичні обставини та вимушену потребу образу «короля Данила Романовича», партійні функціонери виявляли високу чутливість то висвітлення галицько-волинського володаря. Акт коронації не заперечувався, однак сам Данило продовжував сприйматись як князь галицької землі, який за своїм статусом у пантеоні «великих предків» не мав права стояти вище за культову на той час постать Олександра Невського.

Образ «Данила Галицького» широко репрезентовано у радянських художніх творах. Зокрема, у вже згаданій нами однойменній патріотичній поемі М. Бажана галицько-волинського князя зображено як видатного полководця й керманича мас. Очевидно, що в кульмінаційний момент війни радянське керівництво вважало прийнятним привласнити Галицько-Волинське князівство українській історичній пам'яті [438, с. 32-35]. У 1951 р. український літератор А. Хижняк видав історичний роман «Данило Галицький». Літературний образ Данила зображено дуже неточно, він виступає класичним об'єднувачем «російського народу» та борцем супроти німецької агресії [435]. Основна мета володаря – об'єднати всі давньоруські землі в одну державу – від Новгороду, Суздаля до Галича. Аналіз змісту творів показово демонструє значну увагу літераторів до «Дорогичинської битви» та стосунків із споконвічним ворогом – «німецьким рицарством». Як ми знаємо, після нападу Німеччини на Радянський Союз 22 червня 1941 р. головним завданням органів радянської пропаганди було будь-якою ціною переконати громадян СРСР в спроможності Червоної Армії дати відсіч німецьким військам. Розповідь про Данила і його перемогу над німецькими рицарями стала невід'ємною частиною радянської військової пропаганди. Обидва твори абсолютно не торкаються теми коронації, підсвідомо завершуючи події розповіді до подій у Дорогичині 1253 р. Висока оцінка

збоку партійного керівництва та премії, які отримали автори художніх творів, сприяли, стійкому увічненню в культурній пам'яті українського радянського суспільства образу «князя» Данила Галицького, але аж ніяк не короля.

У післявоєнний період партійні ідеологи дали чітко зрозуміти, що всі спроби українізувати Данила Романовича будуть розцінюватись, як «буржуазний націоналізм». У контексті широкої антирадянської опозиції, яка розгорнулася на західноукраїнських землях, образ «короля Данила» не вписувався у пропагандистський курс Москви. Під час історичної дискусії другої половини 40 рр. ХХ ст. головними об'єктами критики стали тексти К. Гуслистого з історії України, «складені в антимарксистському дусі, які мають політичні помилки і перекручення буржуазно-націоналістичного характеру» [219, с. 81]. Саме в процесі «виявлення помилок» визначилася позиція Гуслистого, який продовжував захищати «свої неправильні положення щодо важливих питань історії України», зокрема образу українського короля Данила Романовича.

Демонстративним є опублікована на сьогодні стенограма наради ЦК КП(б)У від 1947 р., де предметом обговорення була боротьба із проявами націоналізму в історичній науці. К. Гуслистого було звинувачено за те, що «не подолав вплив буржуазно-націоналістичних концепцій Грушевського та загалом низький рівень обізнаності в марксистсько-ленінській теорії у своїх роботах» [45, с. 53-54]. З приводу публікацій у роки Другої Світової війни Гуслистий говорив: «Як відомо, в цей період ми особливо підкреслювали роль великих предків в історії, намагалися якомога краще їх висвітлити, підняти ... і ось саме на цей період припадає моя велика помилка в освітленні Данила Галицького, якого я зробив українським монархом, главою української національної держави ... я пішов за тією оцінкою, яку Данило Галицький отримав у буржуазно-націоналістичній історіографії. Треба сказати, що ця помилка в освітленні Данила Галицького відбилася навіть в деяких художніх творах, і треба сказати, що ця оцінка не зустрічала відсічі. Я пригадую, що схожу оцінку Данилу Галицькому я дав і в статті, вміщеній в

журналі «Слов'яни», і її теж там помістили. Серед українських робітників читали цю роботу і відсічі цій неправильній оцінці не було». Згадував вчений і про помилковість освітлення окремих періодів української історії в першому томі «Короткого курсу» та «Нарисів з історії України», нагадуючи, що видання отримало позитивну рецензію, було перевидано в Канаді, і, «по суті кажучи, ми до 1946 р. не бачили жодних помилок і критики» [45, с. 53].

Наслідком засідання вченої ради Інституту 1947 р. стало звільнення К. Гуслистого з посади завідувача відділом феодалізму (яку він займав з 1945 р.), його залишили на посаді старшого наукового співробітника. Протягом 1948-1952 рр. з'явилися тільки шість його публікації, майже всі науково-популярного характеру, а в 1951 р. не вийшло жодної його роботи [272, с. 22-23]. Прийнятність українського «короля Данила» у офіційному дискурсі Радянського Союзу, в його викривленій, прямолінійній та обмеженій формі, була лише вимушеною мірою у контексті тогочасних реалій.

Жирну крапку у висвітленні історичного образу «Данила Галицького» було поставлено у 1950 р., коли в Інституті історії АН СРСР вийшла праця В. Пашуто «Нариси по історії Галицько-Волинської Русі». Власне сама концепція студій з історії західноукраїнських земель, писаної російським вченим у великоросійському дусі, свідчила, що партійне керівництво вирішило на усіх рівнях культурної політики показати своє бачення історії Галицько-Волинської держави.

Своїм політичним та науковим авторитетом В. Пашуто сформував російський образ «Данила Галицького». Дореволюційного Данила Романовича, образ якого ми спостерігали в М. Дашкевича та М. Грушевського, його спрощену форму у проектах Інституту історії АН УРСР, В. Пашуто показав звичайним соратником великого князя Олександра Невського, нівелюючи таким чином весь вектор політики Данила із Заходом [366, с. 273]. Робота російського вченого наскрізь сповнена відсилками до текстів М. Грушевського без посилянь на останнього (класична манера

радянських російських істориків). Хоча робота містить багато авторських унікальних наукових думок, які не втратили своєї цінності і сьогодні, основна мета дослідження – довести, що Галичина і Волинь «исконно русские земли».

Позірно, що історія Пашуто закінчується там, де закінчується літопис, відповідно, всі латиномовні джерела, які б засвідчували сприйняття держави Данила і його нащадків як королівства, просто ігноруються. Автор ці джерела знає, але не вважає за потрібне про них говорити [366, с. 302-303].

У тіні роботи В. Пашуто виявилась і підготовлена директором Інституту суспільних наук АН УРСР І. Крип'якевичем монографія «Галицько-Волинське князівство». Рукопис тексту завершено у грудні 1957 р., передруковано наступного року. Текст редагувався у такий спосіб, щоб пройти цензурні рамки. Показово, що у всіх попередніх працях І. Крип'якевич вживає термін «Галицько-Волинська держава», однак після виходу у світ книги В. Пашуто, вчений міг говорити лише про «князівство». Українська версія образу Данила Романовича видана аж у 1984 р., після ряду цензурних редагувань та після політичної кризи у державі і зміни державного регулювання відносно історичних праць [244, с. 9].

Подальші дослідження постаті Данила Романовича проводилися у пашутівському контексті «галицького князя». Масштабний проект «Нарисів з історії СРСР», де одним із авторів виступав завідувач відділу феодалізму Інституту історії АН УРСР В. Дядиченко, повністю проігнорував образ Данила у висвітленні латиномовних джерел та обмежився літописними повідомлення. «Rex Ruthenorum» у всесоюзному виданні історії залишався в тіні політики Олександра Невського.

Образ правителя південно-руських земель XIII ст., постать із величезною кількістю джерельних повідомлень практично відсутній і у педагогічній університетській історії. Прикладом є популярний і високо шанований у вченої спільноти підручник Н. Павленка «Історія СРСР з найдавніших часів і до 1861 р.». У тексті сказано, що після так званої «феодальної

роздробленості» центр Русі зміщується до Володимиро-Суздальського князівства – великоруських земель. Розповідь про Данила вміщена в одному абзаці, де акцентовано увагу на розправі із боярською опозицією та скромно показано перемогу у битві при Ярославі 1245 р. [354, с. 74] Більше історія «Данила Галицького» не розповідається. Згідно з текстом, після нападу Батия на західноукраїнські землі у 1241 р. соціальний та економічний розвиток цих земель завершився. Жодних згадок про відносини Данила Романовича із Римом, жодних згадок про нащадків Данила і майже столітнього розвитку його держави, яка досить добре висвітлена у джерелах.

В українській культурній пам'яті, образ «князя» став стійкою формою пригадування і сьогодні. Відомо, що офіційний титул Данила Романовича після 1253 р. в текстах звучав як «Rex Ruthenorum», тобто «король Русі». В уяві російських істориків Данило не міг бути королем, адже тільки великі князі, царі та російськи імператори могли бути володарями Русі. Дефініція «Галицький» в уяві українських істориків імперського часу використовувалась з метою підкреслення ролі цього володаря в історії галицько-волинських земель. У подальшому така прикметна особливість Данила Романовича стала ментальною складовою у суспільстві того часу, як підтвердження політичної самостійності короля. Крім того, ми не спостерігаємо фактів заперечення або подальшого ігнорування акту коронації Данила в контексті історії Галицько-Волинської держави. Навпаки, істориками виділялась роль титулу «Rex Ruthenorum» у прагненнях Данила створити потужну коаліцію держав Східної Європи проти монголо-татар, встановити чіткі, регламентовані відносини з Орденем, а також налагодити дипломатичні стосунки із Чеською, Польською та Угорською державами.

Образ короля Данила не мав права на існування у радянській історичній науці, яка повністю виконувала ідеологічні потреби держави. Дореволюційні досягнення «забувалися». Природній, згідно із середньовічною практикою, титул короля повністю заперечував імперський гранд-наратив. Не міг Данило Романович носити королівський титул в той час, як у Московсько-

Суздальському князівстві були лише князі. Цей політичний штамп в історії Галицько-Волинських земель фактично на століття призупинив історичні дослідження, породивши досить вузьку та заангажовану історіографічну традицію. Залишилися забутими військово-політичні та торгово-економічні відносини із країнами тодішньої Європи. У своїх викривлених формах пригадування, партійне керівництво намагалось викреслити ці сторінки з пам'яті українського суспільства радянської епохи. Вивчення політичної біографії Данила Романовича було дозволено доти, доки воно доповнювало, а не змаглося з російською імперською історією. Титул «гех» повністю заперечував імперський гранд-наратив. Образ короля Данила не мав права на існування у науці, яка повністю виконувала ідеологічні потреби держави.

3.4. Історія як зображення: екранізація Данила

Формування радянського образу минулого в дусі доктрини «наших великих предків» розповсюджувалося не тільки на історіографію, художню літературу та публіцистику. Особливе місце займав кінематограф. Більшовики дуже рано усвідомили величезну роль кіно, як засобу впливу на масову культуру. За допомогою кіномистецтва партійне керівництво прагнуло сформувати «вірне» уявлення про дійсність, виховуючи народ в дусі «комунізму та інтернаціоналізму». Зародившись на початку 30-х рр. ХХ ст., жанр історичного кіно став основою всього радянського кінематографу. Відмовившись від головної ролі «суспільних мас» у стрічках звертаються до біографії видатних та «прогресивних» історичних особистостей, перш за все правителів та полководців. Протягом всього періоду існування радянського кінематографу екранізовано історичні біографії Олександра Невського, Івана Грозного, Петра I, Михайла Кутузова, Олександра Суворова та ін. Найбільш важливим документом історії пам'яті про Данила Романовича в епоху радянського патріотизму став фільм українського режисера Ярослава Лупія – «Данило – князь Галицький», знятий у 1987 р. на Одеській кіностудії імені О. Довженка. Перед нами витвір, який повинен був створити стійкий образ князя «Данила Галицького»

в свідомості українського суспільства. Екранізація Данила Романовича потребує детального вивчення не тільки історії створення фільму, але і рецепції радянського образу правителя. Це дозволить нам детально простежити та проаналізувати боротьбу за присвоєння і стилізацію образу, а також суперечливі напрямки у формуванні концепту «радянського патріота Данила Галицького».

Становлення радянської кінематографії розпочалося у 1928 р. із повним переходом тогочасної кіноіндустрії у державну власність, а з 1930 р. до централізованого державного контролю [450, с. 304]. Найвищим контролюючим органом в лютому 1933 р. стало Державне управління кіно- і фото промисловості (ДУКф) (з 1937 р. – ДУК) [494, р. 315]. Партиїне керівництво прагнуло, щоб всі фільми, які знімалися у Радянському Союзі відповідали ідеологічним замовленням партії, тому строго вичитували сценарії майбутніх фільмів. Загальносоюзна конференція кінематографістів СРСР в січні 1935 р. стала підсумком остаточного формування радянської кіноіндустрії, основаної на радянському патріотизмі і доктрині соціалістичного реалізму [265, с. 12].

На сьогодні опубліковано значний обсяг документів, що дозволяють виявити особливості радянської кінематографії. Більшість із них є поточною документацією державних органів управління кінематографом [237, с. 326]. Окрему групу представляють матеріали центральної журнальної та газетної періодики, в яких відображена реакція на створені в СРСР кінокартини з боку партійних діячів, кінокритиків, глядачів («Правда», «Известия», «Комсомольская правда», «Советская культура» тощо). Ще одним самостійним видом джерел є документи особистого походження. Це, перш за все, мемуари творців кінострічок – режисерів, але часто – і сценаристів, акторів. Їх спогади допомагають простежити процес створення кіно, відображають індивідуальне бачення персонажів, їх характеру, основну ідею картини, а також можуть відтворювати конфлікт із рішеннями органів ідеологічного контролю.

Вперше історія України знайшла своє відображення в картині І. Савченка «Богдан Хмельницький» 1941 р. Фільм належав до класичних історико-оборонних кінополотен. Випущений напередодні нападу Гітлера на Радянський Союз, слугував каталізатором мобілізації героїзму радянського населення. Постать гетьмана Богдана Хмельницького на екрані стала першою з української історії, яка вписувалась в ідеологічний дискурс СРСР [418, с. 428-455]. Мотиви періоду Визвольної війни 1648-1657 рр. стали єдиними екранізаціями за десятиліття, які відображали доленосні для українського народу часи. У 1956 р. виходить фільм «Триста років тому» режисера В. Петрова. Чергова стрічка зроблена з позиції теорії класової боротьби, як цього вимагала тогочасна влада. Певні зміни відбулись на початку 60-х рр. ХХ ст. У цей час націям СРСР дозволили звернутись до свого героїчного минулого та зняти кіно про своїх видатних історичних предків. У Таджикистані екранізовано легенду про Рустама, у Литві знято фільм про Геркуса Мантаса. В Українській Республіці екранізований монументальний «Захар Беркут». Перша кінострічка епохи Київської Русі побачила світ у 1972 р. і була доволі успішна в прокаті. Затвердженню сценарію Дмитра Павличка сприяло те, що у фільмі переважали мотиви народної єдності, в боротьбі проти зовнішнього ворога, а також концепції пантеїстичного або ж язичницького світогляду, що досить приваблювало органи цензури та партійне керівництво загалом [115, с. 97-98].

Ідею екранізувати історію давньоруської держави, українські режисери виношували досить довго. На початку 70-х рр. режисер Ю. Ілленко для журналу «Новини кіноекрану» поділився планами зйомок кінотрилогії «Княгиня Ольга», «Князь Володимир» та «Ярослав Мудрий» [243]. Однак реалізація цього задуму відбулась аж через десятиліття. Вихід до історії України у період «застою» став можливий завдяки святкуванню 1500-річчя Києва й актуалізації історії Київської Русі. У 1980 р. вийшов двосерійний фільм Григорія Кохана «Ярослав Мудрий». У написанні сценарію брав участь відомий в історичній тематиці письменник Павло Загребельний.

Фільм широким розмахом показує досягнення Ярослава у зміцненні Русі. Вся стрічка просякнута ідеєю держаної єдності, постійної боротьби князя із внутрішніми та зовнішніми ворогами [284, с. 5]. Фільм Ю. Ілленка «Легенда про княгиню Ольгу», знятий у 1983 р., теж став можливим завдяки ефемерному святкуванню ювілею Києва. Картину побудовано як один великий спогад Володимира Святого про свою бабусю. Контекст реставрації минулого із різними тлумаченнями образу Ольги сприяв уникненню значних цензурних поправок. Ця відкритість сюжету стала запорукою виходу фільму на великих екранах [355]. На цих стрічках екранне осмислення історії Київської Русі в українському ігровому кіно фактично обмежувалося.

Постать короля Данила, як і політична історія Галицько-Волинської держави, залишалась невідомою для широкого кінематографу. В офіційному історичному дискурсі СРСР образ Данила Романовича використовували дуже обережно і тільки там, де було «потрібно» партійному керівництву. Незважаючи на зростання зацікавленості до історії Київської Русі у кінематографі тема екранізації Данила нагадувала його «популярність» в науковій літературі того часу. Певні зміни відбулися у період перебудови.

На п'ятому з'їзді Союзу кінематографістів у 1986 р. було піддано критиці діюче керівництво за надмірне потурання партноменклатурі, що значно шкодило творчому процесу та перетворило кіно на механізм державної маніпуляції. У результаті у відставку пішов голова Союзу Л. Куліджанов, затятий прихильник ідеологічного тла у кінематографі. Його місце зайняв Елем Клімов, в якому вбачали нового лідера перебудовного кіно [251, с. 414]. У той же час скидають перших секретарів Спілки кінематографістів РРСР – С. Бондарчука та УРСР – Т. Левчука. Перетворено Бюро пропаганди на Всесоюзне творчо-виробниче об'єднання «Кіноцентр» [407, с. 27-31]. Розпочато формулювання нового закону про авторське право. Запроваджено заміну централізованої структури вільною федерацією незалежних республіканських та регіональних спілок. Це дало можливість вивільнити український кінематограф від впливу центральної московської комісії.

Власне, найбільшим здобутком перебудови для кінематографу стало послаблення цензурного тиску. Зникло три типи цензури – політична, сексуальна та історична [439, с. 224-233].

Голосно розпочата запропонованою Спілкою реформа ослабила союзне Держкіно, обмеживши його діяльність лише роллю певного координатора між різними секторами кіно-професій. Така інтенсивність подій стала стимулом для українських кінематографістів. Автори спробували звернутися в своїх роботах до раніше заборонених сторінок української історії. Крім того, в цей же час починалася криза самоідентичності радянського індивіда, який дедалі більше шукаючи своє самовизначення, звертав свій погляд назад – у давнє минуле. Історією середньовічного минулого України зацікавилась дирекція Одеської кіностудії імені О. Довженка [346, с. 354]. Саме тут український режисер Я. Лупій зняв свою картину «Данило – князь Галицький» (Додаток В).

Фільм прийнято вважати знаменом гласності. Стрічка апелює до героїчного українського минулого часів Київської Русі та Галицько-Волинської держави, яка стала щитом Європи проти монголо-татарського вторгнення. На плакатах, присвячених прем'єрі фільму вказувалось, що стрічка прославляє відомого українського князя Данила Галицького. Втім, маємо сумніви щодо екранного зображення ключового героя західноукраїнського міфу. Якою ж насправді була стилізація образу давньоруського правителя у однойменній картині, який так довго перебував у «тіні» радянської історичної культури?

Справді, екранізація політичної біографії Данила у радянському поетичному кіно була неможлива ще декілька років тому. Вона нашоувхувалася на значний бюрократичний апарат та його посилений опір «небажаним» постатям. Події перебудови відновили зацікавленість до реальних історичних постатей. Будучи уродженцем Львівщини, режисер фільму Я. Лупій одразу вирішив звернутись до постаті Данила Романовича, якій до того не виділяли екранного часу. Керівництво Одеської кіностудії

очоловане Г. Збандутом, йдучи за новими віяннями у політиці та культурі, погодилось на зйомки фільму. Ідею екранізації Данила, Я. Лупій виношував досить давно. Сценарій до фільму писався протягом восьми років братом режисера – відомим поетом, прозаїком Олесем Лупієм. На момент початку зйомок картини у режисера було вісім варіантів сценарію фільму, це давало змогу максимально ефективно обійти цензуру [350, с. 200-228]. Фінальну версію було відправлено до Києва, а звідти у всесоюзне відділення Спілки кінематографістів у Москві. Враховуючи низку подій пов'язаних із зміною керівництва, сценарій фільму затвердили та дали дозвіл на зйомки [342].

Зйомки фільму розпочались на початку 1986 р. і одразу наштотувались на труднощі «згори». Згідно плану автора, роль Данила повинен був зіграти відомий український актор Іван Гаврилюк. Однак у той же час до Одеси прибув російський актор В. Євграфов. Обережно розставляючи акценти в картині, Я. Лупій погодився віддати головну роль «апробованому» російському виконавцю, який мав досвід зйомок у історичному кіно («Ярославна, королева Франції» – роль монаха Даниїла). Типаж актора зовсім не співпадав із тогочасними уявленнями про Данила Романовича, відомими в основному за зображенням, вміщеним на пам'ятнику Тисячоліття Росії у Новгороді. Замість мускулистого з грубими, налитими рисами обличчя, яке випромінювало велич, Данило постав перед глядачами худорлявим та непомітним [439, с. 224-233]. І. Гаврилюк був затверджений на роль брата Данила – Василька Романовича. Крім того, до акторського складу було запрошено Б. Ступку, який зіграв роль боярина Судича. На всі інші ролі, в тому числі Лева Даниловича та княгині Анни, було затверджено російських акторів [189, с. 354]. Це була не перша практика запрошувати на головні ролі фільмів про українську історію російських акторів, раніше схожу практику ми спостерігали у фільмі «Ярослав Мудрий», де головну роль зіграв російський актор Ю. Муравицький. Обидві картини, як пізніше зазначали дослідники, об'єднувала відсутність харизми та величі у зображенні князів, що породило у радянських глядачів почуття провінційності української

історії [115, с. 83]. Чого не можна сказати про роль Олександра Невського у фільмі С. Ейзентшейна 1938 р. До І. Гаврилюка, який виконував роль Василька Романовича, не одноразово навідувалися органи КДБ. Переглядали його минуле, щоб з'ясувати чи він, чи хтось із його родичів часом не мав контактів із націоналістами [189, с. 354]. Це і не дивно, актор до того був відомий за ролями героїв Русі (Максим у «Захар Беркут» та Рус у «Легенді про княгиню Ольгу»). Також фільм отримав потужний музичний супровід, автором якого став композитор В. Губа.

Географія зйомок була доволі широкою – Одеса, Київ, Нова Кам'янка у Львівській області. Але в основному фільм знімався в Галичині, у розпал подій перебудови. Режисер Я. Лупій зіткнувся із протидією місцевого партійного апарату, який з великою обережністю ставився до процесу роботи над картиною [342]. Під час роботи були і технічні труднощі. Директора фільму О. Сеніну приголомшила відсутність в Україні польових доріг без електричних стовпів, екологічно чистих краєвидів без димарів і без сільськогосподарських літаків. Були великі проблеми із тваринами. Волів і коней доставляли із Московської області [189, с. 354]. Прем'єра фільму відбулась наприкінці 1987 р. На широкому екрані фільм з'явився у лютому 1988 р.

Розглядаючи проект стилізації образу «Данила Галицького» на широкому екрані, варто згадати, що науковими консультантом фільму став тогочасний співробітник Інституту історії АН УРСР Микола Котляр. Враховуючи чутливість партійного апарату до «правильного» висвітлення минулого своїх республік, призначення М. Котляра на пост консультанта не викликає подиву. Тим не менш у згаданого історика домінувало прагнення написати політичну біографію Данила Романовича. Результатом його творчих пошуків та наукових напрацювань стала невелика монографія «Данило Галицький», видана у 1979 р. [274] За висловленням самого автора, книга носить популярний характер і орієнтована на широку аудиторію [275]. М. Котляр

коротко охоплює найбільш дискусійні (на його думку) проблеми історіографії та історичної пам'яті про Данила.

Для того щоб зрозуміти роль партійного історика у створенні картини Я. Лупія спробуємо поглянути на образ Данила Романовича в контексті наукових студій М. Котляра. Пишучи про стосунки з монголо-татарами, автор розглядає їх як «встановлення на руських землях режиму жорстокої окупації монголів». Крім того, значний акцент робиться на марксистському твердженні В. Пашуто, згідно якому, монголи не ліквідували певну усталену феодальну систему, оскільки розуміли, що без допомоги місцевих князів і бояр інтегрувати свою владу на Русь не вийде [274, с. 144]. Після Ярославської битви 1245 р. хан Батий через свого зятя і намісника хана Мауці направив загін до Данила із вимогою здати Галич. М. Котляр припустив, що ця вимога поширювалась не лише на Галицьке князівство. На початку весни 1246 р. Данило здійснив візит до Батия, ставши його «мирником», зберігши свої старі володіння. Своєрідна недоторканність (навіть тимчасова) дала змогу Данилові та його братові Васильку виграти час, необхідний для консолідації сил.

Своєрідна аудієнція з ханом Батием дозволила Данилу зробити «все спочатку», тобто відновити авторитет своєї влади у Галицькій Русі. Найбільша проблема у дослідженнях Котляра тут полягала у відсутності покори галицьких і навіть волинських бояр, які стали втіленням «внутрішнього ворога». Сам Данило Романович, вміло використавши міжусобні боярські суперечки, ув'язнив опозиційно налаштованих лідерів – Доброслава Судича та Григорія Васильовича. Роком пізніше, чернігівський князь Ростислав Михайлович за підтримки болохівських князів спробував захопити Галицький стіл. Данило розгромив болоховитян, а претензіям Ростислава Михайловича було покладено край у битві під Ярославом у серпні 1245 р. Цей епізод став вирішальним у багатолітній боротьбі із «внутрішнім ворогом» [274, с. 144].

Окремого забарвлення М. Котляр надає проблемі прийняття Данилом Романовичем корони від послів папи Інокентія IV у місті Дорогичин 1253 р. Із приводу коронації автор стверджує, що Данило різними способами намагався відкласти це рішення, не бажаючи проникнення папських місіонерів до його володінь. Лише наростаюча загроза майбутньої війни з монголами, змусила Данила Романовича перестати ігнорувати римську делегацію легата Опізо – «в єдиному розрахунку на його поміч проти татар» [274, с. 174]. Значно пізніше, у книзі «Галицько-Волинська Русь», М. Котляр вважає, що акт прийняття королівського титулу Данилом став наслідком тривалого дипломатичного процесу і був потрібен Данилу лише задля протистояння з татарами [278, с. 292]. Перед читачем виникає образ слабкого та не рішучого правителя у сюжеті із коронацією. Данило Романович до останнього не міг визначитись із мотивами папи, які наштотувалися на його власні (також загальнодержавні) потреби. М. Котляр різними способами старається применшити значення коронації Данила, пишучи про «примарну корону», яка жодним чином не впливала на міжнародний статус і внутрішнє становище Галицько-Волинської держави [274, с. 175]. Це суперечить прочитанню джерел як західного так і східно-слов'янського походження та заперечує історичну роль холмського володаря. Варто сказати, що у своїх студіях М. Федорович підтримав політично-історичну позицію В. Пашуто, який бачив в образі руського володаря «місцевого» (локального, територіального) князя.

Останній великий нарис політичної біографії Данила Романовича в історичних дослідженнях М. Котляра присвячено протистоянню руського правителя з племінником хана Батия – еміром Куремсою наприкінці 1254 р. Татарські війська рушили на Пониззя, далі на Південну Волинь. В обох напрямках монголи зазнали невдачі – Лев Данилович відбив Бакоту, а фортецю Крем'янець взяти штурмом не вийшло. Внаслідок грандіозної перемоги у 1255 р. Данило заклав м. Львів. Слід сказати, що автор порушив проблему заснування Львова, відкидаючи причетність до цієї події Лева

Даниловича. Цей важливий аспект нашого дослідження ми розглянемо дещо пізніше. У розширеному виданні своєї праці М. Котляр схиляється до гіпотези І. Крип'якевича, що Львів заклав Данило у 1247 р. на честь шлюбу Лева та доньки угорського короля Констанції. [274, с. 154]. Окремим сюжетом виступила військова кампанія на болохівській землі. Протягом 1254-1256 рр. галицько-волинські армії штурмували болохівські міста, князі яких залишалися васалами Орди. Конфронтація закінчилась тим, що Данило разом із братом Васильком і сином Левом завдали нищівної поразки еміру Куремсі.

Моделюючи сюжетними пластами образ Данила Романовича, М. Котляр розглядав холмського правителя в контексті його взаємодії із народними масами та загальним перебігом історичного процесу. Постать Данила, формально будучи основою книги історика, реально виступає лише суб'єктом складних відносин багатьох образів тогочасної історії. Як ми з'ясували вище, автор чітко виділив основні сюжетні нариси у політичній кар'єрі Данила. Серед них виділяємо: стосунки з Батием, утвердження в Галичі, конфлікт з боярською опозицією, дипломатія та коронація і «знову» монголи – конфронтація з Куремсою.

Ознайомившись із науковими студіями М. Котляра, як наукового консультанта, поглянемо на сам сюжет фільму. Для нас важливо зрозуміти, який же слід залишило свідоме залучення радянського історика у процесі створення екранного образу Данила Романовича? Картина змальовує фрагмент протистояння князівств Русі проти монголо-татарського вторгнення, прагнення Данила створити коаліцію європейських володарів, а також епізод заснування міста Львів.

Фільм розпочинається із передісторії про хана Батия, який повернувшись з походу в Європу, посилив владу на окраїнах своєї держави та зібрав свіжі сили для захоплення нових земель. Сюжет фільму охоплює період русько-монгольського протистояння. Одне за іншим підкоряються князівства Русі армії монголо-татар. У Галицько-Волинських землях ховаються тисячі

людей, що рятуються від жорстоких кочівників. Спочатку Данило намагається зберегти незалежність, однак Батий викликає його в Орду. Князь Данило Романович був у zenіті слави, як поборник єдності руських земель, як переможець в Дорогичинській та Ярославській битвах. За вимогою хана він був змушений їхати в столицю Золоту Орду. Данило справив добре враження на Батия, і той відпустив його княжити в Галич. Приїхавши до своєї столиці, галицький володар стикається із протидією боярської верхівки на чолі із боярином Судичем (Б. Ступка). Слід сказати, що конфлікт з боярами виступає одним із лейтмотивів фільму. Розуміючи, що мир з Ордою тимчасовий, Данило починає готуватися до війни. Князь укладає союз із угорським королем Белою, литовцями, поляками, а також із Суздальським князем Андрієм Ярославичем. Папа Римський не підтримав Данила у союзі проти татар. Західні країни теж відмовили у військовій допомозі. Повідомлення про наступ військ воєводи Куремси змусили Данила готуватись до битви самотужки. Дружина короля приймає бій. Низка перемог над ордою Куремси у фільмі зображено як одну велику битву, яка і є завершальним епізодом. На місці перемоги над татарами Данило закладає місто Львів. В останній сцені режисер подає коротке текстуальне повідомлення: «В год 1255... Князь Даниил Галицкий с братом князем Васильком Волынским, сыновьями своими – Львом, Романом и Сваромиром, с многими воеводами и мужами достойными разбил многотысячную орду Куремсы в Приднепровье. Это была первая большая победа русичей над грозными завоевателями. Потом были и другие рати, которые привели к знаменитой победе Руси на Куликовом поле» (Додаток Г).

У контексті стилізації образу Данила Романовича акцентування уваги глядача на перемозі західноукраїнського володаря над правнуком Чингісхана Куремсою могло торкнутися «національного престижу» великоруської концепції радянської історії. Адже в уяві простого радянського глядача саме Куликовська битва стала першою великою перемогою над монголами і дала початок подальшому звільненню руських земель. Перемоги Данила

Романовича у 50 рр. XIII ст. над татарами були позбавлені уваги з боку радянських істориків, які писали про ці події фрагментарно та без глибокого прочитання джерельних повідомлень [365, с. 283; 274, с. 175]. Популяризація цих подій завдяки фільму показала, що Данило у 1254-1255 рр. за більш ніж 120 р. до Куликовської битви у зіткненні з Куремсою звільнив землі вздовж річок Случ та Тетерів та частини Волині. Головне значення зіткнень Данила з монголами, яке власне і породило їх замовчування, полягало в тому, що вони показали – вести успішну війну з монголами цілком реально. І першим це зробив король Данило Романович, задовго до Дмитра Донського. Однак, чи справді, зображення перемоги Данила на широкому екрані могло похитнути в українських радянських глядачів авторитет Куликовської битви?

Пам'ять про перемогу Дмитра Донського над монголо-татарами конструювалась довго та наполегливо в імперській, а пізніше і в радянській періоди. Новим поштовхом для активізації всебічного вивчення битви стала постанова радянського уряду «Про підготовку святкування 600-річного ювілею Куликовської битви». Ця подія стала, справді, грандіозною у радянському суспільстві. Перед ювілеєм була проведена реставрація храмів Сергія Радонезького на Червоному пагорбі і Різдва Богородиці в с. Монастирщина, пам'ятника Дмитру Донському, закінчені роботи з благоустрою меморіалу на Червоному пагорбі. Під керівництвом фахівців Державного Історичного музею СРСР в храмі Сергія Радонезького була створена музейна експозиція, присвячена Куликовській битві. У центрі поля битви фахівцями зроблена спроба відтворення зовнішнього вигляду Зеленої Діброви. На 600-річний ювілей Куликовської битви (1980 р.) в СРСР вийшов мультфільм «Лебеді Непрядви». Можемо припустити, що згадка Куликовської битви у фінальних кадрах картини є своєрідною даниною пам'яті режисера Лупія святкуванню 600-річного ювілею. Окрім того, автор не мав на меті офіційно присвячувати свій фільм подіям 1380 р. Офіційно картина була присвячена майбутньому ювілею «Тисячоліття Хрещення Русі» [439, с. 224].

Розмірковуючи над авторською позицією створення фільму, повернімося до сюжету картини. В одному із останніх епізодів, у промові до своїх воїнів напередодні вирішальної битви з Куремсою, в уста Данила вкладено слова: «И ныне старый должен помолодеть, а молодой честь добыть» [47, хв. 85]. Перед нами не що інше, як пряма відсилка до «Задонщини» – давньоруської літературної пам'ятки кінця XIV ст., де зображено події перемоги Дмитра Донського та його брата Володимира Андрійовича над монголо-татарськими військами Мамай. У тексті джерела читаємо: «Туго, брате, стару помолодеть, а молодому чести, добыть» (переклад: «Тут, братя, старый должен помолодеть, а молодой честь добыть») [404, с. 12-15]. На екрані перед українським глядачем постав князь Данило Галицький, який у промові перед вирішальною битвою «цитував» слова Дмитра Донського. Текст «Задонщини», а саме – промова Дмитра Івановича широко використовувалась в художній літературі радянського періоду і була добре відома для радянського суспільстві. Куликовська битва широко популяризувалась в художній літературі, тиражі якої налічували від десятків до сотень тисяч примірників [109; 381; 447]. У контексті стилізації образу Данила Романовича та присвоєння його українській культурній пам'яті, такий авторський підхід передбачав усвідомлення меншовартості перемоги Данила над Куремсою, жодним чином не претендуючи на чільне місце «великоруської» історії. Адже створений образ битви на Куликовому полі у радянській суспільній свідомості був надто стійким, щоб його нівелювати перемогами Данила. Можемо припустити, що, екранізуючи Данила Романовича, режисер Я. Лупій не був оригінальним. Автор продовжив творити образ «князя» – локального та другорядного персонажа, який не може змагатися у своїй значимості із великоросійськими «героями».

«Данило – князь Галицький» обійшовся без історичної ідеалізації, яку часто закидали радянському поетичному кіно. Це й не дивно, враховуючи його сюжетний зміст. Вихід картини на широкі екрани стався тоді, коли підвалини радянської «імперії» були у критичному становищі. Режисер

Я. Лупій зосередив основну увагу на темі збирання слов'янських земель, ідеї руської єдності. Радянський образ західноукраїнського правителя короля Данила Романовича у кінокартині Я. Лупія, мав лише загальне відношення до історичних подій яким був присвячений. Однак, у фільмі присутні цитати з історичних джерел. Також картина порушує важливі алузії радянської історичної науки: образ монголо-татар – сусідів чи ворогів, політичний титул Данила Романовича, а також міф про Русь, як «щит» Європи. Зміст фільму насичений популярними у політичному дискурсі тезами про «князя Данила Галицького». Важливі сюжетні мотиви поєднуються із багатьма текстами історії пам'яті про Данила Романовича та науковими дослідженнями. Від галицько-волинського літописання до історичних праць М. Грушевського, В. Пашуто та безпосередньо М. Котляра. Припускаємо, що присвоєння образу Данила Романовича українській культурній пам'яті у фільмі Я. Лупія було продиктовано «зверху» і відповідало радянському «образу» локальної історії західноукраїнських земель.

Події жовтня 1917 р. змінили сприйняття образу Данила Романовича в культурній пам'яті українців. Для більшовиків, які оголосили війну аристократії, духовності, національній історії, постать князя та короля Данила була небезпечною. Давні українські герої сприяли консолідації антирадянських сил, формували прояви окремого українського історичного розвитку південно-руських земель. Формуючи модель радянського спадку Давньої Русі, партійне керівництво порушило історичну основу перших візій проблеми творення концепту Галицько-Волинської держави. Піддано критиці положення історичної концепції М. Грушевського.

З другої половини 30-х рр. виникло питання про вироблення нового радянсько-«марксистського» бачення місця Галицько-Волинської держави в історії східних слов'ян. Одночасно більшовики вирішили викорінити плуралізм та нав'язати населенню свій історичний наратив. У радянському владному баченні минулого не було місця історичним особистостям. Крім того таким, які можуть негативно вплинути на історичну свідомість

суспільства. Після Жовтневої революції Данило Романович приєднався до інших князів, святих або царів великоросійської історії і поринув у період «десятилітньої мовчанки». До 1937 р. історичний образ Данила Романовича жодним чином не був репрезентований у історичній культурі того періоду.

Переломним епізодом у історії сприйняття Данила став широкомасштабний ідеологічний переворот середини 30-х рр. ХХ ст., внаслідок якого володар не став остаточно забутим, а навпаки вибрався із канви забуття і перетворився на українського радянського героя-патріота (хоч і не на довго). У 1937 р. було «реабілітовано» деяких правителів і воєначальників російської історії, серед яких знайшли своє місце й українські герої, в тому числі і Данило Романович. «Повернення» князя й короля в культурну пам'ять українців стало можливим через віднайдений у біографії володаря конфлікту з рицарями Добжинського ордену у Дорогичині 1238 р.: Данило був інструменталізований як антинімецький символ. Реабілітація полководця стала очевидною реакцією на загрозливий лозунг Гітлера в «Mein Kampf» про те, що у пошуках нового життєвого простору на Сході націонал-соціалістична Німеччина піде шляхом середньовічних чернечих орденів. Дотримуючись запропонованій націонал-соціалістичній інтерпретації середньовічної історії, більшовики також провели зв'язну лінію між Тевтонським орденем і сучасним німецьким рейхом. Однак робили це без належної наукової кваліфікації і під постійним тиском партійного апарату. Тому перед українцями постав образ Данила-патріота борця із німецькими «псами-рицарям» та «хрестоносною сволоччю». Посилаючись на дії Данила Романовича, більшовицькі історики старалися показати українському суспільству, що предки українців вже у ХІІІ ст. могли успішно відбивати «Drang nach Osten». «Данило Галицький» у дискурсі радянського патріотизму став переможцем німецьких рицарів, умілим військовим стратегом і суворим лідером свого народу. Репрезентована пам'ять про його перемогу повинна була допомогти українцям у війні з нацистською Німеччиною.

Активізовані студії вивчення антинімецьких мотивів у біографії Данила нашоствхнулися на особливості політичної біографії володаря – стосунки з Римом. Цілком природній у середньовічній практиці титул короля повністю заперечував новий гранд-наратив. Адже у пантеоні великих предків більшовицького бачення минулого королів не було, а всі «великі» сучасники галицько-волинського володаря були князями. Данило Романович не міг носити королівський титул оскільки був національним героєм. Титул «rex» чи «regis» був проявом латинського Заходу, який суперечив самобутній руській культурі та міг зародити не вірне, «прозахідне» трактування минулого. Такий стан історичних досліджень образу Данила породив досить вузьку та заангажовану історіографічну традицію. Залишилися забутими військово-політичні та торгово-економічні відносини короля із країнами тодішньої Європи. У своїх викривлених формах пригадування партійне керівництво старалось викреслити з пам'яті українського суспільства радянської епохи образ «rex».

Після закінчення війни дискурс про Данила Галицького продовжив залишатись тісно пов'язаним з офіційною пам'яттю про «Велику Вітчизняну війну». До 1985 р. в радянському патріотичному образі Данила не відбулося істотних змін. Показово, що єдиною історичною працею, присвяченою галицько-волинському правителю, стала невелика брошура М. Котляра «Данило Галицький» 1979 р., яка жодним чином не вплинула на наявний історичний наратив. У науковій та дидактичній історії продовжили переважати популярні кліше про «Дорогичинську битву» та «локального князя Данила Галицького». Данила пам'ятали як військового полководця, борця з хрестоносцями, але зовсім забутим став факт його коронації та значні успіхи у війні з монголами.

Разом із оголошенням періоду гласності й перебудови впала монополія комуністичної партії на інтерпретацію історії. Вперше зроблено спробу перенести до того наративний образ Данила на широкий екран. Знятий у 1987 р. на Одеській кіностудії імені О. Довженка фільм Я. Лупія «Данило –

князь Галицький» став найбільш важливим документом історії пам'яті про князя та короля Данила. Початок створення фільму давав великі надії на справді «нове» українське бачення минулого про великого українського предка. Однак картина Я. Лупія продовжила творити стійкий образ Данила Галицького в свідомості українського суспільства. Автор підтвердив пам'ять про місцевого «князя», наповнивши фільм багатьма радянськими кабінетними кліше.

Складний процес моделювання радянського гранд-нарративу історії у контексті доктрини «наших великих предків» вміщував історіографію, художню літературу та публіцистику. Не менш важливе місце займав кінематограф. Образ руського володаря Данила Романовича став звичайним елементом конструювання «великого» радянського минулого. Сумнівні тенденції комуністичного минулого зберегли свої традиції у сучасності, породивши в українському суспільстві своєрідний конфлікт пам'ятей про галицько-волинського правителя – Данила Галицького та короля Данила Романовича.

РОЗДІЛ 4.

КОРОЛЬ РУСІ ДАНИЛО VERSUS КНЯЗЬ ДАНИЛО ГАЛИЦЬКИЙ: КОНФЛІКТ ПАМ'ЯТЕЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Розпад Радянського Союзу став періодом формування нової української культурної пам'яті і гострих дискусій про минуле України. У той час як професійні історики намагались обґрунтувати та відстояти своє право на перегляд минулого відповідно до розвитку світової історичної науки, політики старались утвердити або «патріотичну», або ліберальну версії історії країни, як єдиновірної. Однак відповідного механізму конструювання минулого держави винайдено не було. Як результат, українське суспільство стало заручником старих імперських та радянських кліше у своїй історії, які подавались крізь призму нової концепції патріотичної української історії.

Відкриття ГВЛ, поява суспільно-світоглядного феномену русофільства, боротьба із великопольським минулим призвели до появи нового героя минулого – «Данила Галицького». Володар своєю «галицькістю» повинен був історично єднати Галичину як центр русофільства із всією Руссю, творячи при цьому концепцію «общеруської» історії. Образ галицького князя невдовзі підхопили представники народницького інтелектуального руху із Наддніпрянщини, а згодом й українофіли Галичини. Привласнення Данила до міста Галича дуже добре зіставлялось із ідейним віянням того часу – Галичина – український П'ємонт. А такий предок як Данило Романович (король Русі), надавав широкий простір та будував відповідне тло для національного культурного будівництва українського минулого. У подальшому це призвело до абсолютного ігнорування історичної дійсності, закладеної у джерелах, та породило феномен локального героя Західної України без претензій на загальноруський вимір.

Падіння Російської імперії та поява на її теренах виключно нової держави – Радянського Союзу призвели до поступового забуття давнього на той час виключно західноукраїнського героя. Більшовики відкинули всю концепцію героїв минулого. Близько двадцяти років Данило перебував на межі

безпам'ятства, аж доки у 1937 р. його було реабілітовано. Сталось це внаслідок прогресуючої націоналізації радянського дискурсу і формування концепту колективної ідентичності. Дискурс про Данила Романовича став необхідний лише у контексті формування антинімецьких культурних мотивів. Було забуто природній титул короля і створено образ радянського патріота – князя Данила Галицького. Конструювання цього образу було здійснено за допомогою історичних досліджень, художньої літератури, публіцистики, кінематографу. Данило став звичайним елементом конструювання «великого» радянського минулого та одним із каменів спотикання сучасної української культурної пам'яті.

Конструювання нової історичної пам'яті у сучасній Україні – частина більш широкого процесу формування нової національної ідентичності. Це складний і суперечливий шлях не тільки тому, що різні політичні, соціокультурні сили намагаються ним керувати, а й тому, що нова українська ідентичність повинна асоціюватись із новою незалежною територією, новою країною. Для неї повинні бути винайдені нові, прийнятні для всієї території, герої минулого. Такі герої повинні єднати культурний простір держави, а не створювати дискусії науково-культурного та цивілізаційного характеру загалом. У зв'язку з цим етап незалежності призвів до того, що всі попередні герої (як радянські, так і великоросійські-імперські) були поставлені під сумнів у контексті своєї важливості для культурного простору України.

Показова суперечливість образу Данила Романовича в українській культурній пам'яті минулих століть зберегла своє існування у незалежній Українській державі. Виникає питання – який же образ володаря є прийнятним у сучасному суспільстві? Суспільстві, де мають місце демократичні принципи, які поєднуються із бажанням істориків очистити у пам'ять від штучно створених образів минулого. Чи вдалося позбутися усіх збережених кліше та історичних міфів у біографії першого короля Русі? Чи спромоглося суспільство інтегрувати пам'ять про князя й короля відповідно до потреб сьогодення без «славнозвісного» спадку минулих століть?

Збереження пам'яті про Данила Романовича у сучасній Україні – функція різних чинників. Разом з вченою спільнотою та урядом України в конструюванні дискурсу про середньовічного правителя беруть участь міські адміністрації Львова, Івано-Франківська, Галича та ін. Окремі образи Данила – полководця, патріота, місцевого князя, короля Русі – відповідають різним концептам колективної ідентичності: державно-національному, соціокультурному, регіональному. Ці три концепти не конкурують між собою, а навпаки доповнюють одне одного. Як колективний символ Данило виступає ідеальним інтегративним образом пам'яттєвого консенсусу нашого суспільства. Володар виступає знаком дореволюційного часу – періоду творення української ідентичності та власного історичного минулого. Він репрезентує обороноспроможну державу (у контексті протистояння як з Ордою, так і з країнами Заходу), трансформуючись у символ патріотизму. Зрештою, як король Русі, Данило є символом існування могутньої Русі, що є складником нашого історичного минулого. У зв'язку з усіма вказаними причинами Данило Романович сьогодні вважається однією із найзнаковіших і популярних фігур в українській історії.

Після розпаду Радянського Союзу українські урядові сили не володіли монопольним статусом на побудову дискурсу про «власну» історію. Поряд з інституціями державної влади на культурну пам'ять і дискусії про уяву українського минулого намагались вплинути церква, регіональні представництва і опозиційні до проукраїнського концепту історії сили. Образи історії різних інституцій інколи суттєво відрізнялись один від одного, що дозволяло робити висновок про значне відхилення концептів культурної ідентичності. Розбудова історичного дискурсу призвела до того, що у незалежній Україні постала проблема із загальнодержавними героями минулого, які були б прийнятні для усієї території держави. Значні відхилення породили створення локальних героїв різних періодів історії для сучасного суспільства, котрі жодним чином не сприяли формуванню нового історичного нарративу.

Завершення реструктуризації державних політичних інституцій дозволили Українській державі приділити більше уваги конструюванню власного історичного дискурсу, у якому своє місце віднайшов досі суперечливий образ «Данила Галицького». Держава визначила свою позицію відносно авторства у побудові нового Данила. Однак, чи справді, «нового»?

4.1. Пам'ять у політиці: націоналізація короля Русі

Перші спроби привласнення образу правителя Русі до української культурної пам'яті на державному рівні були зроблені у розпорядженні Кабінету Міністрів України від 17 березня 2001 р. «Про відзначення 800-річчя від дня народження Данила Галицького» [36]. Чітко прописано історичне, політичне, міжнародне та культурне значення середньовічного правителя для української історії. Прийнято рішення про створення Організаційного комітету на чолі із Віце-прем'єр-міністром, який повинен був забезпечити належне святкування 800-річного ювілею. Слід сказати, що згадана вище постанова окрім українського забарвлення, нічим не відрізняється від трактування образу Данила Романовича у радянський період. Перед нами все той же галицький князь, без акценту на королівський титул.

Наступний етап у конструюванні державного бачення образу Короля Русі пов'язаний із 810-річним ювілеєм з нагоди дня народження Данила. 7 вересня 2011 р. вийшла постанова Верховної Ради України «Про відзначення 810-річчя з дня народження першого короля Русі-України Данила Галицького» [33]. У Постанові чітко прописана владна позиція трактування Данила Романовича у державній концепції історичного минулого: 810 років із дня народження князя галицько-волинського, великого князя київського та першого короля Русі-України. Помітно суттєві зміни щодо трактування та стилізації образу правителя. Перед нами Данило Галицький – король Русі-України. У порівнянні із скромними заходами святкування 800-літнього ювілею, 810 річниця в основному передбачала відповідні заходи на теле та

радіо трансляціях та висвітлення життя і діяльності Данила Романовича у ЗМІ.

Через два роки чіткої репрезентації отримав образ королівського титулу у давньоруського правителя. 7 жовтня 2013 р. підписано чергову постанову Верховної Ради «Про відзначення 760-ї річниці коронації Данила Романовича Королем Русі» [32]. Ця подія стала найбільш знаковою та грандіозною в історії пам'яті Данила за весь час існування незалежної України. Значних змін зазнав не лише образ князя й короля, а і його держава, яка вийшла за межі «галицькості». Відповідно до постанови, влада Данила поширювалась на сучасні Волинську, Львівську, Івано-Франківську, Тернопільську, Чернівецьку, Хмельницьку, значні частини Рівненської, Вінницької, Одеської, Київської та деякі інші області України, частини територій сучасних Білорусі, Польщі, Молдови. Подібні розміри мали й інші сусідні держави – конкуренти в боротьбі за вплив у Центрально-Східній Європі: Польща та Угорщина.

Важливість відзначення дня коронації князя Данила Романовича королем Русі була зумовлена необхідністю ефективного патріотичного виховання української молоді, збереження пам'яті про славне минуле і велич Української держави, зміцнення пошани українських громадян до незалежності України та для формування єдиної і сильної української нації. Святкування передбачало проведення культурно-просвітницьких заходів, активного залучення ЗМІ та проведення низки заходів місцевими державними адміністраціями у контексті вшанування пам'яті про Короля Русі.

Отже, для належного переосмислення постаті давньоруського правителя знадобилось близько двадцяти років. Офіційні кола виявились не спроможними одразу відкинути старий стійкий образ локального західноукраїнського князя Данила Галицького, який так довго конструювався у свідомості населення у попередні історичні періоди. Зрозуміло, що без належної громадської підтримки державі не вдалося б перетворити Данила на

одного із ключових героїв минулого. Виникає необхідність розуміння механізму конструювання образу Короля Русі у суспільстві незалежної України.

Найбільш потужною формою репрезентації пам'яті про Данила Романовича на державному рівні стало створення нагороди – «ордена Данила Галицького». Варто сказати, що набуття Україною в 1991 р. незалежності зумовило зміну суспільно-політичного ладу і форми устрою держави. Розпочалися процеси створення державних інституцій відповідно до нових демократичних засад. Суттєві зміни політичних та економічних основ суспільства створили підґрунтя для розвитку системи державних нагород України. Це досить важливий момент, адже нагородна система держави є потужним репрезентатом суспільної пам'яті. Крім того, нагороди є одним із атрибутів державності, за допомогою яких держава формує суспільно-світоглядну систему громадян та будує спільне уявлення про минуле.

Одним із пріоритетних заходів щодо розбудови незалежної української держави Верховна Рада України визначила реформування нагородного законодавства. Закон України «Про державні нагороди України», наявність якого обумовлена вимогами Конституції України, і який є базовим для розвитку суспільних відносин у сфері функціонування державних нагород, затверджено лише у березні 2000 р. До того моменту це питання регулювалося старими нормами (положення про державні нагороди Української РСР, які затверджені були ще в 1981 р.). Така ситуація значно ускладнювала механізм застосування до громадян вищої форми державного заохочення – відзначення державними нагородами. На певний час, фактично замінили державні нагороди відзнаки Президента України, а з прийняттям закону про державні нагороди, юридично набули відповідного правового статусу. Зрештою, прийняття закону не вирішило усіх питань функціонування державних нагород. Низка питань не була врегульована і зовсім. Так, не можна визнати оптимальною встановлену систему державних нагород і, відповідно, процедурно-правовий механізм попереднього розгляду

питань нагородження із урахуванням особливостей кожного з видів державних нагород.

Потребу вшанування пам'яті володаря першими усвідомили локальні громади Західної України, для яких Данило ще із ХІХ ст. був невід'ємною частиною героїчного минулого. Пропозиції перетворення короля Русі на загальнодержавного героя належать Тернопільській, Львівській та Івано-Франківській обласним адміністраціям. 10 листопада 2000 р. народні депутати цих областей подали відозву до Президента України із пропозицією відсвяткувати на загальнодержавному рівні 800-річчя від дня народження Данила [310, с. 296]. Крім того, пропонувалося запровадити нову державну нагороду «Орден Данила Галицького», якою б відзначались виключно вищі ранги дипломатів, військових, держслужбовців за видатний внесок у розбудову Української держави та зміцнення її міжнародного авторитету. Пропозиція щодо святкування визначної дати української історії була підтримана Президентом, який 30 грудня 2000 р. дав Кабінету Міністрів України й відповідним головам Львівської, Волинської, Тернопільської та Івано-Франківської обласних державних адміністрацій доручення здійснити комплекс відповідних заходів. Окрім того, Кабінет Міністрів України повинен був подати на розгляд до Верховної Ради України проект закону про внесення змін і доповнень Закону України «Про державні нагороди України» [117, с. 154-156]. Це, у свою чергу, передбачало заснування медалі «князя Данила Галицького» для нагородження військових і державних службовців за внесок у розбудову Української держави. Уже на стадії проекту загальнодержавної маніфестації пам'яті про Данила Романовича постала гостра дискусія стосовно статусу нагороди.

У створенні нового образу середньовічного володаря важливу роль відіграло Міністерство оборони України, яке бачило в образі Данила виключно полководця-мілітариста. На початку лютого 2001 р. проект закону про нагороду Міністерство подало на розгляд Кабінету Міністрів. За досить короткий термін законопроект було опрацьовано і направлено до Верховної

Ради. Відповідно до резолюції заступника Голови Верховної Ради С. Гавриша про розгляд у першочерговому порядку, проект у той же день було передано до Комітету Верховної Ради із питань державного будівництва та місцевого самоврядування.

Активне обговорення проекту медалі Данила розпочалось лише в грудні того ж року. Комітет одразу ж розділився у своїх поглядах щодо форми репрезентації пам'яті князя на державному рівні. В процесі бурхливих дискусій народні депутати Ю. Іоффе (голова Комітету) та В. Мойсеєнко піддали сумніву необхідність та важливість створення такої медалі. Зрештою, остаточне рішення було прийнято депутатами Верховної Ради (нового скликання). Питання ініційоване Комітетом Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони, у складі відомих державних діячів – Г. Грючкова, Л. Каденюка, Л. Лук'яненка, А. Доманського та ін.

Поданий законопроект створення медалі князя Данила Галицького було розглянуто на вечірньому засіданні Верховної Ради 20 лютого 2003 р. Уже на етапі обговорення простежувався конфлікт політичної та історичної свідомості депутатів, які продовжували користуватись винайденою пам'яттю про Данила у попередні історичні періоди. Основі дискусії розгорнулися навколо вирішення статусу нагороди, яка власне і повинна була репрезентувати державну позицію стосовно першого короля Русі – локального військового діяча чи загальнодержавного героя. Активно виступав за підвищення статусу Т. Чорновіл, вказуючи, що значущість постаті не відповідає рівню пропонованої нагороди. Політик пропонував, щоб «орден Данила Галицького» був призначений для значно видатніших досягнень і не мав локального характеру, який би применшував роль володаря Русі. Ще одним приводом суперечок став статус давнього правителя – князь чи король?

Більш ніж столітні дискусії стосовно образу Данила Романовича призвели до відсутності суспільної популяризації королівського статусу, що вилилося у повну неграмотність відносно творення державного концепту пам'яті.

Т. Чорновіл навів історичні факти, вказав на помилковість найменування ордена та необхідність використання саме королівського статусу у нагороді. Однак для більшості політиків постать Данила перебувала на маргінесі пам'яті та безпам'ятства. Згаданий голова Комітету Г. Крючков зауважив, що нагальної потреби чіткої дефініції образу правителя немає. Адже радянські нагороди ніколи не зосереджували свою увагу на таких аспектах. Був орден Суворова, а не графа Римнинського, орден Кутузова, а не князя Смоленського, був орден Олександра Невського, а не князя Олександра [31].

За те, щоб прийняти цей проект як закон, депутати віддали 345 своїх голосів. Рішення створення нової нагороди було підтримане двома третинами конституційного складу Верховної Ради, що демонструє неабияку одностайність у плані культурної політики, адже далеко не всі проекти можуть похвалитись такою кількістю голосів. Наприкінці лютого 2003 р. текст Закону України було надіслано до Адміністрації Президента України [310, с. 297].

Перед цим проект розглядався в Управлінні державних нагород та геральдики. У цей час фахівці зустрілись із низкою проблем нагородного характеру. Іменна нагорода Данила Галицького порушувала принцип багатоступеневих орденів, крім того, закон не визначав місця ордена в ієрархічній структурі нагород України. А той факт, що орден Данила Галицького був одноступеневим (у системі нагородної класифікації), то він міг зайняти однаковий ранг із такими же одноступеневими орденами як «Золота Зірка», зайняти місце поруч з орденем княгині Ольги, і зрештою прирівнятись до звання Герой України, що виглядало абсолютно неймовірно і було нонсенсом. Такий стан речей, у поєднанні із особливостями категорії претендентів на нагородження – військовослужбовці і державні службовці (це звужувало суспільну значущість нагороди), викликав сумніви про реальну доцільність установа майбутнього ордена. Зрештою, після довгих нарад із представниками інших структур Адміністрації Президента, й взявши до уваги потужну багатofракційну депутатську підтримку,

Управління державних нагород прийняло рішення про доцільність підписання закону про створення «ордена Данила Галицько» Президентом України [117, с. 156].

На цьому проблеми майбутньої нагороди не закінчились. Відкритим залишилося питання організаторів проекту орденського знака і його подальшого виготовлення, на яке нормативні документи відповіді не давали. Вирішити це завдання Управлінню державних нагород вдалось такими кроками: прийняття Президентом України розпорядження про розробку проекту ордена, затвердження найкращого зразка Президентом. Уже 24 квітня 2003 р. Президент підписав Розпорядження про проект «знака Данила Галицького» [37]. На підготовку Комісія державних нагород виділила два місяці. Конкурс було проведено у період з 30 квітня по 15 червня 2003 р. Участь у ньому взяли провідні фахівці у галузі фалеристики і медальєрики Міністерства Оборони України, Міністерства культури і мистецтв Національної спілки художників України та ін. У документі також вказувалось, що на конкурс прийматимуть авторські проекти, які відповідають його природнім особливостям, передають дух епохи та відповідають поставленим нормам фалеристичної традиції. Кількість різних варіантів проекту ордена документом не обмежувалось. Для заохочення було встановлено грошові премії. За оцінками дослідників, це був перший, за рівнем своєї відкритості, конкурс державних нагород у незалежній Україні [310, с. 297; 117, с. 158].

Проекти опрацьовувались у два етапи. Спершу їх реєстрація і попередній розгляд в Управлінні державних нагород та геральдики, потім перевірка Комісією державних нагород та геральдики і їх подальше внесення на представлення Президентові України. Відповідно до зазначених в умовах конкурсу термінів – 15 червня, надійшло близько 20 варіантів знака ордена від семи різних учасників. Своїх пропозицій не подало Міністерство оборони України. У наступний етап пройшли чотири проекти, які найбільш точно відповідали поставленим вимогам і були оригінальними за своїм виконанням.

Авторами проектів були відомі на той час розробники нагородних знаків – А. Шиян, В. Слєпченко, О. Руденко у співавторстві з М. Дмитрієнком та Д. Акимов. Проекти вказаних авторів отримали кодові назви «1», «2», «3», «7» та були відправлені до Комісії державних нагород для обрання переможця.

У процесі роботи конкурсної Комісії значну перевагу отримали проекти під номером «1» і «7» за авторства А. Шияна і Д. Акімова. Під час обговорення члени Комісії висловили зауваження до кожного із проектів і запропонували створити нову версію знака, яка б стала синтезом найкращих художніх елементів поданих конкурсних робіт. Спільно із Управлінням державних нагород та геральдики автори розробили і подали на розгляд Комісії спільний проект ордена Данила Галицького. Підсумкові результати конкурсу Комісія оприлюднила 9 липня 2003 р. Закономірно, що переможцем конкурсу було визнано спільний проект Д. Акімова та А. Шияна. Робота була затверджена й запропонована на розгляд главі держави. Усі інші подані роботи були відзначені заохочувальними преміями. Після затвердження проекту майбутнього ордена розпочалась підготовка Указу Президента України «Про орден Данила Галицького» і створення зразків нагороди у своїх природних розмірах.

30 липня 2003 р. Президент України Л. Кучма підписав Указ «Про орден Данила Галицького» [44]. Відповідним Указом затверджено Статут ордена, схему його опису і малюнок [41]. Кабінету Міністрів України надано доручення забезпечити фінансову і матеріальну базу для нагороди.

Статут передбачав таку систему нагородження:

1. Орден Данила Галицького встановлено для нагородження військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, а також державних службовців за значний особистий внесок у розбудову України, сумлінне та бездоганне служіння Українському народу.

2. Нагородження орденом Данила Галицького проводиться указом Президента України.

3. Орденом Данила Галицького можуть бути нагороджені виключно громадяни України.

4. Нагородження орденом Данила Галицького вдруге не проводиться.

5. Нагородження орденом Данила Галицького може бути проведено помертню.

6. Нагороджений орденом Данила Галицького іменується кавалером ордена.

7. Девіз ордена Данила Галицького – «Батьківщина і честь».

Орден виготовляється зі срібла, при цьому має форму рівностороннього хреста з розширеними сторонами, краї яких увігнуті в середину. Хрест покрито синьою емаллю, у центрі якого – круглий медальйон із позолоченим зображенням профілю галицько-волинського правителя та іменним написом «Данило Галицький». У нижній частині колодки знака ордена зображено два позолочені схрещені мечі (Додаток Д). Така нагорода призначена виключно для військовослужбовців. Перші зразки нагороди були виготовлені у Банкотно-монетному дворі національного банку України, де виготовлялись й інші державні нагороди, та у підприємстві «Герольдмайстер».

7 серпня 2003 р. голові Комісії було передано для погодження з Президентом України два футляри зі зразками ордена у натуральну величину, виготовлені на двох вищезазначених структурах. Президентом було затверджено другий варіант нагороди, виготовлений Банкотно-монетним двором. Після цього виробникам було доручено виготовити до 20 серпня 2003 р. партію нагород у кількості 20 штук. Такі форсовані терміни обумовлювались бажанням вручення ордена у дні святкування дванадцятої річниці незалежності України. Однак до зазначеного терміну було виготовлено тільки 16 знаків ордена.

До святкування дня незалежності України Президент підписав декілька указів про відзначення державними нагородами. Першою людиною, хто

отримав орден Данила Галицького відповідно до Указу Президента від 22 серпня 2003 р., став С. Червонописький – тогочасний голова Державного комітету України у справах ветеранів. Йому було вручено знак ордена під номером 0001 [44]. Вибір кандидатури для нагородження справа особливо важлива, адже перші нагородження й визначають рівень й суспільний авторитет нагороди, що в підсумку свідчить про культурну пам'ять особи, в честь якої названо нагороду. Постать С. Червонописького підходила для нагородження, адже вона зосереджувала в собі заслуги як військового характеру, так і державної діяльності.

Наступними лауреатами нагороди стали полковник міліції В. Маликов, полковник податкової міліції В. Купльовський, генерал-майор міліції М. Манін і генерал-майор медичної служби Збройних Сил України В. Мегедь. Знаки ордена було вручено за номерами 0010, 0012 і 0011. Така невідповідність порядкових номерів була зумовлена тим, що за Статутом дизайн ордена для військовослужбовців мав зображення схрещених мечів. А на той час у замовленій партії із 16 знаків ордену 8 було без перехрещених мечів, і всі знаки були із суцільною нумерацією. Перші нагороджені військовослужбовці відзначались орденами починаючи з порядкового номеру 0009 [117, с. 164]. Серед державних службовців відзначено В. Кірбабу, який на той час був начальником управління з питань фізичної культури і спорту Донецької обласної адміністрації [44].

Святкування 800-річчя з дня народження Данила Романовича у 2001 р. знайшло своє відображення й у іншій формі візуалізації пам'яті, яка у контексті того часу сприяла утвердженню Данила як Галицького героя минулого – поштової марці. Зауважимо, що це була не перша спроба репрезентації пам'яті про середньовічного правителя на знаках поштової оплати. Ще у 1998 р., коли святкували 1100-річчя міста Галича, тиражем у 200 тис. примірників було випущено марку із зображенням «корони Данила Галицького» (Додаток Е). І, власне, на саму річницю народження короля Русі «Укрпошта» ввела новий поштовий блок марок «Данило Галицький» із

накладом у 60 тис. примірників. Марка зображує володаря на коні із королівською короною на фоні своєї дружини та фортечних мурів міста Галича. Автором концепту марки став покійний на той час Олексій Штанко. Згідно художньої композиції марку підписано клішованим найменуванням «Данило Романович (Галицький)» (Додаток Є). Такий композиційний хід продовжив творити привласнення короля Русі місту Галичу.

Суспільний парадокс виявів культурної пам'яті про Данила Романовича у сучасній Україні полягає у зростанні ролі його локальної приналежності. Перші два десятиліття незалежності пройшли виключно у контексті пам'яті про галицького князя, який ніяк не претендував на загальноруський масштаб. Спостерігалось ігнорування королівського титула (сам титул не відкидався, однак згадувався без акценту на ньому). Сумнівні тенденції історичної пам'яті винайдені істориками-русофілами у середині ХІХ ст. зберегли свої традиції. Українське суспільство, передовсім через відсутність предметної обізнаності та небажання відкинути усталені дореволюційні та радянські кліше, продовжило творити та репрезентувати образ локального правителя Західної України. Однією з форм такого стійкого пригадування, яке зберегло клішовану традицію Данила Галицького, стала срібна пам'ятна монета присвячена володарю.

У 1998-2002 рр. Національний банк України випускав серію монет «Княжа Україна». 1 липня 1998 р. було випущено монету «Данило Галицький». На аверсі монети було зображено в обрамленні інтерпретованого орнаменту капітолій галицької кам'яної церкви ХІІ ст. із вплетеними в нього гербовими фігурами птаха і лева, що були символами міст Галича і Львова. У центрі розміщені зображення малого Державного герба України, стилізовані написи в чотири рядки: УКРАЇНА, 10 ГРИВЕНЬ, 1998 (акцент наш – НХ) та позначення проби і ваги металу [27].

На реверсі монети, на тлі імітованого сувою розгорнуто трьохпланову композицію, яка складається із зображень поясного портрета Данила із короною в урочистому військовому обладунку. На задньому плані вміщено

зображення давньоруських будівель і княжого війська. На монеті розміщені стилізовані написи і роки правління володаря: ДАНИЛО ГАЛИЦЬКИЙ і 1205-1264 (угорі в два рядки) та КНЯЖА УКРАЇНА (унизу в два рядки) (Додаток Ж).

У серпні 2016 р. введено в обіг монету «Галицьке королівство» – ювілейна монета номіналом 5 гривень, випущена Національним банком України. Згідно офіційному опису, монету присвячено Галицько-Волинській державі, яка досягла розквіту під час правління Данила Галицького, коронованого Папою Римським у 1253 році, та ілюструє спадкоємність державної традиції княжої доби і вектор тогочасної європейської інтеграції України-Руси. Монета входить до набору з чотирьох пам'ятних монет у сувенірній упаковці: «Київська Русь», «Галицьке королівство», «Козацька держава», «25 років незалежності України», присвячених 25-річчю незалежності України, кожна з яких репрезентує певний етап державного становлення та розвитку держави впродовж тисячоліття (Додаток З).

На аверсі монети розміщено: ліворуч на матовому тлі номінал «5» «ГРИВЕНЬ» та вертикальний напис «УКРАЇНА», рік карбування монети «2016» та логотип Банкотно-монетного двору Національного банку України; праворуч на дзеркальному тлі зображено герб у вигляді лева – символ Галицько-Волинської держави, який тримає щит, на щиті – малий Державний Герб України. На реверсі монети зображено стилізований портрет Данила Романовича на тлі прапора із зображенням лева, угорі напис півколом «ГАЛИЦЬКЕ КОРОЛІВСТВО» [356]. Наявність даної монети, яка зовсім недавно вийшла в обіг, демонструє збереження стійкої традиції (яка межує із певним безпам'ятством та історичною неграмотністю) пригадування Данила Романовича у контексті історії міста Галича.

Наступною формою привласнення середньовічного правителя українській культурній пам'яті стало перетворення Данила Романовича на символ минулого як національного, так й історичного, за допомогою монументальних споруд. Це стало можливим лише після набуття Україною

статусу незалежної держави. У такому контексті розуміємо, що перед нами постають місця пам'яті у їх класичному вигляді. Механізм їх функціонування, за П'єром Нора, полягає у збереженні та відтворенні пам'яті групи людей про самих себе, свою історію, свою національну приналежність. Спираючись на такі теоретичні засади, для нас важливо зрозуміти та визначити сутність традиції пам'яті про Данила Романовича на прикладі монументів – пам'ятників Королю Русі.

Встановлення монумента пам'яті герою минулого – подія загальнодержавного масштабу, яка завжди супроводжується бурхливими обговореннями вченої спільноти, органів державного управління та громадського сектору. Традиційна історична уява про Данила Романовича перетворила володаря Русі на локального західноукраїнського героя минулого. Тому, очевидно, монументи пам'яті повинні бути у найбільших містах Західної України.

Протягом багатьох років у свідомості населення формувався стійкий образ приналежності Данила до міста Галича, який у певний проміжок часу, справді, був його столицею, однак уже із 40 рр. XIII ст. такий статус втратив. Однак населення Галича продовжувало вважати короля Русі своїм славним давнім предком, навколо якого будувалась уся концепція історії міста. Цілком природнім явищем стало вшанування пам'яті про Данила Романовича встановленням пам'ятника середньовічному володарю.

22 вересня 1998 р. місто святкувало 1100 р. від часу свого заснування. Як наслідок, було прийнято рішення репрезентувати пам'ять про ювілей міста встановленням пам'ятника найвідомішій постаті Галича – королю Данилу (Додаток К). Авторами монумента стали скульптор О. Пилев та архітектор О. Чамара. Композиційно пам'ятник складався із гранітного постаменту висотою 3.5 м., на якому була встановлена бронзова статуя Данила Романовича на коні висотою 4.2 м. [29] Права рука із мечем відведена назад. Площа, на якій встановлено пам'ятник, вважається саме тією частиною міста, яку заклав Данило для усіх іноземних купців. А сам образ володаря

нагадував його вигляд, коли він уперше в'їхав до міста як переможець боярської опозиції 1238 р. На гранітному постаменті зображено напис – «КОРОЛЬ ДАНИЛО ГАИЛЦЬКИЙ». Незважаючи на це, композиційно монумент жодним чином не демонструє королівського статусу Данила.

Видається не зовсім зрозумілою така популярність давньоруського правителя серед галичан, адже сам Данило для розбудови міста зробив не так багато. І ще більш дивним виглядає пантеон пам'яті міста, де справді галицькі князі, які перетворили Галич на один із центрів Русі, залишались на маргінесі пам'яті минулого. Авторитет Данила Романовича, його популярність стали ключем для того, що саме у Галичі, на 1100-річний ювілей міста було встановлено перший монумент короля Русі у незалежній Україні.

Найбільшого ажіотажу та значних суперечок було викликано навколо встановлення пам'ятника у Львові. Місто справді давно очікувало на місце пам'яті свого славного предка, особливо враховуючи найбільш популярну гіпотезу про короля Русі як засновника. Ще у 1947 р. керівництво області подало пропозицію до уряду УРСР про дозвіл відсвяткувати 700-річчя заснування Львова у 1949 р. та увіковічити цю подію встановленням пам'ятника Данилові [422, с. 260]. Однак проблема репрезентації меморіального місця полягала у невизначеній позицій міських можновладців, які не надали чітких аргументів до партійного уряду. У політиків виникали сумніви щодо давньоруського походження міста, яке наштотувалось і на виключно радянську позицію «слави» Данила Романовича. Близько десяти років тягнувся процес обговорення можливості встановлення монумента [206, с. 33]. У 1958 р. прийнято постанову «Про спорудження у 1958-1970 рр. пам'ятників у Львівській області», яка передбачала встановлення пам'ятника для Данила Романовича на площі Старий Ринок [326, с. 67-68]. Неоднозначне ставлення радянського уряду до постаті короля Русі призвело до чергового десятиліття очікування. 5 січня 1971 р. ЦК КПУ і Рада Міністрів УРСР нарешті прийняли постанову про спорудження пам'ятника. Але знову

з'явилися бюрократичні труднощі [357, с. 311]. Після чергового десятиліття, у 1981 р. виконком Львівської області відновив справу спорудження монумента, однак знову із труднощами. Масла до вогню підливала й позиція Польщі, «ідейного сусіда» СРСР, яка вважала Львів виключно польським містом. Встановлення монумента Данилу дало б чітку відповідь на позицію львівської громади стосовно приналежності міста. Таке місце пам'яті було б спроможне розвінчати усі абсолютно безпідставні закиди польської сторони.

Перші реальні кроки на шляху до встановлення монумента були зумовлені рішеннями Львівського міського Виконавчого комітету від 19 листопада 1981 р. «Про встановлення пам'ятника Д. Галицькому», а невдовзі, 21 січня 1982 р., «Про проведення міського відкритого конкурсу на кращий фото-проект пам'ятника Д. Галицькому» [35].

Такі постанови були прийняті, перш за все, через тиск громадськості, яка з середини 80 рр. ХХ ст. значно активізувала свої національні позиції. Численні скарги, відозви, активізація преси, чітка позиція львів'ян змусили Виконком області прискорити процес спорудження монумента [102, с. 675].

Остаточне рішення у справі пам'ятника Данилові Романовичу було прийнято 3-5 жовтня 2000 р. «Про спорудження пам'ятника князю Данилові Галицькому». Затверджено учасників майбутнього організаційного комітету й оголошено конкурс на проект монумента. Конкурс повинен бу тривати до 1 лютого 2001 р. [441, с. 8] Отже, справа щодо встановлення монументу володаря Русі тягнулась без малого півстоліття.

На цьому боротьба за культурну пам'ять Данала Романовича між владою та громадськістю не закінчилась. Міське управління вирішило скинути нішу фінансування на всенародну акцію. У такій спосіб продемонструвавши, що встановлення пам'ятника є ініціативою виключно міського населення [206, с. 34]. Діяльність львівських активістів очолила Л. Кулик-Мурович, тогочасний діяч «Просвіти», «Союзу українок. Зі спогадів довідуємось, що міська влада досить обережно ставилась до найменування середньовічного правителя. Оргкомітет зі спорудження пам'ятника ніяк не міг змиритися із написом

«Король Данило» на монументі і принципово відстоював титул «князь». На першому етапі дискусій прийнято компромісне рішення і напис «Засновникові Львова від українського народу». Цей момент показово демонструє привласнення Данила українській історії в цілому, а не конкретного регіону [293]. Адміністрація проігнорувала потребу скульпторів й архітекторів у будівельних матеріалах (бронза, граніт). Громадськістю було оголошено масову акцію збору коштів на створення та встановлення монумента [292].

Повернімося до конкурсу. До спілки архітекторів і Спілки художників України надійшов 21 проект пам'ятника. До фінального етапу пройшли чотири роботи. Архітектори визначили місце встановлення своїх проектів: проект Я. Мотики (Додаток Л) на оглядовому майданчику Високого Замку, проект Я. Троцька – на Валах (біля Порохової вежі) (Додаток М) та проект скульпторів В. Ярича, Р. Романовича і архітектора Я. Чурилика – на Галицькій площі (Додаток Н). Були ще дві позаконкурсні роботи авторства Е. Миська (Додаток П) та архітектора Коваленка (Додаток Р). Усі проекти було розміщено у Львівському палаці мистецтв. Перед комісією, яка планувала провести конкурс в один тур, виникло складне завдання. Було проведено аж три засідання, які, зрештою, не виявили переможця. Другу премію присудили авторам В. Яричу, Р. Романовичу та Я. Чурилику. За їхнім проектом було споруджено пам'ятник Данилу Галицькому. Урочисте відкриття відбулося 26 жовтня 2001 р. на Галицькій площі [431, с. 11].

Проект пам'ятника-переможця зображав воїна-вершника, який, на думку авторів, був притаманний Данилові та його епосі. Під тиском львів'ян на гранітному постаменті було зображено корону й іменний напис – «КОРОЛЬ ДАНИЛО» (Додаток Н). П'ятиметровий монумент було відлито із бронзи на Львівській кераміко-скульптурній фабриці [452, с. 128].

Тренд святкування 800-річчя підхопила Тернопільська обласна державна адміністрація. Слід сказати, що таких проблем, які були у Львові, не простежувалось. На обласному рівні прийнято спільне рішення про

встановлення монумента Данилу Романовичу, що повинно було свідчити про приналежність тернополян до пам'яті про короля Русі. Авторами роботи стали архітектори Б. Рудий та А. Мищук. Композиційно пам'ятник складався з постаменту заввишки 3.5 м., на якому вміщена бронзова постать Данила Романовича [30]. Король зображений на коні, у правій руці тримає піднятий меч, у лівій – щит. Одягнений у звичайні руські обладунки. На постаменті фігурує напис – «**ДАНИЛО ГАЛИЦЬКИЙ**» (Додаток С). Урочисте відкриття відбулося 5 жовтня 2002 р. [452, с. 130]

Подія одразу набула широкого ажіотажу, виникали питання доцільності вшанування пам'яті Данила, адже якщо у випадку з містами Львовом та Галичем це цілком природне явище, то у Тернополі ситуація була значно делікатнішою. Загальноприйнятою датою заснування міста є 1540 р. Засноване воно було на уже існуючому на той час поселенні Сопільче або ж Топільче. Ця територія входила до держави Данила, і саме за це було вшановано пам'ять про короля у вигляді монумента [331, с. 63-76].

Для кращого розуміння особливостей репрезентації пам'яті про Данила Романовича звернімо наші погляди на композиційне зображення короля Русі в уяві митців, які створювали монументи на замовлення спільноти. Цей момент показово свідчитиме про те, як було інтегровано пам'ять про середньовічного володаря, яким було пригадування, винайдення та відтворення образу правителя в уяві населення незалежної України. Більшість митців уявляла Данила у традиційному для давньоруських правителів образі вершника. Усі роботи об'єднував зовнішній образ князя-воїна у бойових обладунках та з піднятим вгору мечем. В уяві художників Данило був перш за все воїном, мілітаристом борцем із загарбниками, але аж ніяк не політичним діячем, який під собою зосередив значну кількість руських земель та мав значний міжнародний авторитет. Усі проекти пам'ятників не розповідають нам про історичного Rex Russiae. Данило зображений без корони, яка на час закладення монументів мала більш ідейний характер серед суспільства. Однак ми розглянули особливості

вшанування та привласнення Данила до історії Галичини. Для отримання більш цілісної картини репрезентації образу правителя залучимо монументи споруджені на території сучасної Волині.

Історично склалося так, що волинські землі досить довго перебували у тіні історії Галицької землі і вважались її складовою частиною. Тлумачення, яких дотримувались ще у ХІХ ст. галицькі русофіли, зберегли свої сумнівні традиції у наступному столітті: «нашъ Данило былъ Княземъ еще не цѣлой Галичины, а только одного Воляня» [63, с. 58]. Однак на сучасному етапі волиняни досить твердо заявили про свою історичну роль у контексті минулого Українських земель, яка нічим не поступається Галицькій історії.

Відомо, що досить довгий період Данило Романович був князем саме Володимирської землі. Тому, зважаючи на історичні факти, саме на Волині повинна простежуватись найбільш стійка форма пригадування Данила як предка минулого. Монументальні споруди цього регіону присвячені епосі ХІІІ ст., створені за авторства відомого українського скульптора Т. Бриж. Ще у далекому 1988 р., у час бурхливих політичних змін у Радянському Союзі, у місті Володимирі-Волинському було встановлено невеликий пам'ятник «Данило і Василько» (Додаток Т). Монумент встановлено на честь тисячолітньої річниці міста. Композиційно пам'ятник демонструє Данила і його брата Василька Романовичів у юному віці. Княжичі тримають з обох боків сідло батька із усім бойовим спорядженням. Такий символізм, згідно позиції автора, демонструє головну місію життя малих Романовичів – повернення під свою владу батьківських земель.

Найбільш яскравим місцем пам'яті про середньовічного князя є монумент встановлений у 2001 р. у Володимирі-Волинському (Додаток Ф). Пам'ятник продовжив традицію вшанування пам'яті, започатковану у містах Галичини. Автором була Т. Бриж. Архітекторами пам'ятника стали К. Присяжний та С. Кравцов [180, с. 308]. Відкрито монумент 17 червня 2001 р. за участі Президента України. Отож, чи були знакові відмінності у культурній уяві волинських митців стосовно образу Данила?

Композиційно монумент зображав суворого правителя, в руках якого були атрибути влади, які, на думку автора, характеризували правління князя – меч та сувій із текстом. Поглянемо ближче на сам монумент. Бачимо, що меч у руці Данила нагадує варязькі прототипи зброї зі своїм характерним рослинним плетінням на руків'ї. Зроблено такий мистецький маневр, за поясненням скульптора, для підкреслення культурного зв'язку короля Русі із Київською державою минулих століть [180, с. 309]. Одяг правителя складається із фрагментів крою, які зустрічались у давньоруських книжних мініатюрах та фресках. Обличчя князя також нагадує стиль давньоруського іконопису. Значну цікавість для розуміння стилістики пам'яті про Данила як предка волинського минулого викликає напис зображений на монументі: «КНЯЗЬ ДАНИЛО КОРОЛЬ ВОЛИНИ І ГАЛИЧА». Отже, такий авторський хід чітко демонструє позицію у контексті формування пам'ятника як символу привласнення історичного минулого. Саме Волинь згадана першою, як це і було у житті Данила. Тому можемо припустити, що пам'яттеві претензії Володимирської землі були справді більш історично-раціональними. До всього добавимо, що у всіх монументах Галичини правитель згадується без жодних натяків на свою волинську приналежність.

Вказані обставини дозволяють нам зробити висновки, що король Русі на початку 2000 рр. усе ще залишався Данилом Галицьким, військовим, героєм, патріотом. Через що продовжив існування кліше, усталених у Радянському Союзі.

Таку клішованість у найменування Данила, його привласнення до Галичини, відсутність чіткого уявлення про політичний статус здавалося б можна пояснити очевидними обставинами – зовсім короткий термін існування незалежної України та незавершена трансформація наукових підходів до тлумачення образу володаря. Поглянемо, як відбувалась еволюція сприйняття образу Данила Романовича у наступні роки культурного розвитку нашої держави.

Популярність використання імені середньовічного правителя для різного роду культурних, соціальних та адміністративних об'єктів за останні роки значно зросла. Іменем Данила Галицького названо площу у Львові, бульвар у Тернополі. Практично в усіх великих і середніх містах та містечках Західної, декількох Центральної, Південної та Східної України є вулиці названі на честь Данила Романовича. Однак, яка перед нами постать увіковічена у назвах вулиць?

Відповідно до поданої таблиці, практично в усіх містах значиться назва «імені Данила Галицького». Лише в Івано-Франківську офіційно значиться вулиця «імені Короля Данила» (Додаток Ц). Часто трапляються й абсолютно безглузді казуси, коли вулиця записана неграмотним означенням «Д. Галицького». Це свідчить як про відсутність належної державної політики відносно регламентації іменування об'єктів культури, так і про загальну неосвіченість населення, у свідомості якого неісторична приставка «Галицький» відносно король Русі сприймається як прізвище.

На честь середньовічного правителя названо декілька вищих навчальних закладів – Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького та Івано-Франківський університет права ім. Короля Данила Галицького. Львівська популярність Данила призвела до того, що у лютому 2012 р. видано наказ про присвоєння державному підприємству «Міжнародний аеропорт «Львів» імені Данила Галицького. Значну роль у побудові культурно-просторової пам'яті можна відвести також Івано-Франківську. Місто чітко визначило свою позицію відносно титулу, адже, крім вище вказаної вулиці, 13 жовтня 2015 р. було встановлено черговий монумент. Автор І. Семак створив образ, справді, короля – починаючи від вишуканого одягу і закінчуючи королівським вінцем (Додаток Х). Уперше перед нами постав Данило не в образі воїна, як це було на монументах 2000 рр. Перед нами образ короля Русі. На монументі вміщено напис «КОРОЛЬ ДАНИЛО ГАЛИЦЬКИЙ 1201-1264 РР.» (Додаток Х).

За період існування незалежної України образ Данила Романовича зайняв стійке місце в українській культурній пам'яті. Пам'ять про короля знайшла своє відображення у різних культурних проявах цього феномену – монументальні споруди, елементи міської інфраструктури (вулиці, площі, бульвари), нумізматичні та геральдичні матеріали, поштові марки та ін. Вперше Данило став об'єктом сфери загальнодержавного регулювання культурної політики, яка за сприяння активності Західних областей дозволила створити, справді, нову пам'ять про першого Короля Русі. Однак сумнівні традиції радянського минулого остаточно викоринити не вдалося. Як показали наші дослідження, давньоруський правитель повноцінного загальноукраїнського пам'яттєвого масштабу поки не отримав. І досі він залишається пам'ятною фігурою лише для декількох Західних регіонів України із суттєвим акцентом на Галичину. Не зважаючи на це, поступово Данило Романович змінює свій образ у культурній свідомості українців – від радянського західноукраїнського патріота Данила Галицького, борця із «німецькими псами-рицарями», до українського Короля Русі, символу споконвічного європейського цивілізаційного вибору.

4.2. Відкидання ідеологічного образу та віднайдення історичної постаті Данила Романовича.

Поява незалежної Української держави відкрила нові перспективи досліджень постаті Данила Романовича та історії Русі XIII ст. в цілому. Перед вченою спільнотою відкрився зовсім новий простір для наукових звершень. Нові (і певною мірою старі) європейські схеми досліджень, парадигма іншої методології, відсутність значного ідеологічного тиску сприяли якісному перечитанню історичних текстів, які проливали світло на, здавалося б уже, відомий та загальноприйнятий наратив минулого. Було піддано значній критиці більшість прийнятих у минулому історичних концепцій, проведено значну роботу щодо розвінчування героїчних образів радянського пантеону «наших славних предків».

Одним із героїв радянського минулого був «князь Данило Галицький». Його образ конструювався досить довго, обережно та наполегливо. Причому на передній план виносились аспекти володаря, які певною мірою імпонували й українській патріотичній історії: «патріотизм» – боротьба за об'єднання руських земель, війна за незалежність проти «хрестоносної сволочі» та монголо-татар, проєвропейська політика та ін. Саме тому в інтелектуальній думці українських істориків 90 рр. ХХ ст. ми не спостерігаємо змін щодо образу Данила. Перед нами все той же західноукраїнський правитель минулого із усіма притаманними йому клішованими рисами – «галицькість», образний та умовний королівський титул, клішовані образи «ворогів» [182, с. 45-52; 186; 411, с. 99-101; 321; 322; 244; 245; 262, с. 62-74].

Причина такої історіографічної стійкості полягала в авторитетності вчених минулого – Д. Зубрицького, І. Шараневича, М. Костомарова, М. Дашкевича, О. Барвінського, В. Пічети, К. Гуслистого, В. Пашути, М. Котляра. Молоді історики уже незалежної України через брак кваліфікації та належного досвіду не наважувались піддати сумніву винайдені образи минулого. А більш досвідчені їх колеги залишились віддані радянському історичному наративу, який і далі виглядав науково привабливим.

На початку 2000 рр. в українській історичній науці підходи до вивчення політичної біографії та історії пам'яті про Данила Романовича почали проводитись зовсім під іншим вектором дослідницьких парадигм. Активізація студій Галицько-Волинської держави характеризується поступовим відходом від штучно винайдених неісторичних штамів [110, с. 65-67; 152, с. 83-89; 329, с. 50-54; 359]. Вчені все частіше почали звертати свою увагу на факт коронації, стосунки Данила із Західним світом, а також перетворення його на постать всеруського масштабу [151, с. 181-186; 146: 244, с. 3-10; 389, с. 180-189; 373; 300, с. 554-561; 159]. Чим зумовлений такий різкий відхід від старих, здавалося б вічних історичних схем?

Реальні спроби іншого вектору досліджень біографії володаря, його рецепції у науковій літературі та загалом всього переосмислення образу Данила Романовича в суспільній свідомості були зумовлені 800-літнім ювілеєм з дня народження короля Русі. Із такої нагоди у Львові зародилась ініціатива до створення громадського комітету з відзначення ювілею Данила. Для роботи в ньому зголосилися такі відомі люди, як Я. Дашкевич, Т. Стецьків, Р. Шуст, М. Бандрівський, Владика Л. Гузар, І. Юхновський, Я. Стецько, М. Маринович, М. Колесса, В. Швець. Комітет (окрім ініціативи створення уже згаданого нами пам'ятника) став каталізатором непересічного явища в українському соціокультурному русі – конференції, що об'єднала істориків, духовенство, представників громадськості, письменників, художників, журналістів, а також депутатів Верховної Ради. Робота заходу проводилася 16 грудня 2000 р. в Будинку Вчених у Львові.

Зустріч завершилася підписанням її учасниками відповідного «Звернення до громадськості», у якому було запропоновано низку заходів щодо належного вшанування особи короля Данила у Львові та у Холмі (королівській столиці) як до, так і після ювілейних святкувань [231]. Було заплановано активне видання наукової та популярної літератури. Організовано українсько-польські спільні археологічні дослідження на місці поховання Данила Романовича у Холмі. Створено комісії щодо встановлення пам'ятника у Львові. Виготовлено погруддя короля, який у річницю його народження буде урочисто передано у львівську Ратушу. У відозві зроблено акцент на важливості повною мірою осягнути нашу історію і, нарешті, зрозуміти, що в основі наших традицій мають лежати перемоги, а не поразки. Відповідно, образ короля Данила Романовича та факт самої його коронації є тими моментами нашого минулого, які мають бути підвалинами у вихованні свідомих громадян – патріотів України. Ім'я короля Русі Данила повинно стати гордістю для кожного українця. Належне вшанування короля Данила і його ювілею мусить бути загальнодержавним обов'язком.

У зверненні було заплановано низку важливих заходів, які повинні були привернути увагу суспільства до постаті Данила:

- Звернення до органів державної влади України та Республіки Польща стосовно пошуків тлінних останків короля Данила;
- З'ясування долі корони Данила Романовича;
- Проведення, починаючи з 2001 р., археологічних досліджень у Холмі (зокрема крипти) та Дорогичині;
- Проведення міжнародної наукової конференції;
- Звернення до Президента України щодо запровадження у нашій державі ордену короля Данила та підготовка проекту Статуту про «орден Короля Данила»;
- Опрацювання до 2003 р. академічного видання «Галицько-Волинська держава 12-14 століть»;
- Громадська підтримка спорудження у Львові пам'ятника Данилові Романовичу;
- Організація виставки «Епоха короля Данила»;
- Встановлення пам'ятних знаків у місцях, пов'язаних з діяльністю короля Данила;
- Створення великого портрету короля Данила та його урочисте встановлення в міській Ратуші;
- Ініціювання випуску ювілейної монети, марки та конверта;
- Проведення конкурсу дитячих робіт «Моє місто за короля Данила»;
- Клопотання перед Міністерством Оборони про присвоєння одній з військових частин імені короля Данила [231].

Значення цього Звернення та діяльності Комітету в цілому важко переоцінити. Постать середньовічного правителя вперше стала предметом дискусій та обговорень у різних культурних сферах життя українців. Своєю діяльністю Комітет чітко дав зрозуміти те, якою має бути пам'ять про Данила Романовича. Для українців володар повинен був стати королем Русі,

загальнодержавним героєм минулого, без жодних згадок про його локальну «галицькість».

Ідея наукового переосмислення пам'яті Данила Романовича на високому науковому рівні відбулась на першій міжнародній науково-практичній конференції «Король Данило й Українська держава в XIII ст.», яка проходила 21-23 травня 2001 р. у Львові. У її організації взяли участь Український історичний клуб м. Москви, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури та Інститут українознавства НАН України. Захід приурочено 800-літньому ювілею з дня народження старшого Мстиславича. Керівництво у роботі конференції взяв на себе голова Українського історичного клубу м. Москви В. Ідзьо.

Варто відзначити, що уже в той час Український історичний клуб досить довго працював над переписанням історії XIII ст. на Русі. Під час роботи конференції було представлено книгу «Українська держава в XIII столітті» [240]. Сама робота написана без клопіткого вивчення історичних текстів, опираючись в основному на галицько-волинське літописання. Відсутність критичного підходу та належного опрацювання фактичного матеріалу сприяло тому, що книга програвала більш раннім радянським текстам по XIII ст. Однак були і свої плюси. Уперше в історичній науці центральною, ключовою фігурою історії того періоду став Данило Романович, який, зберігши свою «галицькість», зрештою перетворився на українського короля. На це звернено особливу увагу.

Повернімося до самої конференції. На важливості створенні «нового» Данила наголосив професор Я. Дашкевич. Актуальність роботи конференції, на думку дослідника, полягала у тому, що король Данило очолив руські землі у XIII ст., не будучи при цьому ні волинським ні галицьким правителем. Він своєю особистістю продовжив традицію Київської держави, а тому його постать потребує виходу на загальноукраїнський масштаб у плані вивчення [241, с. 145]. Продовжив тезу Я. Дашкевича дослідник І. Кравчук. Вчений

побачив у діяльності середньовічного правителя короля «європейського типу», який об'єднав Галичину, Волинь та у певний період і Київ.

Всього на конференції було заслухано близько 30 доповідей, які тою чи іншою мірою торкалися аспектів нового перечитання образу Данила Романовича. Однак, певна тенденційність, «галицькість» та захоплення конфліктами із німецькими чернечими орденами продовжувалась. Мусимо зауважити, що проведений захід дав поштовх до активізації регулярних конференцій, круглих столів та наукових семінарів, присвячених епосі Данила.

Активну участь у боротьбі за трансформацію «Данила Галицького» на короля Данила прийняв уже згаданий нами Я. Дашкевич [205, с. 6-10]. Вчений неодноразово вказував, що дуже глибоко в суспільну свідомість українців увійшли штампи, створені російською шовіністичною історичною наукою та підібрані москвоцентричними українськими істориками радянського і пострадянського часу, що породило трагічний конфлікт історичних пам'ятей у сучасному суспільстві [206, с. 34].

Головним прикладом цього явища для вченого була історико-культурна доля або ж «трагізм» Данила. Адже до того часу (середина 2000 рр.) ще не відійшов у минуле стереотип трактувати короля Данила як «князя Данила Галицького». Такий стійкий штамп про «князя», як ми уже зрозуміли із наших досліджень, виконувала російська історична наука протягом двох століть. На думку дослідника, Данило не міг бути королем. Адже на той час у Московсько-Суздальському та в сусідніх північних князівствах були лише князі. Тому було прийнято загальний підхід іменування Данила «Галицьким», хоча насправді галицьким князем він був (на думку вченого) 9 років (за 63 роки життя і близько 52 років володарювання). Його титул від 1253 р. – року коронації – звучав «Rex Russiae», тобто – король Русі». Зрозуміло, що в уяві тенденційно заполітизованих російських істориків та їхніх українських сподвижників цей титул був не прийнятним. Адже

володарями Русі могли бути лише московські царі та російські імператори [206, с. 35].

Значній критиці Я. Дашкевич піддавав деяких дослідників – «епігонів радянської фальсифікаторської науки». Одним із таких для історика був уже згаданий професор М. Котляр з Інституту історії України Національної академії наук України. Вченого обурювало те, як з легкого пера писався королівський титул Данила в лапках, який у своїй основі мав сатиричний характер та піддавав сумнівам його значення й реальність. У пошуках популярності додатку «Галицький» Я. Дашкевич вбачав ще одну причину. У Росії є маленьке містечко Галич (поблизу Костроми). Відповідно, «галицькість» могутнього середньовічного правителя для російського суспільства (загалом для всього пострадянського простору) перетворювала на невеличкого локального правителя, шляхом асоціації з російським містечком [205, с. 7].

Після клопіткої праці Комітету, обговорень на ювілейних конференціях дослідники все частіше почали піддавати сумніву традиційне найменування Данила «Галицьким» та наводили все більше аргументів щодо його королівського статусу. Одним із перших, хто сміливо засумнівався у до того ustalених нормах був О. Головка, який у своїй монографії хибно зазначив, що автором «галицькості» був М. Дашкевич. Однак мусимо віддати належне історичу, який правильно зазначив, що використання найменування стосовно старшого сина Романа Мстиславича «Данило Галицький» є історично не вірним та науково не коректним. Адже Галич був столицею Данила зовсім короткий проміжок часу. Проте сам О. Головка був не достатньо впевненим у своїх наукових пошуках, адже вже сама назва його праці «Корона Данила Галицького: Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя» містить те неісторичне означення, яке сам дослідник у своїй праці критикує та піддає сумніву доцільність використання [183, с. 34].

Тезу започатковану О. Головком підхопив львівський історик Л. Войтович. Вчений неодноразово зауважував, що поширена в культурній свідомості назва «Данило Галицький» є недійсною та сфальшованою істориками ХІХ ст. Данило Романович походив із волинської гілки Мономаховичів, був володарем Галицько-Волинської держави, а саме місто Галич ніколи не любив через постійний тиск та спротив збоку місцевого боярства. Відповідно, при першій же нагоді Данило перемістив свою столицю до заснованого ним міста Холм. Саме тому «галицькість» володаря є неправильною в історичному співвідношенні та суперечить джерелам. Крім того, у сусідніх з Україною державах таке найменування створює асоціацію із дрібним Галицьким князівством, яке існувало на північ від Москви, а також формує комплекс провінційності, який применшує значення Данила у тогочасному Східноєвропейському вимірі. Продовження використання неісторичного означення буде і надалі акумулювати появу вулиць та площ «Данила Галицького», «Д. Галицького» та ін. [137, с. 12-16; 140, с. 12-13]

Із більш чітких наукових позицій сумнівний «спадок» Данила запропонував переглянути В. Нагірний, який у досить молодому віці свідомо відмовився від поширених в історичній науці тез тлумачення образу середньовічного правителя. Історик запропонував переглянути усі підстави такого усталеного найменування, провести комплексний аналіз джерел та відшукати природу створення такого штучного феномена. Адже жодне сучасне Данилові джерело найменування «Галицький» не знає. Нам відомий лише Данило Романович – володимирський князь, київський князь та король Русі. Тому В. Нагірний впевнено відійшов від авторитетності старших дослідників та запропонував іменування відповідне сучасним Данилові джерелам [483, s. 12-13].

Боротьба за короля Данила на історичному фронті продовжувалась. Ідейний конфлікт, який розгорнувся серед істориків, набирал обертів. Коло дослідників, які твердо відмовились від старого радянського наративу, зростало. Втім були і ті, хто тою чи іншою мірою ігнорував нові ідейні віяння

та продовжував вести свою лінію стосовно князя Данила Галицького. Одним із таких дослідників був уже неодноразово згаданий М. Котляр. Автор численних праць періоду Данила Романовича вперто відмовлявся перейти до більш реальних текстологічних найменувань Романового сина. Король Русі продовжував залишатись «Галицьким» і королем у лапках. Значний авторитет вченого продовжував зберігати паритет у тлумаченні образу правителя.

Останніми роками у контексті історії пам'яті короля Данила з'явилась плеяда інших істориків, які стали заручниками державної концепції національної історії та на хвилі патріотизму продовжують сповідувати й трансформувати радянські міфи в зовсім іншому проукраїнському забарвленні. Наріжним каменем «патріотичного» абсурду залишилась «Дорогичинська битва».

У попередньому розділі ми детально розглянули усі аспекти створення та винайдення міфу про боротьбу Данила Романовича із «хрестоносною сволоччю». Конфлікт, про який іде мова, був одним із багатьох звичних для середньовічної епохи епізодів війни. Конструюючи Дорогичинський інцидент, партійне керівництво створило споконвічний образ «ворога», образ «чужого» у Радянському Союзі. Ігноруючи джерелознавчий погляд, суспільству повідомлялося про рицарів-хрестоносців – «німецьких середньовічних окупантів». Уся патріотичність конфлікту добре простежується у словах одного із творців міфу К. Гуслистого: «Мужній образ наших великих предків, полум'яних патріотів, зокрема Данила Галицького, запалює українців – воїнів героїчної Червоної Армії і партизанів у справедливій, визвольній війні проти фашистсько-німецьких загарбників, у війні за волю й незалежність соціалістичної батьківщини, рідної України» [196].

Винайдений радянський міф на довгі десятиліття призупинив студії навколо вивчення Дорогичинського інциденту та відносин держави Данила із чернечими орденами в цілому. Науковий погляд на цю проблему з'явився

уже на сучасному етапі. У дослідженнях конфлікту Данила із рицарством вгомий внесок зробили О. Масан [318, с. 41-5;], О. Головка [183, с. 308-313], Л. Войтович [142, с. 8]. Вчені зробили висновок, що сутичці Данила й добжинських рицарів надавалось велике значення насамперед через політичні мотиви – «експансія католицького Риму проти православної Русі». Дорогичинська битва часто порівнювалась із битвою на Чудському озері Олександра Невського. Вважалось, що обидва «князі» зупинили експансію Тевтонського ордена. Сучасні студії розширили коло наших знань про суперників Данила та конфлікт у цілому. Історики доводили, що Добжинський орден не був філією Тевтонського, а був створений рицарями-меченосцями наприкінці 1229 р., які прибули із Риги до Мазовії [142, с. 8]. Очолюваний мігістром Бруно загін із, чотирнадцяти братів у супроводі прислуги присягнув на вірність Мазовецькому князю Конраду, який планував за їх допомогою захопити землі пруссів та ятвягів. Бруно і його рицарі стали ядром рицарів Христових «*Magister et fratres militie Christi contra Prutenos in Masovie*» (*milites Christi fratres in Dobrin*). У 1228 р. вони утримали у своїй володіння Добжинський замок і прилеглі до нього землі. Припускається, що Тевтонський орден залишився незадоволеним діяльністю рицарів Бруно. Через домініканського монаха Вільгельма Моденського та рішення папи Григорія ІХ тевтонці домоглися злиття Добжинського ордену із тевтонським 19 квітня 1235 р. [183, с. 308-313]

Магістр Бруно із частиною рицарів не підкорились рішення папської булли та залишились на службі у Конрада Мазовецького. Князь надав рицарям у володіння волинське місто Дорогичин, із метою використати їх у своїй експансії на цей регіон. Як відомо із літописання, у березні 1238 р. Данило Романович розбив під Дорогичином добжинських братчиків, взявши Бруно у полон. Місто було повернуто під владу Володимирського князя. Аналізуючи літописне повідомлення, історики дійшли згоди, що Дорогичин не був слабо укріпленим містом, але дістався рицарям без бою. Адже мазовецькі князі мали хороший авторитет серед місцевого боярства та,

очевидно, могли із ним домовитись. Значущість самої ж битви Данила та рицарів історики зводять до малозначимого локального конфлікту.

Волинський князь свідомо оголошував похід проти ятвягів, щоб застати зненацька рицарів у місті. Дослідницький погляд стосовно самої битви був досить чітким – битви чи самого штурму міста не було. Малочисельне військо добжинських рицарів склали зброю. Більшість із них загинуло не під Дорогичином, а у битві із монголами під Легниці у 1241 р. [318, с. 53-55] За короткий термін було проведено значну роботу у плані досліджень літописного конфлікту. Піддано сумнівам популярні «героїчні» тенденції битви та надано нові перспективи для студій щодо відносин Галицько-Волинської держави із чернечими орденами XIII ст. загалом. Однак, багато питань залишилось досить спірними. Велись суперечки щодо ідентифікації «крижевникомъ-темпличемъ», їх реальної приналежності до рицарських орденів, не визначеною залишилась дата походу Данила та незрозумілі наслідки конфлікту.

Описаний вище проблемний науковий базис у своїй основі повинен був стимулювати зростання дослідницької активності щодо опрацювання джерельних свідчень та продовження ретельного вивчення до того заідеологізованої битви. Однак це не завадило деяким історикам використати концепт радянських «славних предків» та героїчні перемоги для формування нового, уже українського, історичного міфу. У 2014 р. світ побачила книга Т. Кляндрука «Дорогичинська битва 1238 року: таємниці однієї перемоги» [249]. Написана у популярному стилі, але із амбіціями фахової кваліфікації, книга великим тиражом розійшлась прилавками українських книгарень. Основний мотив автора цілком зрозумілий – показати велич українського славного минулого, проводжуючи оперувати героїчними мотивами. Але вибраний епізод із погляду науковості зовсім випадає із такої «героїки». Т. Каляндрук у найкращих традиціях радянської пропагандистської системи, скориставшись популярними в українському суспільстві 2014 р. тенденціями до визвольної боротьби, створив образ героїчної Дорогичинської битви.

Змотивував це актуальністю сьогодення у контексті російсько-української війни. Така хвиля антинауковості зовсім не йде на користь історичних досліджень, а навпаки продовжує творити клішовану та міфотворчу історію, позбавлену належного використання історичних фактів.

На сторінках книги автор спромігся на коротке літописне повідомлення: «Нелепо есть держати наше отчины крижевникомъ Тепlichemъ, рекомым Соломоничемъ». И пойдоста на не в силе тяжьце. Приаста град месяца марта, старейшину их Бруна яша, и вои изоимаша, и возъвратися Володимер» [22, стб. 776], яке жодним чином не повідомляє про розвиток масштабного конфлікту. У найкращих традиціях радянського минулого Дорогичинський інцидент перетворився на блискучу перемогу Данила Романовича над хрестоносними рицарями. Суперником Данила став увесь лицарський орден на чолі із магістром. І цей «орден» після бою потрапив у полон до русичів [249, с. 5]. Автор порушив проблему винайдення пам'яті про конфлікт у період Другої світової війни, наголосивши на патріотичних мотивах та спробах замовчування битви радянським керівництвом. Проте дослідник зовсім не обізнаний із тим фактом, що саме партійне керівництво стало фундатором «Дорогичинського міфу». Простежується значна полеміка із кваліфікованими дослідниками та критика їх праць. Однак мусимо зауважити, що сам автор жодним чином не знайомий із текстами сучасними конфлікту (окрім літописання).

Опираючись на декілька рядків із так званого Галицько-Волинського літописання, перед читачем постала картина масштабної війни із детальними описами самого перебігу бою, особливостей військової тактики сторін і спорядження. Простежується відверте засудження науковців цієї проблематики за їх науковий підхід, який нівелює значення битви. Усвідомлюючи брак джерельних повідомлень (значна частина яких просто не відома у тексті), автор старається наситити свою працю інформацією загального характеру: особливостями місцевості поблизу Дорогичина, міських фортифікаційних укріплень, характеристиками чернечих орденів,

особливостями життя і діяльності Данила Романовича, його армії, стратегії, озброєння та ін. [249, с. 24, 31, 46]

Такої відверто зайвої інформації у книзі вміщено більше 50% всього її обсягу. Книгу «Дорогичинська битва 1238 року...» автор подає у вигляді довгого ланцюга «смерті міфів», який пронизує людську цивілізацію на зламі тисячоліть [249, с. 6]. І найбільшим недоліком книги, на наш суб'єктивний погляд, є зображення на її сторінках старого клішованого образу «Данила Галицького», образу, з яким так запекло веде боротьбу сучасна історична наука. У книзі майбутній король Русі постає знову ж таки локальним персонажем із дрібною історією, яку автор несвідомо формує. Книга Т. Каляндрука була широко популяризована ЗМІ, супровідно до неї було знято документальний фільм «Данило Галицький – таємниці однієї перемоги» [46]. Така ситуація продовжує зберігати у суспільстві негативні тенденції радянської історичної науки, розвиваючи конфлікт пам'ятей про Данила Романовича, демонструючи нам не короля Русі, європейського правителя, а західноукраїнського князя Данила Галицького.

Незважаючи на «подарунки» у вигляді клішованих та міфотворчих праць, дослідники історичного цеху продовжили активну участь у боротьбі за очищення історії життя та пам'яті про Данила Романовича від його неісторичних проявів. На професійній ниві продовжили активно діяти згадані уже історики Л. Войтович [140, с. 12-12] та В. Александрович [240]. На наш погляд, найбільш цінний внесок у боротьбу за очищення пам'яті про короля Русі зробив вчений із Прикарпаття Мирослав Волощук. Дослідник неодноразово виступав на заходах наукового та публічного характеру, акцентуючи увагу присутніх на неісторичності традиційного образу «Данила Галицького». Зовсім недавно вчений опублікував невеличку працю, в якій фактично вперше науково-обґрунтовано піддав сумнівам усі минулі та сучасні досягнення студій «данилознавства». Справді, історична пам'ять про першого короля Русі, породжені міфи й легенди, пов'язані із ним, частково сконструйовані у кабінетах професійних істориків і, а також, в суспільній

свідомості. Такі псевдоісторичні образи, які через відсутність правильної термінології вкоренилися в уяві сучасних українців, впливають на моделі їхньої поведінки, ставлення до самих себе та сусідів держави України, сприяючи подальшому розгортанню вирваної з контексту, епізодичної, свідомо чи несвідомо сфальшованої версії історії XIII ст. [148, с. 128] Історику вдалося чітко виокремити етапи правління Данила у місті Галичі та звести загальний час проживання, перебування, урядування містом до 1246 р., тобто до 12,5 років, що є меншим за третину прожитого на той час життя руського володаря [148, с. 142]. Такий дослідницький підхід ще раз підтвердив необхідність коректного найменування Данила Романовича та його ідентифікації у суспільній свідомості, адже тільки така наукова позиція сприятиме глибокому науковому та методологічному осмисленню нашого минулого. Зауважимо, що свої плоди праця істориків зрештою дала. Із 2015 р. нами не помічено жодної публікації, присвяченої Данилові, у якій би вживалась «галицькість» чи його локальна приналежність до відповідної землі.

Сьогодні демонструє поступове зростання ролі Данила Романовича в історичній науці і те помітне місце, яке він займає у шкільних підручниках для загальноосвітніх шкіл. Протягом усього періоду незалежної України образ короля Русі мало чим відрізнявся від того, що був присутнім у епоху радянського патріотизму. У центрі уваги, як і раніше, перебували військові досягнення і військове мистецтво Данила. Основний масив інформації зосереджувався навколо Дорогичинської та Ярославської битв, а також конфліктів із монголо-татарами. Однак образ Данила Романовича містить все ж і певні зміни, порівняно із попереднім радянським періодом. Якщо раніше перемоги озвучувались у контексті досягнень усього руського народу, то тепер у центрі розповіді – український князь Данило Галицький, який очолив боротьбу проти загарбників. Окрім того, правитель представлений школярам не тільки як полководець, але і як великий патріот, який насамперед думав про свою землю (територія Західної України) [309; 287; 397; 409; 165]. Така

тенденція у підходах написання й вивчення шкільної історії спостерігалась аж до 2015 р., допоки не вийшов черговий підручник авторства В. Власова. На сторінках згаданої праці перед учням постав, справді, новий персонаж середньовічної історії України. На зміну князю Данилові Галицькому прийшов король Русі Данило Романович. У тексті вперше чітко зроблено акценти на статусові володаря, а його держава розглядається виключно як королівство [134, с. 120-150].

Історична пам'ять про першого короля Русі, пов'язана із численними міфами, легендами й кліше, які значною мірою були сконструйовані у кабінетах істориків. Академічні псевдоісторичні образи, через відсутність належного наукового тлумачення, неправильної термінології, стали потужним механізмом впливу на суспільну свідомість. Стійкий образ князя Данила Галицького формує в сучасних українців почуття меншовартості власного минулого, сприяє поширенню свідомо чи несвідомо сфальшованої історії XIII ст. Крім того, є запеклим ворогом на шляху до моделювання нового прийнятного минулого, яке повинно бути позбавлене сумнівного радянського «спадку».

Конструювання нової історії, нової пам'яті про короля Данила у сучасній Україні затягнулось на десятиліття. Здавалося б, раніше стійкий образ західноукраїнського князя, локального предка минулого, жодним чином не зможе змагатись за всеукраїнський пантеон пам'яті героїв минулого. Все ж таки поступово Данило вийшов на загальнодержавний масштаб. Створені монументи, орден, монети, поштові марки, іменування вулиць та площ сприяли утвердженню його іншого «королівського» образу. Такі своєрідні місця пам'яті не мали б своєї належної сили без відповідних наукових досліджень, які були б позбавленні антинаукових концепцій минулого. Саме завдяки чіткій позиції істориків відносно дослідження «нового» обличчя Данила процес інтеграції нової пам'яті став можливим.

ВИСНОВКИ

Дисертаційне дослідження є першою в історичній науці працею, яка присвячена вивченню історії пам'яті образу короля Данила Романовича в українській культурній пам'яті другої половини ХІХ – початку ХХІ ст.

Узагальнюючи викладений у роботі матеріал, можна констатувати таке:

1. Винайдення образу Данила Романовича у другій половині ХІХ ст. стало природним етапом трансформацій культурної ідентичності та формування українського національного нарративу. Під впливом західноєвропейських культурних процесів на українських землях розпочався складний і тривалий процес формування національної ідентичності з її ключовими ціннісними складовими – мова, культура, історичне минуле та герої, які його репрезентують.

2. Створення галицькими істориками-русофілами у другій половині ХІХ ст. форми пригадування Данила Романовича як «князя Данила Галицького» носило радше політичний та ідейний характер, ніж історичний. Галицька земля завжди характеризувалася своєю самостійністю й самобутністю відносно решти земель Русі, що суперечило русофільській концепції минулого. Відповідно, утвердження щодо короля Русі Данила Романовича конотації «Галицький» та привласнення його образу до «нашого Галича» сприяло інтеграції Галичини до «руського мира».

3. Першими серед представників української національної ідеї Наддніпрянщини науково висвітлили образ короля Русі представники народницької течії в історіографії – М. Костомаров та М. Дашкевич. Вчені хоча й запозичили до свого історичного нарративу русофільського «Данила Галицького», все ж активно використовували козацький міф як основу українського історичного минулого. Це виявилось неприйнятним моментом для галичан. Представникам течії українофільства важливо було сформувати свою концепцію минулого, яке б історично єднало Галичину з Наддніпрянською Україною. Популяризація праць О. Барвінського вирішувала цю проблему. Адже національне забарвлення Данила Романовича, створене істориком,

сприяло тому, що галичани отримували свою частину славетного минулого у загальному наративі української національної історії. Назва держави Данила – Галицько-Волинське князівство орієнтувало на те, що центром була саме Галичина, а Волинь стала периферією. Відповідно, король Русі, незважаючи на свій володимирський (волинський) слід, переносився до галицької пам'яті. Запозичення русофільського образу володаря вирішувало одразу дві проблеми. Перша – «галицькість» суверенного володаря сприяла відчуженню антагонізму великопольського минулого в Галичині, а друга – «Данило Галицький» як король Русі історично єднав західноукраїнські землі та Наддніпрянщину.

4. Інтелектуальна еволюція М. Грушевського безпосередньо відобразилась на конструюванні образу Данила Романовича, який із деспотичного «князя-експлуататора» перетворився на короля, володаря української держави – спадкоємниці Київської Русі. Історик на всіх етапах своєї кар'єри проявляв значну фаховість, плідну й клопітку роботу із джерелами. Активно заперечував конструювання не історичного минулого. Дослідницька позиція вченого не залишила місця для «галицькості» короля Русі і стала основою справді історичного образу Данила Романовича, який не втратив своєї академічної цінності й сьогодні.

5. Історична концепція вченого-державника С. Томашівського заснована на критеріях політичного розвитку Галичини, у своїй основі, містила переконання автора в історичне покликання Галичини, як українського П'ємонту. Значний вплив на формування світогляду історика справила національна інтелектуальна думка галицьких українофілів. Данило Романович став втіленням ідей автора сконструювати давнє героїчне минуле, яке змогло б конкурувати з великоросійським та польським історичним гранд наративом. Методологічні засади та ідейні концепції стали основою для формування державницької схеми минулого. Наступники інтелектуальної діяльності С. Томашівського – Д. Дорошенко, І. Крип'якевич, М. Кордуба, І. Кревецький зберегли його засадничі ідеї у своїх працях, але змістивши акцент формування української державності від часу Данила Романовича до

військово-політичні та торгово-економічні відносини короля із країнами тодішньої Європи. У своїх викривлених формах пригадування, партійне керівництво старалось викреслити з пам'яті українського суспільства радянської епохи образ «гех».

9. Знятий у 1987 р. на Одеській кіностудії імені О. Довженка фільм Я. Лупія «Данило – князь Галицький» став найбільш важливим документом історії пам'яті про князя та короля Данила. Початок створення фільму давав великі надії на справді «нове» українське бачення минулого про великого українського предка. Однак картина Я. Лупія продовжила творити стійкий образ «Данила Галицького» у свідомості українського суспільства. Автор стрічки підтвердив дискурс про місцевого «князя», наповнивши фільм багатьма радянськими кабінетними кліше.

10. Пам'ять про першого короля Русі значною мірою була сконструйована у кабінетах істориків. Псевдоісторичні образи у біографії правителя, через відсутність належного наукового тлумачення, неправильної термінології стали потужним механізмом впливу на суспільство. Стійкий образ «князя Данила Галицького» не свідомо формує в сучасних українців почуття меншовартості власного минулого, сприяє поширенню сфальшованої історії XIII ст. I, до того ж, є запеклим ворогом на шляху до моделювання нового минулого, яке повинно бути позбавлене «спадку» досліджуваних у роботі періодів.

11. Конструювання нової історії, нової пам'яті про короля Данила у сучасній Україні затягнулось на десятиліття. Здавалося б, раніше стійкий образ західноукраїнського князя, локального предка минулого жодним чином не зможе змагатись за місце у всеукраїнському пантеоні пам'яті героїв минулого. Поступово Данило вийшов на загальнодержавний масштаб. Створені монументи, орден, монети, поштові марки, найменування вулиць та площ сприяли утвердженню його іншого, «королівського» образу. Такі своєрідні місця пам'яті не мали б своєї належної сили без відповідних наукових досліджень, які були б позбавлені антинаукових концепцій минулого. Саме завдяки чіткій позиції істориків відносно дослідження «нового» обличчя Данила процес інтеграції нової

пам'яті став можливим.

12. Данило Романович став лише елементом у багатогранній мозаїці української культурної пам'яті. Поряд із ним існує багато інших постатей, які були такими ж точками формування колективної пам'яті, на яку проектувались концепти колективної ідентичності. Тому аналіз дискурсу про Данила Романовича, починаючи із другої половини XIX ст. і закінчуючи сьогоденням, дозволяє лише приблизно накреслити розвиток образів минулого і зміни концептів колективної ідентичності в українській історії.

13. На сучасному етапі історичного розвитку України, образ короля Русі мало чим відрізнявся від того, який був присутнім в епоху радянського патріотизму. У центрі суспільної уваги продовжують перебувати військові досягнення і військове мистецтво Данила. Основний масив інформації зосереджувався навколо Дорогичинської та Ярославської битв та конфліктів із монголо-татарами. При чому, що справді історична та добре підкріплена джерелами Ярославська битва, досі не отримала належного висвітлення у науковій літературі. Однак образ Данила Романовича містить певні зміни у порівнянні із попереднім, радянським періодом. Якщо раніше перемоги озвучувались у контексті досягнень усього руського народу, то тепер у центрі розповіді – «український князь Данило Галицький», який очолив боротьбу проти загарбників. Збереження образу «Данила-воїна» повністю нівелює культурно-просторові досягнення володаря у час свого правління та обмежує дослідницьку перспективу у дослідженнях процесу трансформації Галицько-Волинської держави у королівство Русі.

Дослідження лише частково торкнулося проблеми того, які ще символічні фігури в окремих етапах пригадування українського минулого функціонували як «місця пам'яті». Саме із цієї проблеми будемо виходити у наших подальших дослідженнях. У той же час, завдяки нашим науковим пошукам ми змогли продемонструвати особливості винайдення та подальшої трансформації образу Данила Романовича в українській культурній пам'яті у різні періоди її існування. У дисертаційному дослідженні вдалося розглянути:

причини виникнення та стійкого утвердження неісторичного та антинаукового «обличчя» середньовічного правителя; показати, як пригадування однієї особи може впливати на розуміння минулого та своєї історичної приналежності у суспільстві. Дослідницькі студії були спрямовані на подалання історичних «іконописних образів», які були винайдені для конкретних ідейних та ідеологічних цілей. Адже тільки предметне та фахове дослідження життя та пам'яті про Данила Романовича сприятиме кращому розумінню реалій XIII ст., оцінки діяльності володаря як державця, його здобутків та невдач. Тільки в такий спосіб можна конструювати своє, «живе» та історичне минуле, у якому місця для образу «князя Данила Галицького» немає.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Архівні джерела

Державний архів міста Києва

1. Ф. 16 Київський університет Св. Володимира. – Оп. 473. – Спр. 290
Курсовое сочинение студента М. Астряба.
2. Ф. 16 Київський університет Св. Володимира. – Оп. 473. – Спр. 452
Курсовое сочинение студента К. Мурковского.
3. Ф. 16 Київський університет Св. Володимира. – Оп. 473. – Спр. 100
(зошит № 1) Курсовое сочинение студента П. Брянцева.
4. Ф. 16 Київський університет Св. Володимира. – Оп. 473. – Спр. 100
Курсовое сочинение студента П. Брянцева. – С. 181.
5. Ф. 16 Київський університет Св. Володимира. – Оп. 473. – Спр. 24
Протоколы заседаний Совета Университета Св. Владимира за 1873 г.
6. Ф. 16 Київський університет Св. Володимира. – Оп. 473. Спр. 24
Протоколы заседаний Совета Университета Св. Владимира за 1873 г. – Арк.
1.
7. Ф. 16 Київський університет Св. Володимира. – Оп. 473. – Спр. 24
Протоколы заседаний Совета Университета Св. Владимира за 1873 г. – Арк.
15.
8. Ф. 16 Київський університет Св. Володимира. – Оп. 473. – Спр. 24
Протоколы заседаний Совета Университета Св. Владимира за 1873 г. – Арк.
16.
9. Ф. 16 Київський університет Св. Володимира. – Оп. 473. – Спр. 24
Протоколы заседаний Совета Университета Св. Владимира за 1873 г. – Арк.
22.

Інституту рукопису національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського Національної Академії Наук України

10. Ф. 1 «Література і матеріали». – Спр. 115. Заседание Совета
Университета Св. Владимира – С. 2.

Центральний державний історичний архів (м. Львів)

11. Ф. 129 Львівський ставропігійський інститут. – Оп. 2. – Спр. 779. Рукописи статей, нотатки з історії Польщі і Галичини XIV–XVI ст. та виписки із наукових праць Д. Зубрицького. – Арк. 98.
12. Ф. 129 Львівський ставропігійський інститут. – Оп. 2. – Спр. 772. – Рукопис статті Д. Зубрицького з історії Ставропігійського інституту. – Арк. 1-3.
13. Ф. 129 Львівський ставропігійський інститут. – Оп. 2. – Спр. 777. – Російський переклад праці Д. Зубрицького «Historyczne badania o drukarniach rusko-słowiańskich w Galicji». – Арк. 1-150.
14. Ф. 129 Львівський ставропігійський інститут. – Оп. 2. – Спр. 779. – Рукописи статей, нотатки з історії Польщі і Галичини XIV–XVI ст. та виписки із наукових праць Д. Зубрицького. – Арк. 1-103.
15. Ф. 129 Львівський ставропігійський інститут. – Оп. 2. – Спр. 960. – Листи О. Огоновського та Б. Дідицького у справі видання «Народної історії Русі». – Арк. 1-9.
16. Ф. 129 Львівський ставропігійський інститут. – Оп. 2. – Спр. 950. – Незавершена стаття невідомого автора «Значення Львівського Ставропігійського братства в історії галицько-руського народу». – Арк. 1-9.
17. Ф. 765 Львівський ставропігійський інститут. – Оп. 1. – Спр. 4. – Рукопис статті А. Петрушевича «Декілька слів написаних на захист української нації». – Арк. 1-37.

Центральний державний архів громадських об'єднань України

18. Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 48. План публікації праць вчених-істориків АН УРСР і пояснювальна записка проф. М. Н. Петровського, подані до відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У. – Арк. 6-12.

Опубліковані джерел

19. Барвінський О. Спомини з мого життя. Друга часть. (Образки з громадянського і письменського розвитку Русинів від 1871-1888 р., з додатком споминів про М. Лисенка). Львів. Накладом Галицької Накладні* Я. Оренштайна в Коломиї. З печатні В. А. Шийковського, 1913. – 406 с.

20. Барвінський О. Спомини з мого життя. Том другий. Частина третя та четверта / Упор. А. Шацька; коментар Б. Янишина; ред. Л. Винар, М. Жулинський. – К.: ВД «Стилос», 2010. – 1120 с.
21. Дідицький Б. Своежитъевыи записки. – Ч. 1: Где що до історії саморозвиття язика и азбуки Галицкой Руси. – Львовъ, 1906. – 93 с.
22. Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей. – М.: Языки русской культуры, 1998. – Т. 2. – 379 с.
23. Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників. – К.: Заповіт, 1994. – Кн. 1. – С. 280.
24. Коваль М.В., Рубльов О.С. Передмова // У лещатах тоталітаризму: Інститут історії України НАН України (1936–1956 рр.): Зб. документів і матеріалів: У 2-х частинах / Упоряд.: Р.Я.Пиріг (керівник), Т.Т.Гриценко, В.М.Мазур, О.С.Рубльов. – К., 1996. – Ч. – С.25.
25. Комуніст. – 24 червня 1941. – С. 1-4; 4 липня. – С.1; 7 липня. – С. 1-2.
26. Літературна газета. – 17 червня 1954. – С. 4.
27. Монета «Данило Галицький» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:
https://bank.gov.ua/control/uk/currentmoney/cmcoin/details?coin_id=60
28. Памяти почетного члена Исторического Общества Несторалетописца Н.П. Дашкевича // Чтения в Историческом обществе Несторалетописца. – К., 1908. – Кн. 20. – Вып. III. – С. 717.
29. Пам'ятник Данилу Галицькому [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:
<http://galych.com.ua/index.php/istoriia-halycha/arkhitektura/item/267-pamiatnyk-danylu-halytskomu>
30. Пам'ятники незалежного Тернополя // Мій Давній Тернополь [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:
http://tarnopol1540.blogspot.com/2015/03/blog-post_731.html
31. Пленарне засідання Верховної Ради України. – 20 лютого 2003 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

http://rada.gov.ua/news/Plenarni_zasidannya/664.html

32. Постанова Верховної Ради «Про відзначення 760-ї річниці коронації Данила Романовича Королем Русі» Галицького [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

<http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=45815&pf35401=251117>

33. Постанова Верховної Ради України Про відзначення 810-річчя з дня народження першого короля Русі-України Данила Галицького [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/3706-17>

34. Протоколи засідань Совета Университета Св. Владимира // Университетские известия. – К., 1873. – № 2. – С. 16.

35. Рішення № 517 Про спорудження пам'ятника князю Данилові Галицькому [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

https://www8.city-adm.lviv.ua/Pool/Info/doclmr_1.NSF/189a9b47835a82e6422566e8002d2131/aa10ba26440f2495422569770030e7a1?OpenDocument

36. Розпорядження від 17 березня 2001 р. N 96-р Про відзначення 800-річчя від дня народження Данила Галицького [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/96-2001-p>

37. Розпорядження про проект Знака Данила Галицького [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/122/2003-рп>

38. Свистун Ф. Кореспонденція Д. Зубрицького з Копітаром // Вестник Народного Дома. – Львів, 1906. – Ч. 1-6.

39. Советский патриотизм // Правда. – 1935. – 19 марта. – № 77 (6223). – С. 1.

40. Sprawozdanie зь засідань Галицко-руської матици на дняхь 6,7 и 8 (18,19 и 20). – Липця 1865 // Слово. – 1865. – Ч. 56.

41. Статут ордена Данила Галицького [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/769/2003>

42. Тисяча років української суспільно-політичної думки: У дев'яти томах. — Т. V. – Кн. I (XIX ст.). – К.: Дніпро, 2001. – 512 с.

43. Тисяча років української суспільно-політичної думки: У дев'яти томах. — Т. V. – Кн. II (кінець XIX - початок XX ст.). – К.: Дніпро, 2001. – 376 с.

44. Указ Президента України про відзначення державними нагородами України працівників підприємств, установ та організацій [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

<https://docs.dtkr.ua/download/pdf/1083.3085.1>

45. У лещатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936-1956 рр.) зб. документів і матеріалів: У 2. ч. . – Ред. В. Смолій, Київ: Інститут історії НАН України, 1996. – ч. 2: 1944-1956 рр. – С. 53-54.

46. Фільм «Данило Галицький – таємниці однієї перемоги» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

<https://www.youtube.com/watch?v=flBpUqgJ7g8>

47. Фільм «Даниил – Князь Галицкий», 1987 г. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=3j5MhPPEwXg>

48. Chronikon Pictum Vindobonense // Historiae Hungaricae Fontes domestici / [ed. M. Florianus]. – Lipsiae, 1883. – S. 223

49. Codex diplomaticus et commmorationumv Masoviae generalis // Zbiór ogólny przywilejów i spominków Mazowieckich». – Warszawa: Drukiem W. Lazarskiego, 1919. – Nr 366. – s. 421-425.

50. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / Studio et opera G. Fejer. – Budaë, 1829. – Vol. 2. – P. 247.

51. Codex diplomaticus Poloniae / wyd. Bobowski Mikołaj. – Varsaviae, 1858. – T.3. – P. 30.

52. *Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae Illustrantia.* – Romae: Ucrainorum, 1953. – Vol. 1. – pag. 36.

53. *Heinrici Chronicon Livonia / Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum.* – wyd. L. Arbusow, A. Bauer. Hannoverae, 1955. – T. 31. – P. 141-142.

54. *Rocznik Krasińskich // Monumenta Poloniae Historica / wydał A. Bielowski.* – Lwów, 1878. – T. 3. – P. 132.

55. *Thuroczy J. A magyarok kronikaja / J. Thuroczy.* – Budapest: Európa Könyvkiadó, 1978. – Old. 210.

Історіографічні першоджерела

56. Антонович М. Введение в отечественную историю. – Ч. I. – Львовъ. Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1905. – 89 с.

57. Антонович М. Введение в отечественную историю. – Ч. II. – Львовъ. Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1907. – 93 с.

58. Антонович М. Історія учителька життя. Написаль Проф. Д-ръ Ник. Ив. Антоновичъ, почетный и дожитенный членъ Общества им. Мих. Качковского. — Львовъ. Изъ типографіи Ставропигійского Института подъ управл. М. Рефця, 1908. — 48 с.

59. Барвінський О.Г. Історія Руси. Часть III. Русь под панованем Литви и Польщі, аж до сполучення тих держав під володінем Ягайлонів. (Бібліотека «Просвіти», ч. 56). – Львів, 1880; Часть IV. Русь под панованем Ягайлового роду аж до підготовлення Люблинскої Унії (Бібліотека «Просвіти», ч. 70). – Львів, 1882; Часть V. Внутрішній стан Руси під пануванем Ягайлового роду аж до цілковитого зілляня Литви з Польщею в Люблинській Унії 1569 р. (Бібліотека «Просвіти», ч. 80). – Львів, 1884.

60. Барвінський О.Г. Илюстрована история Руси водъ найдавнѣйшихъ до нынѣшнихъ часовъ пбсля рускихъ и чужихъ историковъ. Написавъ Олександръ Барвѣнскій, членъ товариства «Просвѣта». Зъ двома историчными картами Руси и 40 иллюстрациями. – У Львовѣ. Коштомъ и

заходомъ товариства «Просвита». Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка подъ зарядомъ К. Беднарского, 1890. – 282 с.

61. Дашкевич Н.П. Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям / Н. Дашкевич. – К., 1873 – 163 с.

62. Дідицький Б. Въ одинъ часъ научиться малорусину по великорусски. Львовъ, 1866. – 32 с.

63. Дідицький Б. Народная исторія Руси отъ начала до новейшихъ временъ послѣ наилучшихъ историковъ составлена и издана Богданомъ А. Дідицькимъ. Часть первая / Б. Дідицький. – Львовъ, 1868. – 224 с.

64. Зубрицький Д. История древняго Галичско-Русского княжества : в 3 ч. / Д. Зубрицький. – Львов, 1852. – Ч. 1. – 210 с.

65. Костомаров Н. Н. Даниил Романович Галицкий / Н. Костомаров // Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей / Н. Костомаров. – СПб., 1880. – Отд. 1. – Вып. 1. – С. 123–152.

66. Петрушевич А.С. Обзоръ важнейшихъ политическихъ и церковныхъ происшествий в Галицкомъ Княжестве съ половины XII до конца XIII вѣка / А. Петрушевич // Галицкий историческій сборникъ. – Львовъ, 1854. – Вып. II. – С. 8-81.

67. Петрушевич А.С. Волынско-Галицкая Лѣтопись, составленная съ концемъ XII вѣка (1205-1292) / А. Петрушевич. – Львовъ. Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1871. – 96 с.

68. Петрушевич А.С. Было-ли два Галичи, княжескій города, одинъ въ Угорскословацкой области, а другій по сю сторону Карпатъ, надъ Днѣстромъ или нѣтъ? Критико-историческое разсуждение / А. Петрушевич // Науковий сборникъ издаваемый литературнымъ обществомъ Галицко-Русской матицы. Годъ изданія первый. – 1865. – Выпуск I. – Львовъ. Ставропигійскій Институт, 1865. – С. 24-49.

69. Ріпецький Т.І. Илюстрованная народная исторія Руси отъ начала до новѣйшихъ временъ написаль Ф. Ив. Р. – Львовъ. Типографія Ставропигійского Института, 1890. – 559 с.

70. Савинський Й. Выводы о начатку имени: Русь // Галичанинъ. Литературный сборникъ издаваемый Яковомъ Федоровичемъ Головацкимъ. Книга I. Выпуск I. Львовъ. Типомъ Института.Ставропигійского, 1862. – С. 159-171.
71. Свистун Ф. Що то есть – украинофильство? Сто исторія и теперешняя характеристика написалъ Ф.И.С. Львовъ, Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1912. – 136 с.
72. Целевич Ю. Дещо за поселення Угорської України русинами і за унію церкви православної угорських русинів з Римом. – Пряшів: Фундація Карпати, 1996. – 295 с.
73. Шараневич І. Оглядъ внутрѣшнихъ водносинъ Галицкой Руси въ другой половинѣ XV столѣтя. (Монографія Дра И. Шараневича) // Руска Исторична Бібліотека подъ редакцією Олександра Барвѣньского. Том V. Монографіи до исторіи Галицкой Руси М. Смирнова, М. Дашкевича и Дра И. Шараневича Въ Тернополи. Зъ друкарнѣ Іосифа Павловского, 1886. – С. 107-174.
74. Шараневич І. Церковна унія на Руси і вплиніе ей на змѣну общественнаго положенія мірскаго рускаго духовенства – Львов, 1897. – 87 с.
75. Шараневич И. Исторія Галицко-Володимірской Руси от найдавнѣйшихъ времен до року 1453 / И. Шараневич. – Львов, 1863. – 462 с.

Література

76. Ададуrow В., Рожик М. «Хроніка французької революції Дениса Зубрицького» // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 231. – Львів, 1996. – С. 495-506.
77. Александрович В. Исторія крізь призму історії культури: нові аспекти мистецтва Галицко- Волинського князівства XIII століття / В. Александрович // Исторія в школах України. – 2007. – № 5. – С. 47-50.

78. Александрович В. Константинопольська релігія княжого Холма / В. Александрович // Історія в школах України. – 2010. – № 1. – С. 30-33.
79. Александрович В.С. Король Данило Романович / В. Александрович, Л. Войтович. – Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2013. – 240 с. 80.
81. Александрович В. Мистецтво Галицько- Волинського князівства / В. Александрович // Історія в школах України. – 2003. – № 3. – С. 41-46.
82. Александрович В. Мистецтво Холма доби князя Данила Романовича // Княжа доба. Історія і культура. – Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2007. – С. 136-153.
83. Андерсон Б. Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма / Пер. с англ. В. Николаева; Вступ. ст. С. Баньковской. – М.: КАНОН-пресс-Ц, Кучково поле, 2001. – С. 87-101;
84. Андрусак М. Унія з Римом і коронація Данила // Збірник матеріалів з наукової конференції Наукового товариства ім. Шевченка. – Торонто, 1954. – С. 39-45.
85. Антонюк О. В. Історична пам'ять / О. В. Антонюк // Етнократологічний словник. – К.: МАУП, 2007. – 256–257 с.
86. Аркуша О. Галичина від княжих часів до кінця XVII ст.: історичний нарис / О. Аркуша, М. Мудрий // Історія в школах України. – 2004. – № 3. – С. 36-38.
87. Аркуша О. Олександр Барвінський. До 150-річчя від дня народження. – Львів: Інститут українознавства НАН України, 1997. – 34 с.
88. Аркуша О.Г. Образ Австрії у висвітленні українських істориків Галичини другої половини XIX – початку XX століття / О. Аркуша // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2008. – Вип. 16. – С. 164.
89. Артюх В. Дещо про політику історичної пам'яті / В. Артюх // Експерт. Сумський аналітичний журнал. – 2006. – № 4. – С. 56-60.

90. Ассман Я. «Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности». – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 368 с.
91. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / А. Ассман. – Серія: «Зміна парадигми». – Вип. 15. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 440 с.
92. Бабенко Р.В. Загадковий руський князь у війні половців з сельджуками 1221-1222 рр. / Р. В. Бабенко // Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. – 2001. – № XL. – С. 31-33.
93. Бадяк В. Коронація Данила Галицького і доля його корони / В. Бадяк // Король Данило Романович і його місце в українській історії: матеріали міжнародної наук. конф. (Львів, 29–30 листопада 2001 р.) / Редкол.: Я. Дашкевич та ін. – Львів: ВМС, 2003. – С. 107–118.
94. Бадяк В. Корона: До 800 - річчя від дня народження Данила Галицького / В. Бадяк // Дзвін. – 2001. – № 10. – С. 118-124 8. Бак В. Взаємини короля Данила Галицького та Римського папи Інокентія IV в контексті антимонгольського хрестового руху середини XIII століття / В. Бак // Україна і Ватикан: серія збірників наукових праць / за заг. ред. А Колодного. – Івано-Франківськ; К., 2008. – Вип.1: Українсько-ватиканські відносини в контексті суспільних і міжконфесійних проблем. – С. 28-31.
95. Бадяк В., Максимович І. Вінець королівства. Корона Данила Галицького: відома, загадкова, міфічна / В. Бадяк, І. Максимович. – Тернопіль: Лілея, 2003. – 64 с.
96. Бадяк В. Реалії і міфи коронації Данила Галицького та доля корони / В. Бадяк // Доба короля Данила в науці, мистецтві, літературі: матеріали Міжнародної наук. конф. (Львів, 29–30 листопада 2007 р.). – Львів: Б. в., 2008. – С. 236–259.
97. Бажан М. Данило Галицький / М. Бажан // Українська література. – 1942. – Вип. 3-4.

98. Баран В.Д. Княжий Галич в історії України. / В. Д. Баран // Український історичний журнал. – 2001. – № 4. – С. 67-75. 10. Баран О. Спадщина княжого Холма: пам'ятки і літописна традиція / О. Баран // Пам'ятки України: історія та культура. – 2006. – № 1-2. – С. 33-45.
99. Барт Р. Мифологии / Р. Барт; пер. с фр. С. Зенкина. – М.: Академ. проект, 2008. – 351 с. (Философские технологии).
100. Беньямін В. Щодо критики насильства: статті та есе / В. Беньямін. – К.: Грані-Т, 2012. – 312 с.
101. Белоусов С.М. Крах польської держави і з'єднання великого українського народу в єдиній Українській державі – УРСР // Західна Україна. Збірник під ред. С.М.Белоусова і О.П.Оглобліна. – К., 1940. – С. 97-109.
102. Бірюлов Ю.О. Архітектура Львова: Час і стилі. XIII-XXI ст. / Ю. Бірюлов. – Львів: Центр Європи, 2008. – 720 с.
103. Блануца А. Міжнародна наукова конференція "Осмилення спадщини Давньої Русі: Галицько-Волинське князівство в історіографії" / А. Блануца // Історичний журнал. – 2008. – № 1. – С. 124-125.
104. Богайчук М. Література і мистецтво Буковини в іменах: словник-довідник. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2005. – С. 141-142.
105. Бойко І.Й. Особливості верховних судів Галицько-Волинської держави (1199-1349) / І.Й. Бойко, М.М. Бедрій // Часопис Київського університету права. – 2008. – № 1. – С. 32-36.
106. Бойко І.Й. Соціально-політичний розвиток Галичини в складі Київської Русі та Галицько- Волинської держави / І.Й. Бойко // Органи влади і право в Галичині у складі Польського Королівства (1349-1569 рр.): монографія / І. Й. Бойко. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2009. – С. 38-99.
107. Борисенко В. Галицько-Волинська держава / В. Борисенко // Чумацький шлях. – 2002. – № 5. – С. 10-12. 15.

108. Борисова О. В. Зовнішня політика Галицько-Волинської держави / О. В. Борисова // Зовнішня політика України: навч. посібник / О. В. Борисова. – Луганськ: ДЗ "ЛНУ ім. Т. Шевченка", 2010. – С. 63-84.
109. Бородин С. «Дмитрий Донской»: Исторический роман / С. Бородин. – М.: Советский писатель, 1941. – 352 с.
110. Боротьба Русі з монголо-татарами // Історія України: навч. посіб. для студ. ВНЗ / М.О. Скрипник, Л.Ф. Домбровська, В.М. Красовський, О.І. Домбровський; М-во освіти і науки України, Одес. держ. екон. ун-т; під ред. М.О. Скрипника. – Київ, 2003. – С. 65-67.
111. Борчук С.М. Громадсько-культурна та наукова діяльність Ісидора Івановича Шараневича (1829–1901) / С. Борчук. – За ред. Р. Бачкура. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2009. – С. 42-43.
112. Борчук С. Проблеми історії Галицько-Волинської держави та княжого Галича в працях Ісидора Шараневича // Галичина Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Вип. 3. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 71-75.
113. Брайчевський М. Галицько-Волинське королівство / М. Брайчевський // Хроніка-2000. – К.: Укр. письменник, 1999. – Вип. 31–32. – С. 84–101.
114. Брайчевський М. Галицько-Волинське королівство // Хроніка-2000. – Київ. – 1999. – Вип. 31-32. – С. 84-101.
115. Брюховецька Л. І. Найцікавіша історія в Європі. Екранні версії / Л. Брюховецька // Кінематографічні студії. Випуск другий. – К.: Задруга, 2014. – С.97-98.
116. Брачёв С.В. Русский историк А.Е. Пресняков (1870 – 1929). – Санкт-Петербург, 2002. – С. 25-37.
117. Бузало В.Й. Орден Данила Галицького / В. Бузало // Історико-географічні дослідження в Україні. – 2005. – № 8. – С. 154-164.
118. Бudyко Є. Зримий і незримий Галич / Є. Бudyко // Міжнародний туризм. – 2002. – № 5. – С. 80-83 17.

119. Бурдые П. Социальное пространство: поля и практики / Под. ред. Н. А. Шматко. – СПб.: Алетейя; М.: Ин-т эксперим. социологии 2005. – 576 с.
120. Василенко С. Геополітичні традиції Київської Русі і Галицько-Волинської держави / С. Василенко // Людина і політика. – 2002. – № 5. – С. 102-112.
121. Василів-Сидоренко К. Молитва над останками Князя Данила: (Блаженніший Митрополит Іларіон у моїх спогадах) / К. Василів-Сидоренко // Над Бугом і Нарвою. – 2008. – № 4 (98). – С. 29-31. 20.
122. Великий А.Г. Від татарського "ярлика" до римської корони / А.Г. Великий // З літопису християнської України. – Рим; Львів: Місіонер, 1999. – Т. II. – С. 163-167. – (Українська духовна бібліотека)
123. Великий А.Г. Галицько-Волинська держава і Захід / А. Г. Великий // З літопису християнської України. – Рим; Львів: Місіонер, 1999. – Т. II. – С. 218-222.
124. Великий А.Г. Данило Романович між Сходом і Заходом / А. Г. Великий // З літопису християнської України. – Рим; Львів, 1999. – Т. II. – С. 173-177. – (Українська духовна бібліотека).
125. Великий А.Г. Коронація Данила Романовича Галицького / А. Г. Великий // З літопису християнської України. – Рим; Львів, 1999. – Т. II. – С. 168-172. – (Українська духовна бібліотека).
126. Великий А.Г. Лист Папи Григорія IX до неназваного "короля Русі" / А. Г. Великий // З літопису християнської України. – Рим; Львів: Місіонер, 1999. – Т. II. – С. 123-127. – (Українська духовна бібліотека).
127. Великий А.Г. Міжобрядові стосунки в XIII столітті / А. Г. Великий // З літопису християнської України. – Рим; Львів: Місіонер, 1999. – Т. II. – С. 108-112. – (Українська духовна бібліотека).
128. Великий А.Г. На шляху до Данилової унії з Римом / А. Г. Великий // З літопису християнської України. – Рим; Львів: Місіонер, 1999. – Т. II. – С. 113-117. – (Українська духовна бібліотека).

129. Великий А.Г. Непорозуміння Данила Романовича з Заходом / А. Г. Великий // З літопису християнської України. – Рим; Львів, 1999. – Т. II. – С. 178-182. – (Українська духовна бібліотека).
130. Верлен Б. Общество, действие и пространство. Альтернативная социальная география / Б. Верлен // Социологическое обозрение. – 2001. – Т. 1. – № 2. – С. 26-47.
131. Высокова В.В. Память как исторический феномен / В. Высокова // Известия Уральского государственного университета. – 2008. – № 59. – С. 317-322.
132. Вишневська Г. Данило Галицький - король Руський, Великий князь Галицько-Волинської Землі: До 750-річчя коронації / Г. Вишневська // Рідний край. – 2003. – № 1. – С. 116-120. 33.
133. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011. – Н. 51. – Ст.585.
134. Власов В. Історія України: підручник для 7 класу / В. Власов. – К.: Генеза, 2015. – С. 120-150.
135. Водотика С.Г. Історична наука УСРР 1920-х років: соціополітичні, організаційні та концептуальні основи функціонування: Монографія / С. Водотика. –Херсон: ХЮІ ХНУВС, 2006. – 336 с.
136. Войнар М.М. Корона Данила в правно-політичній структурі Сходу (Візантії) / М. М. Войнар // *Analecta ordinis S. Basilii Magni*. – Romae, 1954. – Vol. 2(8). – Fasc. 1–2. – P. 105–118.
137. Войтович Л.В. Данило Галицький. Загадки і проблеми / Л. Войтович // Галицька брама. – 2001. – № 9-10: Король Данило та його син Лев. – С. 12-16.
138. Войтович Л. Польща, Мазовія, Литва та Угорщина у боротьбі за спадщину Романовичів / Л. Войтович // Проблеми слов'янознавства: зб. наук. праць / ред. кол. М. Кріль (гол. ред.) та ін. – Львів, 2010. – Вип. 59. – С. 52-66.
139. Войтович Л.В. Галицько-волинські етюди / Л. Войтович. – Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2011. – 480 с.

140. Войтович Л.В. Король Данило Романович: давні і модерні напрями фальсифікації портрету / Л. Войтович // Король Данило Романович: культурна державотворча спадщина його доби. Монографія / [під ред. М. Бевза і Ю. Лукомського]. – Львів: Вид-во «Растр-7», 2016. – С. 12-13.
141. Войтович Л. «Подвійна» коронація Данила Романовича: загадка легенди чи реальний факт / Л. Войтович // Княжа доба: історія і культура. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2015. – Вип. 9. – С. 133–143.
142. Войтович Л.В. Тевтонський орден у політиці Галицько-Волинського князівства / Л. Войтович // Український історичний журнал. – 2010. – № 6. – С. 4-17.
143. Войтович Л. Улус Ногая і Галицько-Волинське князівство / Л. Войтович // Україна - Монголія: 800 років у контексті історії: зб. наук. праць / ред. кол. О. С. Онищенко та ін. – К., 2008. – С. 21-27.
144. Волощук М. М. Венгерское присутствие в Галиции в 1214-1219 годах / М. М. Волощук // Вопросы истории. – 2005. – № 12. – С. 97-106.
145. Волощук М. М. Вассальная зависимость Даниила Романовича от Белы IV (1235–1245 гг.): актуальные вопросы реконструкции русско-венгерских отношений второй четверти XIII в. / М. Волощук // *Specimina nova. Pars prima. – Sectio mediaevalis.* – Pécs, 2005. – P. 3. – S. 84.
146. Волощук М.М. Взаємовідносини Галицько-Волинської держави епохи Данила Галицького з Угорщиною в працях російських істориків XIX ст. / М. Волощук // Король Данило Романович і його місце в українській історії. Матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів 29–30 листопада 2001 р.) / [редколегія Я. Дашкевич та ін.]. – Львів : ВМС, 2003. – С. 85-91.
147. Волощук М.М. Даниил Галицкий и Бела IV: к реконструкции русско-венгерских отношений 30-х годов XIII в. / М. Волощук // *Rossica Antiqua. Исследования и материалы.* – СПб., 2006. – С. 331–341.
148. Волощук М. М. Князь і король Данило Романович у житті міста Галича 13 сторіччя / М. Волощук // Галич. Збірник наукових праць / [за ред. М. Волощука]. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2017. – Вип. 2. – С. 127–146.

149. Волощук М.М. Коронація Данила Романовича в зовнішній політиці й дипломатії Інокентія IV: короткий нарис історіографії // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – 2010. – Вип. 18. – С. 129-136.
150. Волощук М., Курін М. Коронація Данила Романовича в зовнішній політиці й дипломатії Інокентія IV: короткий нарис історіографії / М. Волощук, М. Курін // Вісник Прикарпатського університету. – Івано-Франківськ, 2010. – Сер. Історія. – Вип. 18. – С. 129–136.
151. Волощук М.М. Русько-угорські відносини періоду Данила Галицького в оцінці угорської історіографії XIX – початку XX ст. / М. Волощук // Галичина: науковий і культурно_просвітній краєзнавчий часопис. – Івано_Франківськ, 2002. – № 8. – С. 181–186.
152. Волинське і Галицьке князівства та їх об'єднання. Князь і король Данило Галицький // Історія України: підруч. для студ. ВНЗ / В. Баран, Л. Войтович, Я. Грицак, О. Зайцев; М-во освіти і науки України; відп. ред. Ю. Сливка. – 3-є вид., перероб. і допов. – Львів, 2002. – С. 83-89;
153. Ворон В. Дух епохи короля Данила: [експозиція «Дух епохи короля Данила» у Музеї волинської ікони в Луцьку] / В. Ворон // Над Бугом і Нарвою. – 2009. – № 2 (102). – С. 9-10.
154. Воронянський О.В. Галицько-Волинська держава - правонаступник Київської Русі / О. В. Воронянський // Історія України: навч. посіб. / О. В. Воронянський. – Харків: Парус, 2006. – С. 45-53.
155. Вулф Л. Винайдення Східної Європи: Мапа цивілізації у свідомості епохи Просвітництва / Л. Вулф ; [пер. з англ. С. Біленького і Т. Цимбала]. – К. : Критика, 2009. – 592 с.
156. Вулф Л. Як важливо бути провінціалом: переосмислення Галичини / Л. Вулф // Україна модерна. – 2012. – № 19 : Як (не) писати підручники з історії. – С. 171-176.
157. Вулф Л. «Поверх кордону»: концепція прикордоння як об'єкт дослідження. – 2011. – № 18 : Пограниччя. Окраїни. Периферії. – С.41-78.

158. Гаврилюк Ю. Дорогичин – місто короля Данила / Ю. Гаврилюк // Король Данило Галицький у пам'ятках історії та культури: краєзнавчий історико-культурологічний навч. посібник / Упорядн.: Б. Гаврилів, І. Миронюк. – Івано-Франківськ: Плай, 2009. – С. 14–17.
159. Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького / [відп. ред. Я. Ісаєвич]. – Львів: Інститут імені Івана Крип'якевича НАН України, 2001. – 252 с.
160. Гапусенко І.М. Історія України періоду феодалізму // Розвиток історичної науки на Україні за роки Радянської влади / Ред. кол.: П. М. Калениченко (відп. ред.) та ін. – К.: Ін-т історії АН УРСР, 1973. – С. 76-81.
161. Гвоздь М. Мова доби Київської та Галицько-Волинської Русі / Микола Гвоздь / М. Гвоздь // Українське слово. – 2008. – 18 лист.-2 груд. (№ 48). – С. 13. 45.
162. Гвоздь М. Мовна палітра Галицько-Волинської Русі (офіційно-ділова сфера) / Микола Гвоздь / М. Гвоздь // Українське слово. – 2008. – 10-16 грудня (№ 50). – С. 12. 46.
163. Гегель Г.В. Ф. Лекции по истории философии. Кн. 2-я / Г. В. Ф. Гегель. – СПб.: Наука, 1994. – 423 с.
164. Гердер И.Г. Идеи к философии истории человечества / И. Гердер. – М.: Наука, 1977. – 703 с.
165. Гісем О., Мартинюк О. Історія України: підруч. для 7 класу загальноосвіт. навч. Закладів /О. Гісем. – Х.: Вид-во «Ранок», 2015. – 240 с.
166. Грабовецький В. Коронація Данила Галицького 1253 року. – Івано-Франківськ: Б. в., 2003. – 24 с.
167. Грабовецький В. В. Об'єднання Галицько-Волинських земель в єдину державу - спадкоємицю Київської України-Русі. До 800-річчя Галицько-Волинського князівства / В. В. Грабовецький // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Історія. – Івано- Франківськ, 1999. – Вип. 2. – С. 17-25.
168. Греков Б.Д. Древнейшие судьбы Западной Украины // Новый мир. – 1939. – № 10–11. – С. 248-256.

169. Греков Б.Д. Судьбы населения галицких княжеских вотчин под властью Польши // Исторический журнал. – 1944. – № 12. – С. 37-43.
170. Гречило А. Територіальні символи Галицько-Волинської держави другої половини XIII – початку XIV століть / А. Гречило // Записки Наукового товариства імені Шевченка / ред. тому О. Купчинський. – Львів: НТШ у Львові, 2000. – Т. ССXL: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – С. 255-264.
171. Грицак П. Галицько-Волинська держава / П. Грицак. – Нью-Йорк: НТШ, 1958. – 176 с.
172. Грицак Я.Й. 26-й ПРОЦЕНТ, або Як подолати історію. – Київ: Фонд Порошенка, 2014. – 136 с.
173. Грицак Я. «Яких то князів були столиці в Києві?..»: до конструювання історичної пам'яті галицьких українців у 1830–1930-і роки / Я. Грицак // Україна модерна. – Львів, 2001. – Ч. 6. – С. 75-95.
174. Грицак Я.Й. Чи була школа Грушевського? / Я. Грицак // Михайло Грушевський і українська історична наука. Збірник матеріалів конференцій. – Львів : Вид-во НТШ 1999. – С. 163.
175. Грушевський М.С. Ілюстрована історія України з додатком нового періоду історії України за роки від 1914 до 1919 / М. Грушевський. – Вінніпег, б.р – 565 с.
176. Грушевський М.С. Історія України-Руси: у 10 т. 11 кн. / М. Грушевський. – Київ: Наукова думка, 1993. – Т. 3. – 640 с.
177. Грушевский М.С. Звичайна схема руської історії й справа раціонального укладу історії Східнього Слов'янства // Статті по славяноведенню. – Спб., 1904. – Вып. I. – С. 298-304.
178. Грушевський М. «Малі діла» / Михайло Грушевський // Грушевський М. – Твори: в 50 томах. – Львів: Світ, 2002. – Т. 2. – 704 с.
179. Грушевський М.С. Українська партія соціалістів-революціонерів та її завдання. Замітки з приводу дебат на конференціях закордонних членів

партії / М. Грушевський //Борітеся-поборете! – 1920. – № 1 (вересень). – С. 1-51.

180. Гріщенко О. Художні особливості міської та паркової скульптури Теодозії Бриж / О. Гріщенко // Вісник Львівської національної академії мистецтв. – Львів: Львівська національна академія мистецтв, 2012. – Вип. 23. – С. 306-314.

181. Головка О. Б. Держава Романовичів та Золота Орда (40-50-ті рр. XIII ст.) / О. Б. Головка // Український історичний журнал. – 2004. – № 6. – С. 3-16.

182. Головка В. Історіографія кризи історичної науки. Український контекст / В. Головка. – К., 2003. – С.110-112.

183. Головка О.Б. Корона Данила Галицького: Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя / О. Головка. – К.: Стилос, 2006. – 575 с.

184. Головка О. Некороновані і короновані королі Південно-Західної Русі / О. Головка // Княжа доба: історія і культура. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2015. – Вип. 9. – С. 183–216.

185. Головка О. Б. Титулатура носіїв державної влади на Русі в контексті середньовічних імперських доктрин / О. Головка // Феодалізм на Україні. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 42-52.

186. Головецкий В. Де корона Данила Галицького / В. Головецкий // Західна Україна. – 1991. – 15-21 вересн.

187. Гомотюк О. Національна ідея в рецепції еліти Київської та Галицько-Волинської держав / О. Гомотюк // Мандрівець. – 2010. – № 6. – С. 37-43. – Бібліогр.: с. 43.

188. Гоян І. Духовно-культурна діяльність короля Данила в контексті взаємин Галицько- Волинської держави зі Святим Престолом / І. Гоян, І. Коваль // Україна і Ватикан: серія збірників наукових праць / за загал. ред. А Колодного. – Івано-Франківськ; К., 2008. – Вип.1: Українсько-ватиканські відносини в контексті суспільних і міжконфесійних проблем. – С. 375-382.

189. Госейко Л. Історія українського кінематографа. 1896-1995 / Л. Госейко. – К.: КІНО-КОЛО, 2005. – 464 с.
190. Гудзь В.В. Галицько-Волинське князівство після смерті Данила Галицького / В.В. Гудзь // Історія України. – К., 2003. – С. 89-93.
191. Гудзь В.В. Становлення і розквіт держави: [Галицько-Волинське князівство - Королівство Русі] / В.В. Гудзь // Історія України. – К., 2003. – С. 80-89.
192. Гудима Ю.В. Напрямки досліджень історичної географії Галицько-Волинського князівства / Ю. В. Гудима // Наукові записки. – К., 2002. – Т. 20: Спеціальний випуск: у 2 ч. Ч. 1. – С. 222-227.
193. Гуревич А.Я. Двоякая ответственность историка // Гуревич А. Я. История – нескончаемый спор. – М.: Российск. гос. гуманит. ун-т, 2005. – С. 601–621.
194. Гуслистый К.Г. Данило Галицкий // «Славяне», 1942. – Вип. 2. – С. 42-46.
195. Гуслистый К.Г. Данило Галицкий. – Саратов: Укрвидав при ЦК КП(б)У, 1942;
196. Гуслистый К.Г. Данило Галицкий / К. Гуслистый // Література і мистецтво. – 1942. – 31 березня.
197. Данило Галицкий. 1201-1264. Будівничий Галицько-Волинської держави, дипломат, полководець // Золота книга української еліти: Інформаційно-іміджевий альманах у 6 т. – К., 2001. – Т. 1. – С. 408-409.
198. Данило Галицкий. Романовичі // Історія України: навч. посіб. Для студ. неіст. спец. / Р. Д. Лях, В. І. Ізюмов, Ю. М. Красноносів, С. Р. Лях; М-во освіти України. - Донецьк, 1998. – С. 61-62.
199. Даниил – князь Галицкий (1987) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.imdb.com/title/tt0294500/>
200. Дашкевич Н. Переговоры пап с Даниилом Галицким об унии юго-западной Руси с католичеством // Киевские университетские известия. – 1884. – №8. – С. 136-181.

201. Дашкевич Я. Галицько-волинські землі на перехресті орієнтацій: Захід, Русь, Схід (кінець X – середина XIV ст. / Я. Дашкевич // Українські землі часів короля Данила Галицького: церква і держава: статті й матеріали / Редкол.: В. Гаюк, О. Гринів, Я. Дашкевич та ін. – Львів: Логос, 2005. – С. 27–38.
202. Дашкевич Я. Грамоты князя Льва Даниловича как исследовательская проблема / Я. Дашкевич // *Personages: essays on persons in history, politics and culture* / I.Dashkevych. – Lviv, 2007. – С. 62-66.
203. Дашкевич Я.Р. Джерельне та поза джерельне знання в історичному дослідженні // Дашкевич Я. Майстерня історика. Джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2011. – 792 с.
204. Дашкевич Я. Князь Лев Данилович - справжній та в традиції / Я. Дашкевич // *Personages: essays on persons in history, politics and culture* / I.Dashkevych. – Lviv, 2007. – С. 66- 70.
205. Дашкевич Я.Р. Король Данило в житті та бронзі / Я. Дашкевич // Повернення короля Данила до Львова: Документи, фотографії, публікації, відгуки, художні твори. – Львів, 2006. – С. 6-10.
206. Дашкевич Я.Р. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури / 2-ге вид., виправл. й доповн / Я. Дашкевич. – Львів: Львівське відділення ІУАД ім. М.С. Грушевського НАНУ / Літературна агенція «Піраміда», 2007. – 808 с.
207. Дашкевич Я.Р. Проблема державності на Галицько-Волинських землях (кінець X – середина XIV ст.) // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С. 19-24.
208. Дашкевич Я. «Секретна історія монголів» як джерело до історії України XIII ст. / Я. Дашкевич // Україна - Монголія: 800 років у контексті історії: зб. наук. праць / ред. кол. О.С. Онищенко та ін. – К., 2008. – С. 11-16.

209. Дашкевич Я. Українські землі в часах галицько-волинської державності (кінець X - середина XIV ст.) / Я. Дашкевич // Пам'ять століть. – 2002. – № 4. – С. 3-21.
210. Делез Ж., Гваттари Ф. Что такое философия / Жиль Делез, Феликс Гваттари; пер. с фр. и послесл. С. Н. Зенкина. – М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.: АЛЕТЕЙЯ, 1998. – 288 с.
211. Денисенко А. Русь-Україна: тринадцяте століття / А. Денисенко, В. Туркевич // Пам'ять століть. Україна. – 2006. – № 6. – С. 87-94.
212. Диба Ю. Архітектура ротонд галицької і волинської земель XI - XIV століть у контексті проблеми зовнішніх впливів / Ю. Диба // Пам'ятки України: історія та культура. – 2006. – № 1-2. – С. 17-32.
213. Дискусія з приводу схеми історії України М. Яворського. // Літопис революції. – 1930. – № 2. – С.270-271.
214. Добржанський О., Яценюк Ф. Король Данило Романович в українській історіографії / О. Добржанський, Ф. Яценюк // Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, 2014. – R. 12. – z. 6. – S 95-111.
215. Долинська М. Пам'ятник королю Данилу в контексті історичної освіти топографії Львова / М. Долинська // Пам'ятки України: історія та культура. – 2005. – № 1. – С. 133-139.
216. Драгоманов М. Рецензія на: Сергієнко М. [Грушевський Михайло]. Громадський рух на Україні-Руси в XIII віці // Народ (Коломия). – 1893. – С. 77-78.
217. Эксли О.Г. Действительность и знание: очерки социальной истории средневековья. – М.: Новое литературное обозрение, 2007. – 360 с.
218. Єльніков М.В. Золотоординські часи на українських землях / М. В. Єльніков. – К.: Наш час, 2008. – 192 с.
219. Єкельчик С.О. Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві / С. Єкельчик. – К.: Критика, 2008. – 304 с.
220. Ждан М. До питання про залежність Галицько-Волинської Русі від Золотої Орди / М. Ждан // Український історик. – 1967. – № 1-2. – С. 23-38.

221. Ждан М. До питання про залежність Галицько-Волинської Русі від Золотої Орди / М. Ждан // Український історик. – 1967. – № 3-4. – С. 95-102.
222. Ждан М. Романовичі і Німецький Хрестоносний орден / М. Ждан // «Український історик». – 1973. – Вип. 3-4. – С. 67-75.
223. Заброварний Б. Данило Романович - галицько-волинський князь, король руський / Б. Заброварний, Я. Шабала // Розбудова держави. – 2005. – № 5-8. – С. 69-83.
224. Загребельна Н. Утворення Галицько-Волинської держави за Романа Мстиславича / Н. Загребельна, Я. Камбалова // Історія в школі. – 2008. – № 10. – С. 32-35.
225. Залізник Л. Де, як і коли виникла давньоруська народність (До 50-річчя проблеми) // Пам'ять століть. – 1998. – № 6. – С.4-5.
226. Замятин Д.Н. Культура и пространство: моделирование географических образов / Д. Замятин. – М.: Знак, 2006. – 488 с.
227. Заруба В.М. Державний устрій Галицько-Волинської держави / В.М. Заруба // Історія держави і права України: навч. посіб. / В. М. Заруба. – К.: ЦНЛ, 2005. – С. 32-33.
228. Заруба В. М. Право Галицько-Волинської держави / В. М. Заруба // Історія держави і права України: навч. посіб. / В. М. Заруба. – К.: ЦНЛ, 2005. – С. 35-37.
229. Заруба В. М. Суспільний лад Галицько-Волинської держави / В. М. Заруба // Історія держави і права України: навч. посіб. / В. М. Заруба. – К.: ЦНЛ, 2005. – С. 33-34.
230. Затилюк Я. Повідомлення Анналів про Яна Длугоша про коронацію Данила Романовича та їх походження // Ruthenica. – Київ: Інститут історії України НАН України. – Т. 13. – С. 108.
231. Звернення громадського комітету для відзначення 800-літнього ювілею короля Данила // Над Бугом і Нарвою. – №3. – 2001. – С. 6.

232. Зерній Ю. Взаємозв'язок історичної пам'яті та національної ідентичності / Ю. Зерній // Політичний менеджмент. – 2008. – № 5. – С. 104-115.
233. Зерній Ю.О. Як суспільства пам'ятають: властивості та механізми функціонування історичної пам'яті // Стратегічні пріоритети – 2008. – №4(9) – С. 36-37.
234. Зінченко А. Данило Галицький у боротьбі з угорсько- польською експансією / А. Зінченко // Історія дипломатії від давнини до початку нового часу. – Вінниця, 2002. – С. 240-242.
235. Зінченко А. Дипломатія Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Організація зовнішньої політики / А. Зінченко // Історія дипломатії від давнини до початку нового часу. – Вінниця: Нова книга, 2002. – С. 245-246.
236. Зінченко А. Зовнішня політика Галицької Русі за наступників короля Данила / А. Зінченко // Історія дипломатії від давнини до початку нового часу. – Вінниця, 2002. – С. 244-245
237. Зубавіна І.Б. Українське кіно постперебудовного періоду. Зміна долі / Зубавіна І.Б. // Нариси з історії кіномистецтва України / Редкол.: В.Сидоренко та ін.; Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. – К.: Інтертехнологія, 2006. – С.326.-347.
238. Исаевич Я. Королевство Галиции и Володимирии и Королевство Руси // Древнейшие государства на территории СРСР. Материалы и исследования. – Москва: Наука, 1986. – С. 62-63.
239. Іванченко Р. Золоті стремена: роман / Р. Іванченко. - К.: Радянський письменник, 1984. – 447 с.
240. Ідзьо В. Король Данило і українська держава в XIII столітті: До 800 - ліття від дня народження Данила Галицького / В. Ідзьо // Дзвін. – 2001. – № 10. – С. 155-156.

241. Ідзьо В.С. І Міжнародна наукова конференція «Король Данило і Українська держава в XIII столітті». [м. Львів] / В. Ідзьо // Український історичний журнал. – 2001. – № 6. – С. 145.
242. Ідзьо В.С. Українська держава в XIII столітті: монографія / В. Ідзьо. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. – 320 с.
243. Ілленко Юрій. Інтерв'ю // Новини кіноекрана. – 1970. – № 1.
244. Ісаєвич Я.Д. Галицько-Волинська держава / Я.Д. Ісаєвич. – Львів: Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. – 40 с.
245. Ісаєвич Я.Д. Історія Галицько-Волинської держави Івана Крип'якевича. Галицько-Волинське князівство. Друге видання. – Львів, 1999. – С. 9-11.
246. Ісаєвич Я.Д. Князь і король Данило: суспільство, церква, держава (до 800-річчя народження Данила Галицького) / Я. Ісаєвич // Київська старовина. – 2002. – № 1. – С. 3-10.
247. Ісаєвич Я.Д. Проблема походження українського народу: історіографічний і політичний аспект / Я.Д. Ісаєвич // Україна давня і нова. Народ, релігія, культура. – Львів, 1996. – С.22-42
248. Історія України: Короткий курс / ред. С. Белоусова, К. Гуслистого, О. Оглобліна. – Київ: Видавництво АН УРСР, 1940. – 412 с.
249. Каляндрук Т.Б. Дорогичинська битва 1238 року: таємниці однієї перемоги / Т. Каляндрук. – Львів: Піраміда, 2014. – 100 с.
250. Камінський І. Корона Данила в правно-політичній структурі Заходу / І. Камінський // *Analecta ordinis S. Basilii Magni*. – Romae, 1954. – Vol. 2(8). – Fasc. 1–2. – P. 119–125.
251. Карл Л. «Освобождение экрана»: советское игровое кино эпохи перестройки / Л. Карл // *Визуальная антропология: режимы видимости при социализме* / Под ред. Е. Ярской-Смирновой, П. Романова. – М.: ООО «Вариант», 2009. – С. 414–427.
252. Кино на войне. Документы и свидетельства / авт.-сост. В.И. Фомин. – М.: Материк, 2005. – 944 с.

253. Киридон А.М. «Війни пам'ятей» і моделі примирення: інтерпретація понять / А. Киридон // Війни пам'ятей та політика примирення: Зб. наук. праць. – К.: ДП "НВЦ «Пріоритети», 2013. – С. 27-37.
254. Киридон А.М. Гетеротопії пам'яті: Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті / А. Киридон. – К. : Ніка-Центр, 2016. – 320 с.
255. Киридон А.М. Історик в культурній топографії пам'яті / А. Киридон // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць.. Серія: : Історія, міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 10. – С. 82-93.
256. Киридон А. М. Історик та політика пам'яті: "розщеплена ідентичність" / А. Киридон // Чорноморський літопис. – 2010. – Вип. 2. – С. 116-121.
257. Киридон А. Когнітивний дисонанс в умовах утвердження тоталітаризму / А. Киридон // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичне релігієзнавство». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. – Випуск 1. – С. 87-101.
258. Киридон А.М. Ландшафт пам'яті: концептуалізація поняття / А. Киридон // Національна та історична пам'ять. – 2013. – Вип. 6. – С. 77-86.
259. Киридон А.М. Музеї як інституції пам'яті / А. Киридон // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць.. Серія: : Історія, міжнародні відносини. – 2015. – Вип. 16(1). – С. 193-200.
260. Киридон А.М. Простір пам'яті: експлікація поняття / А. Киридон // Національна та історична пам'ять. – 2013. – Вип. 8. – С. 25-32.
261. Киридон А.М. Політика пам'яті в Україні (1991–2015 рр.) / А. Киридон // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць.. Серія: : Історія, міжнародні відносини. – 2015. – Вип. 15. – С. 244-250.
262. Киричук М. Утворення Волинсько-Галицької держави. Консолідуюча роль Волині // Волинь є земля українська / М. Киричук. – Луцьк, 1997. – С. 62-74.
263. Кириєнко Г. Усні джерела Галицько-Волинського літопису / Г. Кириєнко // Народна творчість та етнографія. – 2008. – № 1. – С. 75-79.

264. Клеймьонова О.О. Русь і монголи: військово-політичні відносини першої половини XIII ст. / О.О. Клеймьонова // Гілея: науковий вісник. – 2011. – № 51. – С. 5-9.
265. Кларк К. Советский роман. История как ритуал / К. Кларк. – Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 2002. – 262 с.
266. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
267. Козуля О. Руське (українське) королівство і московське царство: уривок із нової книжки "Духовна вісь Київ-Львів" / О. Козуля // Рідна школа. – 2001. – № 12. – С. 52-54
268. Коннертон П. Як суспільства пам'ятають. – К: Ніка-Центр, 2004. – 184 с.
269. Коритко Р. Корона Данила Галицького: істор. роман / Р. Коритко. – Львів: Червона Калина, 1996. – 391 с.
270. Королівські сторінки історії Великого народу [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:
http://portsou.at.ua/publ/istorichni_statti/ukrajinska_istorija/kor/7-1-0-211
271. Король Данило на поштовій марці [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://postup.brama.com/010303/36_12_2.html
272. Кость Григорович Гуслистий // Бібліографія вчених Української РСР. – Укладач К. Скокан. – Київ: Інститут історії АН УРСР, 1972. – С. 22-23.
273. Костомаров Н.И. Исторические произведения. Автобиография / Сост. и ист.-биогр. очерк В.А. Замлинского; Примеч. И. Л. Бутича. – 2-е изд. - К.: Лыбидь, 1990. – С. 425-438.
274. Котляр М. Ф. Данило Галицкий / М. Ф. Котляр. – К.: Наук. думка, 1979. – 185 с.
275. Котляр Н. Ф. Даниил, князь Галицкий. Документальное повествование / Н. Ф. Котляр. – СПб.: Алетейя; К.: Птах, 2008. – 320 с.

276. Котляр М.Ф. Данило, король руський / Котляр М.Ф. // Полководці Давньої Русі. – К.: Україна, 1991. – С. 185-190.
277. Котляр М. Дипломатія галицьких і волинських князів XII-XIII ст. / М. Котляр // Київська старовина. – 2000. – № 6. – С. 9-20.
278. Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь / М. Ф. Котляр // Україна крізь віки: у 15 т. – К.: Альтернативи, 1998. – Т. 5. – 336 с.
279. Котляр М. Ідейна спрямованість Галицько-Волинського ізводу / М. Котляр // Київська старовина. – 2003. – № 2. – С. 12-21.
280. Котляр М. Ф. Імовірна спадковість структури й форми Галицько-Волинського літопису (спостереження історика) / М. Ф. Котляр // Український історичний журнал. – 2006. – № 3. – С. 173-186.
281. Котляр М. Ф. Роман і Романовичі в історії та поезії / М. Ф. Котляр // Український історичний журнал. – 2001. – № 4. – С. 57-67.
282. Котляр М.Ф. Примарна корона Данила Галицького // Жовтень. – 1987. – № 7. – С. 103-111;
283. Котляр Н.Ф. Двор галицьких Романовичей (XIII в.) / Н. Ф. Котляр // Древняя Русь. – 2008. – № 1. – С. 60-71.
284. Коротич В.О. Уроки на всі часи. Нотатки після прем'єри / В. Коротич // Новини кіноекрана. – 1982. - № 5. – С. 5.
285. Кралюк П. Чому князь Данило прийняв королівську корону? / П. Кралюк // Українські землі часів короля Данила Галицького: церква і держава: статті й матеріали / Редкол.: В. Гаюк, О. Гринів, Я. Дашкевич та ін. – Львів: Логос, 2005. – С. 53–57.
286. Кралюк П. Ятвяги та боротьба Київської Русі й Галицько-Волинського князівства за Полісся / П. Кралюк // Визвольний шлях. – 2005. – № 9-10(690-691). – С. 188-191.
287. Крилач К. І. Історія України: підруч. для 7 класу загальноосвіт. навч. Закладів / К. Крилач. - К.: Генеза, 2001. – 328 с.
288. Кремлёвский кинотеатр. 1928–1953: Документы / сост. К.М. Андерсон, Л.В. Максименков. – М.: РОССПЭН, 2005. – 1117 с.

289. Кримський С.Б. Принципи духовності ХХІ століття // День. – № 210. – 2002. – 15 лист.
290. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство / І. Крип'якевич. – К. : Наук. думка, 1984. – 176 с.
291. Крупник Л.О. Державна політика у сфері українського професійного мистецтва (1965-1985): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Л.О. Крупник / НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К., 2002. – 212 с.
292. Кулик-Мурович Л. Де наші патріоти? / Л. Кулик-Мурович // Брама. – 2001. – 28-29 липня.
293. Кулик-Мурович Л. Чий Львів?! / Л. Кулик-Мурович // За вільну Україну. – Львів, 1998. – 21 листопада.
294. Кучинко М. Значення коронації Данила Романовича для Волинської землі / М. Кучинко // Княжа доба: історія і культура. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – Вип. 2. – С. 40–49.
295. Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. – Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 2004. – 1285 с.
296. Купчинський О. Згадки про акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII - першої половини XIV століть у тогочасних і пізніших документальних матеріалах: (До проблеми відтворення української середньовічної д / О. Купчинський // Вісник Львівського університету. Серія: Історична: збірник наукових праць. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2005. – Вип. 39-40. – С. 351-374.
297. Купчинський О. Наукова реконструкція середньовічного архіву: основні методичні засади (на прикладі архіву Галицько-Волинського князівства XII - поч. XIV ст.) / Купчинський О. // Бібліотечний вісник. – 2006. – № 1. – С. 39-41.
298. Купчинський О. Нерозв'язані проблеми актового джерелознавства Галицько- Волинських земель XIII-XIV століть / О. Купчинський // 125

років Наукового товариства ім. Шевченка: зб. наук. праць і матеріалів, присвячених Ювілею Товариства. – Львів, 2001. – С. 190-198.

299. Куций І. П. Українська науково-історична думка Галичини (1830–1894 рр.): рецепція національної історії / І. Куций. – Тернопіль : Джура, 2006. – 220 с.

300. Лабунька М.О. Князь Данило Галицький і коронація угорського короля Бели IV (Чин: Officium Stratoris) / М. Лабунька // До джерел. Збірник наукових праць на пошану О. Купчинського з нагоди його 70-річчя. – К.; Львів: Б. в., 2004. – С. 554–561.

301. Лимонченко В.В. Этико-экзистенциальные ловушки памяти / В.В. Лимонченко // Вестн. философии и социологии КГУ. – 2013. – № 2. – С. 25–31.

302. Лосев А.Ф. Форма – Стиль – Выражение / А.Ф. Лосев / сост. А.А. Тахо-Годи; общ. ред. А. А. Тахо-Годи и И. И. Маханькова. – М.: Мысль, 1995. – 944 с.

303. Лотман Ю. М. Культура и взрыв / Ю. Лотман. – М.: Гнозис; Прогресс, 1992. – 272 с.

304. Лотман Ю.М. Память в культурологическом освещении / Ю.М. Лотман // Избранные статьи. – В 3-х т. – Т. 1. Статьи по семиотике и топологии культуры. – Таллин: Александра, 1992. – С. 200-202.

305. Лотоцький А. Кужіль і меч: історичні повісті для юнацтва / А. Лотоцький. – Львів: Червона Калина, 1991. – 335 с.

306. Лупій О. Падіння давньої столиці: істор. роман / О. Лупій. – К.: Веселка, 1996. – 381 с.

307. Любавский М. Образование основной государственной территории великорусской народности. Заселение и объединение центра / М. Любавский. – М., 1929. – С.3-5.

308. Любащенко В. До питання про кирило-мефодіївську традицію у Галицько-Волинській Русі / В. Любащенко // Проблеми слов'янознавства:

зб. наук. праць / ред. кол. М. Криль (гол. ред.) та ін. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – Вип. 59. – С. 22-40.

309. Лях Р.Д., Темірова Н.Р. Історія України: з найдавніших часів до середини XIV ст.: підручник для 7 класу / Д. Лях, Н. Темірова. – К.: Генеза, 1997. – 119 с.

310. Майдебура А.М. Державні нагороди України: сучасний стан нормативно-правового регулювання / А.М. Майдебура // Актуальні проблеми держави і права. – 2006. – Вип. 29. – С. – 296-301.

311. Майоров А.В. Был ли Даниил Галицкий коронован папой Иннокентием IV? / А. В. Майоров // Русин. – Кишинев, 2011. – № 3. – С. 42–49.

312. Майоров А.В. Даниил Галицкий и тамплиеры // Русин. Международный исторический журнал. – 2014. – Vol. 1. – С. 36-51.

313. Майоров А. В. Даниил Галицкий и Фридрих Воинственный: русско-австрийские отношения середины XIII века / А. В. Майоров // Вопросы истории. – 2011. – № 7. – С. 32–52.

314. Майоров О. Звістка Ніколо да Кальві, капелана папи Інокентія IV, про коронацію Данила Романовича / О. Майоров // Княжа доба: історія і культура. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2011. – Вип. 4. – С. 187–192.

315. Майоров А.В. Из истории внешней политики Галицко-Волынской Руси времен Романа Мстиславича / А.В. Майоров // Древняя Русь. – 2008. – № 4. – С. 78-96.

316. Марка 1100 років із часу заснування міста Галича, 1998 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zabytki.in.ua/community/d/282-drukovani-artefakti/29>

317. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – Москва: Государственное издательство политической литературы, 1957. – С. 53-54.

318. Масан О.М. Добжинський орден (до історії дорогичинського інциденту 1237 року / О. Масан // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнографії. – Чернівці, Рута. – 1996. Вип. 1. – С. 41-52.

319. Масан О.М. Добжинський орден (до історії дорогичинського інциденту 1237 року / О. Масан // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнографії. – Чернівці, Рута. – 1996. – Вип. 2. – С. 53-55.
320. Масненко В.В. Історична пам'ять як основа формування національної свідомості // Український історичний журнал. – 2002. – № 5. – С. 49–62.
321. Матузова В.І. Тевтонський орден в зовнішній політиці Данила Галицького / В. Матузова // Питання стародавньої та середньовічної історії й етнології. Збірник наукових праць / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, кафедра етнології, античної та середньовічної історії. – Чернівці : Золоті литаври, 1998. – Т. 1. – С. 50-57.
322. Матузова В.И. Тевтонский Орден во внешней политике князя Даниила Галицкого / В. Матузова // Восточная Европа в исторической ретроспективе. К 80-летию В. Т. Пашуто. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 145-152.
323. Матузова В., Назарова Е. Крестоносцы и Русь. Конец XII в. – 1270 г.: тексты, перевод, комментарии. – Москва: Индрик, 2002. – С. 354–355.
324. Мегилл Алан. Историческая эпистемология / А. Мегилл. – М.: Канон+ОИ «Реабилитация», 2007. – 480 с.
325. Мельнічук І.А. Військово-політичні та економічні еліти Галицько-Волинської держави: велике боярство як унікальний феномен вітчизняної історії / І.А. Мельнічук // Гілея: науковий вісник. – 2011. – № 50. – С. 5-11.
326. Мельник І. Пам'ятники та меморіальні таблиці м. Львова / І. Мельник, Р. Масик. – Львів: Априорі, 2012. – С. 67-68.
327. Мирончук В.Д. Виникнення Галицько-Волинського князівства і його розвиток у XII - першій половині XIII ст. / В.Д. Мирончук, Г. С. Ігошкін // Історія України. – К., 2001. – С. 25-28.
328. Мирончук В. Д. Галицько-Волинське князівство у другій половині XIII - на початку XIV ст. / В. Д. Мирончук, Г. С. Ігошкін // Історія України. – К., 2001. – С. 31-36.

329. Мицик Ю. А. Галицько-Волинське королівство // Історія України: посібник / Ю.А. Мицик, В.С. Власов; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – Київ, 2001. – Ч. 1: З найдавніших часів до кінця 18 ст. – С. 50-54
330. Мозер М. Як галичани стали українцями: українська мова та освіта ранніх галицьких народів / М. Мозер // Бюлетень Наукового Товариства ім. Т.Г.Шевченка. – 2007. – № 24 (40). – С. 23-24.
331. Мороко В.В. «Війна пам'ятників» на тлі штучної світоглядної біполярності в Україні / В. Мороко // Матеріали міжнародного круглого столу «Війни пам'ятей та політика примирення». Український інститут національної пам'яті. Інститут історії України НАН України. – 2013. – С. 63-76.
332. Моця О.П. «Руська» термінологія в Київському та Галицько-Волинському зводах / О.П. Моця // Археологія. – 2009. – № 1. – С. 7-16.
333. Мудрий М. Галицьке русофільство в сучасній історіографії: стан і перспективи дослідження / М. Мудрий // Україна: культурна спадщина національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 9. – С. 255–257;
334. Мудрий М. Листування Б. Дідицького з В. Барвінським як джерело до вивчення українського національного руху в Галичині початку 80-х років ХІХ ст. // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 20-21 вересня 1996 року. – Львів, 1999. – С. 52-64.
335. Музиченко П. П. Галицько-Волинське князівство - продовження традиції русько- української державності (перша пол. ХІІІ - друга пол. ХІV ст.): державний лад / П. П. Музиченко // Історія держави і права України: навч. посіб. – К., 2007. – С. 60-63.
336. Музиченко П. П. Галицько-Волинське князівство - продовження традиції русько- української державності (перша пол. ХІІІ - друга пол. ХІV

ст.): загальний історичний огляд / П. П. Музиченко // Історія держави і права України: навч. посіб. – К., 2007. – С. 49- 52.

337. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. – К., ПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2012. – 328 с.

338. Нарис історії України / За ред. К. Гуслистого та ін. – Уфа: Вид-во АН УРСР, 1942. – 212 с.

339. Нариси з історії СРСР (епоха феодалізму) / Ред. В. Дядиченко. – Київ: Видавництво академії наук СРСР, 1971. – 240 с.

340. Нариси з історії України. Київська Русь і феодальні князівства XII-XIII ст. / ред. С. Белоусова. – Київ: Видавництво академії наук СРСР, 1937. – Вип. 1. – 308 с.

341. Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів / Кер. авт. кол. А. М. Киридон. – К.: ДП НВЦ «Пріоритети», 2013. – 436 с.

342. Низов Є. О князе Данииле – строителе города Львова [Електронний ресурс] / Є. Низов // Одеські вісті. – Вип. 06.08.2016. – Режим доступу до ресурсу:

<http://izvestiya.odessa.ua/uk/2016/08/07/o-knyaze-daniile-stroitele-goroda-lvova>.

343. Нікітін Ю. Значення виникнення Галицько-Волинської держави для безпеки українських земель / Ю. Нікітін // Юридична Україна. – 2008. – № 7. – С. 4-7.

344. Нора П. Глобальний «вибух пам'яті» // День. – 2001. – № 111. – 23 червня.

345. Нора П. Проблематика мест памяти / П. Нора // Франция-память / П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюимеж, М. Винок. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999. – С. 17-50.

346. Новікова Л.В. Типологія структур національної ідентифікації в екранному середовищі / Л. Новікова // Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії. – 2011. – Вип. 11. – С. 353-358.

347. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / Пер. з фр. А. Рєпи. – К.: ТОВ «Видавництво» КЛЮ», 2014. – 272 с.

348. Оглоблин О. Володимир Антонович та його історична школа // Олександр Оглоблин. Студії з історії України. Статті і джерельні матеріали. – Київ-Нью-Йорк-Торонто, 1995. – С. 201-218.
349. Павлишин С. Олександр Барвінський. – Львів: Академічний експрес, 1997. – 148 с.
350. Олесь Лупій: життя і творчість статті., рецензії., відгуки, інтерв'ю / Нац. спілка письменників України, Всеукр. т-во "Просвіта" ім. Т. Шевченка; упоряд. Л. Бондаренко. – Київ: Український письменник, 2013. – С. 200-228.
351. Олик Дж. Фигурации памяти: процессо-реляционная методология, иллюстрируемая на примере Германии / Дж. Олик // Социологическое обозрение. – 2012. – № 1. – С. 40-74. – Т. 11.
352. Оляндер Л.К. Драматичні поеми Йосипа Струцюка "Роман" і «Романовичі» та Волинський текст / Л.К. Оляндер // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2006. – Вип. 30. – С. 120-123.
353. Островський В. Данило Галицький - людина і державотворець. Історія України. 7 клас / В. Островський // Історія в школах України. – 2004. – № 1. – С. 20-24.
354. Павленко Н. История СССР с древнейших времен до 1861 года / Н. Павленко. – Москва: Просвещение, 1989. – 559 с.
355. Павличко Д.В. Сага про Ольгу / Д. Павличко // Новини кіноекрана. – 1984. – № 2.
356. Пам'ятна монета «Данило Галицький» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://sumy.net.ua/?p=20&g=216&o=5>
357. Памятники истории и культуры Украинской ССР / Редкол.: П.Т. Тронько (гл. ред.) и др. – Киев: Наукова думка, 1987. – 735 с.
358. Парадокси національної ідентичності / Ярослав Грицак. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/189810/>
359. Паршин І.Л. Вектори політики володарів Галицько-Волинської Русі (за матеріалами наративних латиномовних джерел XIII–XV століть): автореф.

дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Паршин І.Л.; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, Ін-т народознавства. – Л., 2014. – 20 с.

360. Паршин І. Участь князя Данила Романовича в інтронізації угорського короля Бели IV / І. Паршин // Княжа доба: історія і культура. – 2015. – Вип. 9. – С. 23–33.

361. Паславський І.В. Коронація Данила Галицького в контексті політичних і церковних відносин XIII ст. / І. Паславський – Львів: [б. в.], 2003. – 111 с.

362. Паславський І. Хто був ініціатором русько-римського зближення у 40-х роках XIII століття: Данило Романович чи Інокентій IV ? / І. Паславський // Княжа доба: історія і культура. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012. – Вип. 6. – С. 153–172.

363. Пастух Р. Корона Данила Галицького: вибрані статті, нариси, інтерв'ю, рецензії, есеї / Р. Пастух. – Дрогобич: Коло, 2005. – 640 с.

364. Патриотизм // Энциклопедия государства и права. – М.: Изд-во Коммунистической Академии, 1927. – Т. 3. – Стб. 252.

365. Пашуто В.Т. Даниил Галицкий // Исторический журнал. – 1943. – № 3-4. – С. 37-44.

366. Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси / Отв. ред. Б. Д. Греков. – М.: Изд-во АН СССР, 1950. – 333 с.

367. Пашуто В.Т. О политике папской курии на Руси (XIII век) // Вопросы истории. – 1949. – № 5. – С. 52-77.

368. Петровський М.Н. Західна Україна (Історична довідка) // Бібліотека агітатора – К., 1945. – С. 3-17; Історія України: Короткий курс / Під ред.: С. М. Белоусова, К. Г. Гуслистого, О. П. Оглобліна, М. Н. Петровського, М.І. Супруненко, Ф. О. Ястребова. АН УРСР. Інститут історії України. – К.: Вид-во АН УРСР, 1940. – 412 с.

369. Пичета В.И. Основные моменты в исторических судьбах народов Западной Украины и Западной Беларуси / В. Пичета // Историк-марксист. 1939. – № 5-6. – С. 67-98.

370. Пінчук Ю.А. Вибрані студії з костюмарознавства / Ю. Пінчук; Нац. акад. наук України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2012. – 155-176.
371. Плохій С. Великий переділ: Незвичайна історія Михайла Грушевського / С. Плохій / Пер. з англ. Микола Климчук. – К.: Критика, 2011. – 600 с.
372. Погодин М.П. Древняя Русская история. – М., 1871. – Т. 2. – 470 с.
373. Полек В. Коронація і корона Данила Галицького / В. Полек. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003. – 48 с.
374. Полевой Н.А. История русского народа. – М.: Типография Августа Семена, 1830. – Т. 3. – 370 с.
375. Полонська-Василенко Н. Д. Об'єднання українських земель Галицько-Волинським князівством // Історія України: у 2 т. / Н. Д. Полонська-Василенко. – 3-є вид. – Київ, 1995. – Т. 1: До середини XVII століття. – С. 192–213.
376. Полонська-Василенко Н. Король Данило на тлі історичної доби // Визвольний шлях. – 1954. – Кн. 9. – С. 77-82.
377. Покровский М. М. Очерки истории русской культуры / М. Покровский. – М.-Л.:изд-во: ГИЗ, город, 1925. – 202 с.
378. Пресняков А. Е. Княжое право в Древней Руси. Очерки по истории X-XII столетий. Лекции по русской истории. Киевская Русь. – М., 1993. – С. 580-590.
379. Про орден Данила Галицького (малюнок знака ордена Данила Галицького) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769a/2003>
380. Пушик С. Де стояв терем галицьких князів? / С. Пушик // Дзвін. – 2004. – № 1. – С. 117-120.
381. Рапов М. «Зори над Русью: Повесть лет, приведших Русь на Куликово поле»: Исторический роман / М. Рапов. – Ярославль: Верхне-Волжское книжное издательство, 1954. – 608 с.

382. Рамм Б. Папство и Русь в X-XIII вв. – Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1959. – 284 с.
383. Ревчук Р. Між Рюриковичами й Чингісидами: як Данило Галицький воював із "татарськими людьми" з міст Болохівських / Р. Ревчук // Україна молода. – 2010. – 10 липня (№ 125). – С. 13.
384. Ренан Э. Что такое нация? // Ренан Э. Собрание сочинений: В 12 т. / Пер. с фр. под ред. В.Н. Михайловского. Киев, 1902. – Т. 6. – С. 87-101.
385. Репина Л. П. Память и историописание // История и память: историческая культура Европы до начала нового времени / Ред. Л. П. Репина. – М.: Кругъ, 2006. – С. 19-46.
386. Рикёр П. Память, история, забвение / Пер. с франц. – М.: Издательство гуманитарной литературы, 2004 (Французская философия XX века). – 728 с.
387. Ричка В. М. "Галич - другий Київ": середньовічна формула чи історіографічна метафора? / В. М. Ричка // Український історичний журнал. – 2006. – № 1. – С. 4-13.
388. Рындзюнский П. Социально-экономическая история России XIX в. в работах советских историков // Очерки истории исторической науки в СССР, Москва: Издательство АН СССР, 1966. – Т. 4. – С. 497-510.
389. Рожко М. Оборонне будівництво Данила Галицького / М. Рожко // Король Данило Романович і його місце в українській історії / Львівський національний університет імені Івана Франка, Львівське відділення інституту української археології та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, Громадський комітет для відзначення 800-літнього ювілею короля Данила. Редколегія Я. Дашкевич та ін. – Львів: ВМС, 2003. – С. 180-189.
390. Росовецкий А. Даниил Галицкий – король Руси и служилый князь Батухана / А. Росовецкий // Персонал. – 2001. – № 12. – С. 22.
391. Рубинштейн Н. Западные пути торговли Украины-Руси // Вісник Одеської Комісії Краєзнавства при Українській академії Наук. – Одеса, 1925. – Ч. 2-3. – С. 120-134

392. Рубінштейн Н.Л. Нарис історії Київської Русі. – Х.–Одеса, 1930. – С. 24-34.
393. Рудий В. Галицька земля XI-XIV ст. в українській історіографії / В. Рудий // Археологічні дослідження Львівського університету / голов. ред. О. Ситник. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І.Франка, 2006. – Вип. 9. – С. 157-178.
394. Рудницький С. Очерк географии Украины / С. Рудницький // Украинский народ в его прошлом и настоящем: В 2 т. – 1916. – Т. 2. – С. 374–380.
395. Рюзен Йорн. Нові шляхи історичного мислення / Переклав з нім. Володимир Кам'янець. – Львів: Літопис, 2010. – 358 с.
396. Савчук Г. Дві коронації середини XIII ст. – Данило Галицький і Міндовг Литовський / Г. Савчук // Українські землі часів короля Данила Галицького: церква і держава: статті й матеріали / Редкол.: В. Гаюк, О. Гринів, Я. Дашкевич та ін. – Львів: Логос, 2005. – С. 65-74.
397. Санцевич А.В. М.І. Яворський: нарис життя та творчості. – К., 1995. – 61 с.;
398. Свідерський Ю., Ладиченко Т., Романишин Н. Історія України: Історія України: підручник для 7 класу / Ю. Свідерський. – К.: Грамота, 2007. – С. 147-179.
399. Сергієнко М. [Грушевський Михайло] Громадський рух на Україні-Руси вXIII віці / М. Грушевський // ЗНТШ. – 1892. – Т. 1. – С. 1-28.
400. Сибіра О. Ф. Утворення Галицько-Волинської держави: [урок історії] / О. Ф. Сибіра // Все для вчителя. – 2011. – Лютий (№4-5). – С. 34-36.
401. Сидоров А. Марксистская историографическая мысль 20-х годов / А. Сидоров. – Москва: Изд-во "Университетский гуманитарный лицей", 1998. – С. 56-58.
402. Синиця В.С. "Історичне значення Київської Русі та Галицько-Волинської держави". Інтегрований урок: українська література, історія. 7 клас / В.С. Синиця, Н.Д. Заїченко // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2010. – № 15. – С. 10-13.

403. Сінькевич О. Б. Культура Галицько-Волинської Русі / О. Б. Сінькевич // Лекції з історії світової та вітчизняної культури. – Львів: Світ, 2005. – С. 395-415.
404. Сказания и повести о Куликовской битве / Л. А. Дмитриев, О. П. Лихачёва (подг. текста). Академия наук СССР. – Л.: Наука, Ленингр. отд., 1982. – С. 12-15.
405. Скоць А. Поема Миколи Бажана "Данило Галицький" / А. Скоць // Українське літературознавство: міжвідомчий наук. зб. / відп. ред. Т. Ю. Салига. – Львів, 2006. – Вип. 67. – С. 106-112.
406. Сліпушко О. Галицько-Волинський літопис / О. Сліпушко // Софія Київська. Українська література середньовіччя: доба Київської Русі (X-XIII століття). – К.: Аконіт, 2002. – С. 330-336.
407. Смирнов А. Раскрепостить зрителя. // Советский экран. – 1990. – № 8. – С. 27-31.
408. Смолій В. Історія інститутська, історія українська (ювілейні роздуми з академічної проблематики) // Український історичний журнал. – 2012. – Вип. 1. – С. 5-42.
409. Смолій В., Степанков В. Історія України: Історія України: підручник для 7 класу / В. Смолій, В. Степанков. – К.: Генеза, 2007. – С. 117-154.
410. Советская пропаганда в годы Великой Отечественной войны: «коммуникация убеждения» и мобилизационные механизмы / авт.-сост. А.Я. Лившин, И.Б. Орлов. – М.: РОССПЭН, 2007. – 806 с.
411. Стависький В. Князь Данило Романович на київському столі / В. Стависький // Галицько-Волинська держава: міжнар. наук. конф., Галич, 19-21 серп. 1993 р.: тези доп. та повідомл. / Акад. наук України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича; [відп. за вип.: В. Петегирич, В. Івановський]. – Львів, 1993. – С. 99-101.
412. Стех Я. До відзначення 800-річчя від дня народження короля Данила Галицького / Я. Стех // Визвольний шлях. – 2001. – № 10. – С. 67-74.

413. Сухий О. Степан Томашівський як представник “державницького” напрямку в українській історіографії / О. Сухий // *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. Tom II // Pod redakcją Jerzego Maternickiego, Leonida Zaszkiłniaka.* – Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2004. – S. 351-360
414. Сюдюков І. Два дипломати: Данило Галицький та Олександр Невський: політика в умовах монгольського панування / І. Сюдюков // *День.* – 2011. – 20-21 трав. (№ 85-86). – С. 11.
415. Татищев В.Н. История Российская. – М.-Л.: Наука, 1963. – Т. 4. – 556 с.
416. Терський С. Формування фортифікацій Волинського князівства у XII - у першій половині XIII ст. / С. Терський // *Київська старовина.* – 2010. – № 5. – С. 106-116.
417. Тимків І. Вплив історичної пам’яті на формування національної ідентичності // *Україна в контексті Європейської історії: матеріали Всеукраїнської наукової конференції.* – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – 300 с.
418. Токарев В. Возвращение на пьедестал: исторический комментарий к фильму «Богдан Хмельницкий» (1941) / В. Токарев // *Історіографічні дослідження в Україні / Голова редкол. В. А. Смолій.* – Київ: НАН України. Ін-т історії України, 2008. – Вип. 18. – С. 428-455.
419. Томашівський С. Галичина: політично-історичний нарис з приводу Світової війни: 2-е видання, накладом вид / С. Томашівський. – 1915. – 30 с.
420. Томашівський С.Т. Українська історія. Нарис I: Старинні і середні віки / С. Томашівський. – Львів: Видавництво «Вчора і нині», 1919. – 150 с.
421. Томенчук Б. П. Археологія дерев’яних храмів Галицького князівства / Б. П. Томенчук // *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Мистецтвознавство.* – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – Вип. 1. – С. 16-24.
422. Трегубова Т.О., Мих Р.М. Львів. Архітектурно-історичний нарис / Т. Трегубова. – Київ: Будівельник, 1989. – 272 с.

423. Туровская М.И. Кино тоталитарной эпохи / М.И. Туровская // Кино: политика и люди (30-е годы) – М.: Материк. – 1995. – С.41-50.
424. Уривалкін О.М. Князювання Данила Галицького. Монгольська навала та встановлення ординського іґа // Історія України (середина XIII - середина XVII ст.): навч. посіб. для студ. ВНЗ / О. М. Уривалкін; М-во освіти і науки України. – Київ, 2005. – С. 3-6;
425. Федорак Н. Аспекти сюжету Галицько-Волинського літопису (до питання про цілісність сюжету літописного твору) / Н. Федорак // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2004. – Вип. 35. – С. 60-72.
426. Федорак Н. Поетика Галицько-Волинського літопису: монографія / Назар Федорак. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2005. – 262 с.
427. Федорак Н. Хронотоп Галицько-Волинського літопису / Н. Федорак // Слово і час. – 2000. – № 11. – С. 21-25.
428. Федорук А.В. Військова діяльність князя Данила Романовича в контексті мілітарного розвитку Центральної та Східної Європи XIII століття / А. Федорук // Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, 2014. – R. 12. – Z. 6. – P. 43-62.
429. Федорук А.В. Ярославська битва 1245 року: реконструкція вирішального зіткнення у боротьбі за «галицьку спадщину» / А. Федорук // Colloquia Russica. Seria I. Vol.II.: Przemysł i ziemia Przemyska w strefie wpływów ruskich X. – Połowa XIV w. – Pod red. Vitalija Nagirnego i Tomasza Pudłockiego – Krakow: Towarzystwo Wydawnicze „Historia iagellonica”, 2013. – С. 145.
430. Фічора І.В. Вплив Галицько-Волинського мистецтва на культуру Закарпаття / І.В. Фічора // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – Вип. 1. – С. 25-27.
431. Фрухт С. Пам'ятник Данилові Галицькому у Львові / С. Фрухт // Галицька брама. – 2001. – № 9-10. – С. 11-15.

432. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти / Пер. с фр. и вступ. статья С.Н. Зенкина. – М.: Новое издательство, 2007. – 348 с.
433. Харди Ї. «Rex Russiae», olim «Rex Gallicie» / Ї. Харди // Дрогичинь 1253: матеріали міжнар. наук. конф. з нагоди 755-ї річниці коронації Данила Романовича / [за ред. О. Жерноклеєва, М. Волощука, І. Гурака]. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 37-49.
434. Хаттон П. История как искусство памяти / пер. с англ. В. Ю. Быстрова. – СПб., 2003. – 423 с.
435. Хижняк А. Данило Галицький: роман / А. Хижняк // Львів: Каменяр, 1984. – 536 с.
436. Христоріз В. М. Розробка уроків за темою "Галицько-Волинська держава" / В. М. Христоріз // Історія та правознавство. – 2008. – № 19-21. – С. 55-63.
437. Хома І. Східноєвропейська політика папи Інокентія IV / І. Хома // *Analecta ordinis S. Basilii Magni*. – Romae, 1954. – Vol. 2(8). – Fasc. 1-2. – P. 126-136.
438. Цалик С. Про що змовчали біографи Миколи Бажана // Таємниці письменницьких шухляд: Детективна історія української літератури. – Київ: Наш час, 2010. – С. 32-35.
439. Циба Г. Пошуки національної ідентичності та історичної правди в українському кіно доби Перебудови (1986-1991) / Г. Циба // МІСТ: Мистецтво, історія, сучасність, теорія. – 2014. - Вип. 10. – С. 224-233.
440. Черепнин Л. В. Изучение в СССР проблем отечественной истории периода феодализма // Вопросы истории. – 1962. – № 1. – С. 47-52.
441. Черкес Б.С. Проблема ідентичності в процесі формування центральних громадських просторів у Львові / Б.С. Черкес // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2006. – №18 (568). – С. 3-12.
442. Чорновол І.П. Політичні аспекти народницької історіографії: від М.Костомарова до М.Грушевського. – С. 140-150.

443. Чубатий М. Західна Україна і Рим у XIII віці у своїх змаганнях до церковної унії // Записки Наукового товариства імені Тараса Шевченка. Історичні науки. – Львів, 1917. – Т. 23. – С. 1-108.
444. Чуткий А. Микола Павлович Дашкевич (1852-1908). – К.: Темпора, 2008. – 528 с.
445. Чуткий А.І. Започаткування традиції вивчення історії Галицько-Волинської держави в стінах Університету Св. Володимира: невідомі перші дослідження / А. Чуткий // Просемінарій: медієвістика. Історія Церкви, науки і культури : зб. ст. / Київ нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Істор. ф-т, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім М. С. Грушевського НАН України, Нац. Києво-Печерс. Істор.-культ. Заповідник ; редкол.: Г. В. Боряк [та ін.]. – Київ, 2008. – Вип. 7: До ювілею професора Василя Іринарховича Ульяновського. – С. 551-560.
446. Шаповал Ю. Політика пам'яті в сучасній Україні / Юрій Шаповал // Громадянська освіта. – 2008. – № 36. – С. 7-11.
447. Шахмагонов Ф. «Ликуя и скорбя»: Исторический роман / Ф. Шахмагонов. – М.: Молодая гвардия, 1981. – 431 с.
448. Шевців І. Король Данило Галицький і його доба / І. Шевців // Українські землі часів короля Данила Галицького: церква і держава: статті й матеріали / Редкол.: В. Гаюк, О. Гринів, Я. Дашкевич та ін. – Львів: Логос, 2005. – С. 38–42.
449. Шевченко Ф.П. Про деякі питання історії України // Історичні студії: Збірка вибраних праць і матеріалів (До 100-річчя від дня народження) / за ред. В. Смолія та Г. Боряка; упоряд. і ком.: С. Батуріна, С. Блащук, І. Корчемна, О. Ясь. – К.: НАН України. Ін-т історії України, 2014. – С. 367-371.
450. Шенк Ф.Б. Александр Невский в русской культурной памяти: Святой, правитель, национальный герой (1263-2000) / Ф.Б. Шенк. – М.: Новое литературное обозрение, 2007. – 592 с.

451. Шенк Ф.Б. Ментальные карты: конструирование географического пространства в Европе / Ф.Б. Шенк // НЛЮ. – 2001. – № 52. – С. 4-17.
452. Шикеринець В.В. Використання історико-культурних ресурсів Національного заповідника «Давній Галич» у розвитку туризму на Прикарпатті / В. В. Шикеринець, Г.М. Гуменюк // Карпатський край. – 2012. – № 1. – С. 128-143.
453. Югов А. К. Даниил Галицкий. – Москва: Госполитиздат. – 1944. – 56 с.
454. Юнгер Ф.Г. Совершенство техники. Машина и собственность / Ф.Г. Юнгер; пер. с нем. И. П. Стреблева. – СПб., 2002. – 654 с.
455. Юсова Н. Возз'єднання українських земель і актуалізація проблеми походження української народності в радянській історіографії: 1939-1947 рр. (в світлі нових архівних джерел) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: збірка наукових праць / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2004. – Числ. 11, ч. 2: До 10-річчя заснув. відділу спец. іст. дисциплін Ін-ту історії України НАН України. – С. 174-208.
456. Юсова Н. Внесок М.Л. Рубінштейна у формування радянської концепції історії України / Н. Юсова // Пробл. історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. - 2004. - Вип. 11. – С. 225-273.
457. Юсова Н. Зародження теорії про давньоруську народність в історичній науці СРСР // Український історичний збірник – 2001. – К., 2002. – С. 27-34.
458. Юсова Н. О.Є. Пресняков і схема історії східного слов'янства Михайла Грушевського // А се его серебро... Збірник праць на пошану чл.-кор НАН України М. Ф. Котляра з нагоди його 70-річчя. – К., 2002. – С.262-265.
459. Юсова Н. Погляди істориків УРСР 30-х – початку 40-х рр. на етнічні процеси в історії східних слов'ян доби Київської Русі // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий зб. наук. пр. – Вип. 6. – К., 2002. – С.101–111.
460. Яким би міг бути пам'ятник Данилу Галицькому [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://lviv1256.com/history/yakym-by-mih-buty-ram-yatnyk-danylu-halytskomu/>

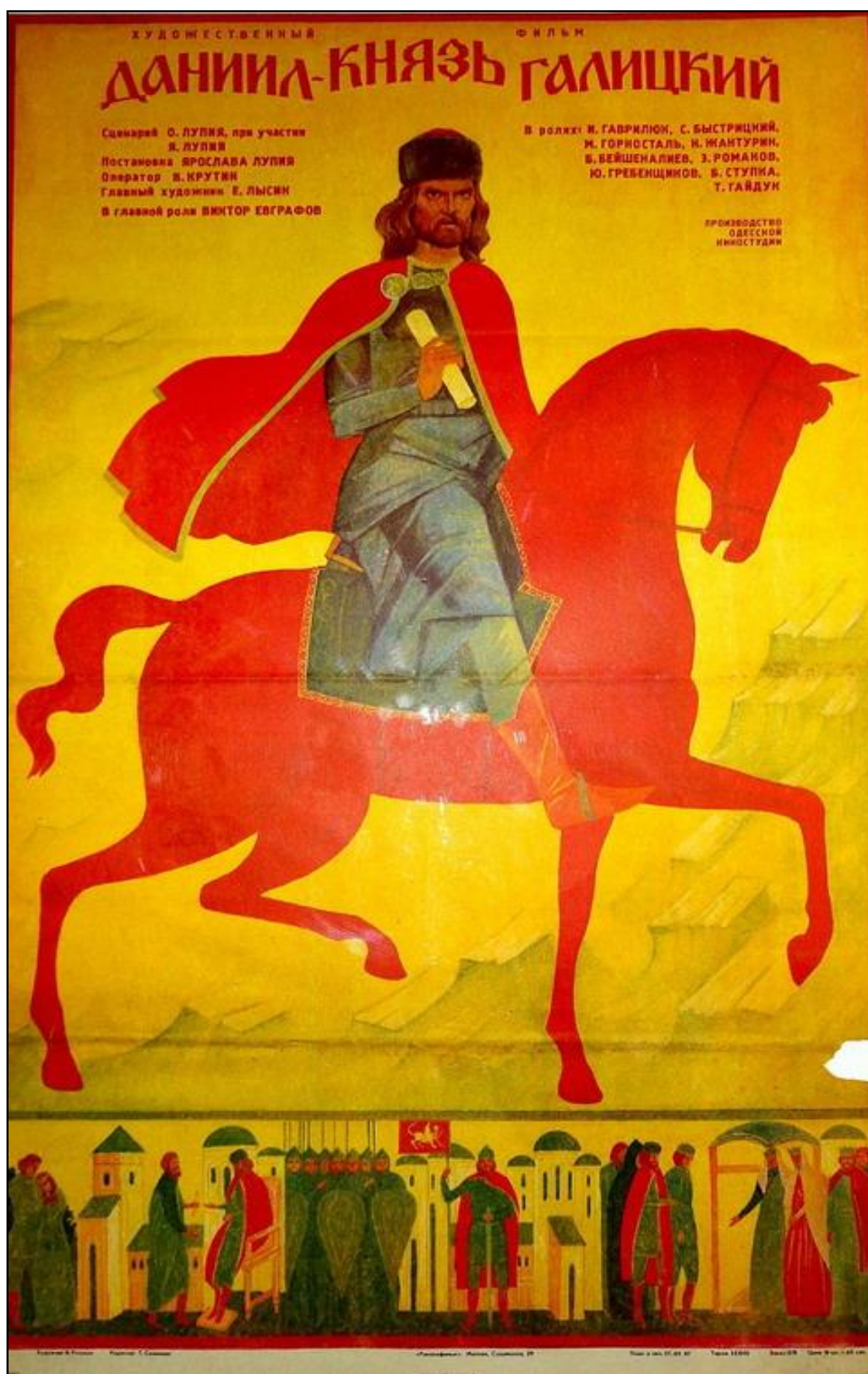
461. Яценко В.О. Утворення Галицько-Волинської держави / В. О. Яценко // *Історія та правознавство*. – 2009. – № 12. – С. 22-24.
462. Abraham W. Powstanie organizacji kościoła łacińskiego na Rusi. – Lwów, 1904. – Т. 1. – S. 123-134.
463. Assmann A. Gedächtnis, Erinnerung // *Handbuch der Geschichtsdidaktik* / Hg. K. Bergmann. – Seelze-Velber, 1997. – 33-37.
464. Barbara L. Craig. Literature on Memory and Their Pertinence to Archives // *The American Archivist*. – 2002. – Vol. 65, Fall / Winter. – P. 276-289
465. Bartnicki M. Polityka zagraniczna księcia Daniela Halickiego w latach 1217–1264. – Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 2005. – 251 s.
466. Berliner D. C. The Abuses of Memory: Reflections on the Memory Boom in Anthropology / D. C. Berliner // *Anthropological Quarterly*. – 2005. – № 1. – V. 78. – P. 197–211.
467. Brandenberger D., Dubrovsky A. «The People Need a Tsar»: The Emergence of National Bolshevism as Stalinist Ideology, 1931-1941 / D. Brandenberger // *Europe-Asia Studies*. – 1998. – Vol. 50. – P. 873-892.
468. Brandenberger D. Soviet social mentalité and Russocentrism on the Eve of War, 1936 – 1941 // *Jahrbuecher fuer Geschichte Osteuropas*. – 2000. – № 48. – S. 389.
469. Burke P. Geschichte als soziales Gedächtnis // *Mnemosyne. Formen und Funktionen der kulturellen Erinnerung* / Hg. A. Assmann, D. Harth. – Frankfurt/Main, 1991. – S. 289-304.
470. Dąbrowski D. Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna / D. Dąbrowski. – Kraków : Avalon, 2012. – 538 s.
471. Dąbrowski D. Król Rusi Daniel Romanowicz. O ruskiej rodzinie książęcej, społeczeństwie i kulturze w XIII w. / D. Dąbrowski. – Kraków : Avalon 2016. – 412 s.
472. Engel J. Ch. Geschichte von Halitsch und des Vlodimir: 2 T. / J. Ch. Engel. – Wien, 1792. – S. 198-218.

473. Gebhard L. A. Geschichte des Königreiches Galizien, Lodomerien und Rotreussen / L. A. Gebhard. – Pest, 1778. – S. 122.
474. Frangois E., Siegrist H., Vogel J. Die Nation. Vorstellungen, Inszenierungen, Emotionen // Nation und Emotion. Deutschland und Frankreich im Vergleich; 19. und 20. Jahrhundert / Hg. E. Frangois, H. Siegrist, J. Vogel. – Göttingen, 1995. – S. 23-24.
475. Hobsbawm E. Introduction. Inventing Traditions // The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – P. 1-14.
476. Hildermeier M. Verhinderte Nationen: zu einigen Merkmalen und Besonderheiten nationaler Bewegungen in Russland und der Sowjetunion // Archiv fuer Sozialgeschichte. – 1994. – № 34. – S. 1-17.
477. Hoppe J. A. Geschichte des Königreiches Galizien und Lodomerien / J. A. Hoppe. – Wien, 1792. – S. 134-163.
478. Jeannette A. Bastian. Flowers for Homestead: A Case Study in Archives and Collective Memory // The American Archivist. – 2009. – Vol. 72, Spring/Sammer. – P. 113-132
479. Jusupović A. «Domus quondam Dobrinensis». Przyczynek do dziejów templariuszy na ziemiach Konrada Mazowieckiego // Zapiski Historyczne. – Toruń: Wydział Nauk Historycznych, 2006. – T. 71. – Zezs. 1. – S. 14-17.
480. Kenneth E. Foote. To Remember and Forget: Archives, Memory, and Culture // The American Archivist. – 1990. – Vol. 53, Summer. – P. 378-392
481. Kürbis B. Miniatury – próba nowej interpretacji / B. Kürbis // Modlitwy księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta z Kalendarzem. (Liber precum Gertrudae ducissae e Psalterio Egberti cum Kalendario). – Kraków: Wyd.: Małgorzata H. Malewicz, 2002. – S. 50-62.
482. Langenohl A. Erinnerung und Modernisierung. Öffentliche Rekonstruktion politischer Kollektivität am Beispiel des Neuen Rußland. – Diss: Universität Gießen. 1999. – 345 p.

483. Nagirnyj W. *Polityka zagraniczna księstw ziem Halickiej i Wołyńskiej w latach 1198 (1199) – 1264*. – Kraków: Polska Akad. Umiejętności, 2011 – S. 211-213;
484. Olick J. K., Robbinson J. *Social Memory Studies: From «Collective Memory» to the Historical Sociology of Mnemonic Practices // Annual Review of Sociology*. 1998. – Vol. 24. – P. 105-140.
485. Perne M. *Nationalism and History: The Cult of Ivan the Terrible in Stalin's Russia // Russian Nationalism Past and Present / Ed. G. Hosking, R. Service, London: Palgrave Macmillan UK. – 1998. – P. 117-123*.
486. Polkowska-Markowska W. *Dzieje Zakonu Dobrzyńskiego. Przyczynek do kwestji krzyżackiej // Roczniki Historyczne. – R. 2. – 1926. – Zosz. 2. – S. 145-210*.
487. Randall C. Jimerson. *Archives and memory // OCLC Systems & Services. – 2003. – Vol. 19, Iss. 3. – P. 89-95*
488. Rauch G. *Grundlinien der sowjetischen Geschichtsforschung im Zeichen des Stalinismus // Europa-Archiv. – 1950. – Bd. 5. – 3953 s..*
489. Richard J. Cox. *Public Memory Meets Archival Memory: The Interpretation of Williamsburg's Secretary's Office // The American Archivist. – 2005. – Vol. 68, Fall/Winter. – P. 279-296*
490. Szczygiel R. *Chelm - grod stoleczny księcia Daniela Romanowicza / R. Szczygiel // Нескінченна подорож. Книга пам'яті Ореста Мацюка: збірник / укл. Г.Сварник, І.Сварник, Б.Якимович. - Львів: ВЦ ЛНУ ім. І.Франка, 2009. - С. 86-93*.
491. Straub J. *Personale und kollektive Identität. Zur Analyse eines theoretischen Begriffs // Identitäten / Hg. Assmann. – Frieze, 1997. – S. 73-104;*
492. Sue McKemmish, Anne Gilliland, Eric Ketelaar. *Communities of Memory: Pluralising Archival Research and Education Agendas // Archives & Manuscripts. – 2005. – Vol. 33. – P. 146-175*
493. Toeppen M. *Historia Mazur: Przyczynek do dziejów krainy i kultury pruskiej. – Olsztyn, 1988. – S. 33-52*.

494. The Film Factory. Russian and Soviet Cinema in Documents 1896-1939 / Ed. R. Taylor, I. Christie. – London-New York, 1994. – 457 p.
495. Uhlenbruch B. The Annexation of History: Eisenstein and the Ivan Grozny Cult of the 1940s // The Culture of the Stalin Era / Ed. H. Günther. – London: Palgrave Macmillan, 1990. – P. 266-287.
496. Williams H. Death and Memory in Early Medieval Britain. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 268 p.
497. Wendland A. V. Die Russophilen in Galizien: ukrainische Konservative zwischen Österreich und Rußland, 1848–1915 / A. Wendland. – Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2001. – 544 s.;
498. Wolff L. The Encyclopedia of Galicia: Provincial Synthesis in the Age of Galician Autonomy / L. Wolff // Journal of Ukrainian Studies. – 2008–2009. – Vol. 33–34. – P. 471-486.
499. Yaresh L. The Role of the Individual in History // Rewriting Russian History. Soviet Interpretations of Russia`s Past / ed. C.E. Black. – New York: Atlantic Press, 1956. – P. 104-106.
500. Zelizer B. Reading the Past Against the Grain: The Shape of Memory Studies // Critical Studies In Mass Communication. – 1995. – Vol. 12. – № 2. – P. 214-239.

Додаток В. Офіційний постер фільму Я. Лупія «Данило – князь Галицький»

Джерело: [199]

Додаток Г. Кадр із фільму «Данило – князь Галицький»

ЭТО БЫЛА ПЕРВАЯ БОЛЬШАЯ
ПОБЕДА РУСИЧЕЙ НАД
ГРОЗНЫМИ ЗАВОЕВАТЕЛЯМИ.
ПОТОМ БЫЛИ И ДРУГИЕ РАТИ,
КОТОРЫЕ ПРИВЕЛИ
К ЗНАМЕНИТОЙ ПОБЕДЕ
РУСИ НА КУЛИКОВОМ ПОЛЕ.

Джерело: [47]

Додаток Д. Орден Данила Галицького

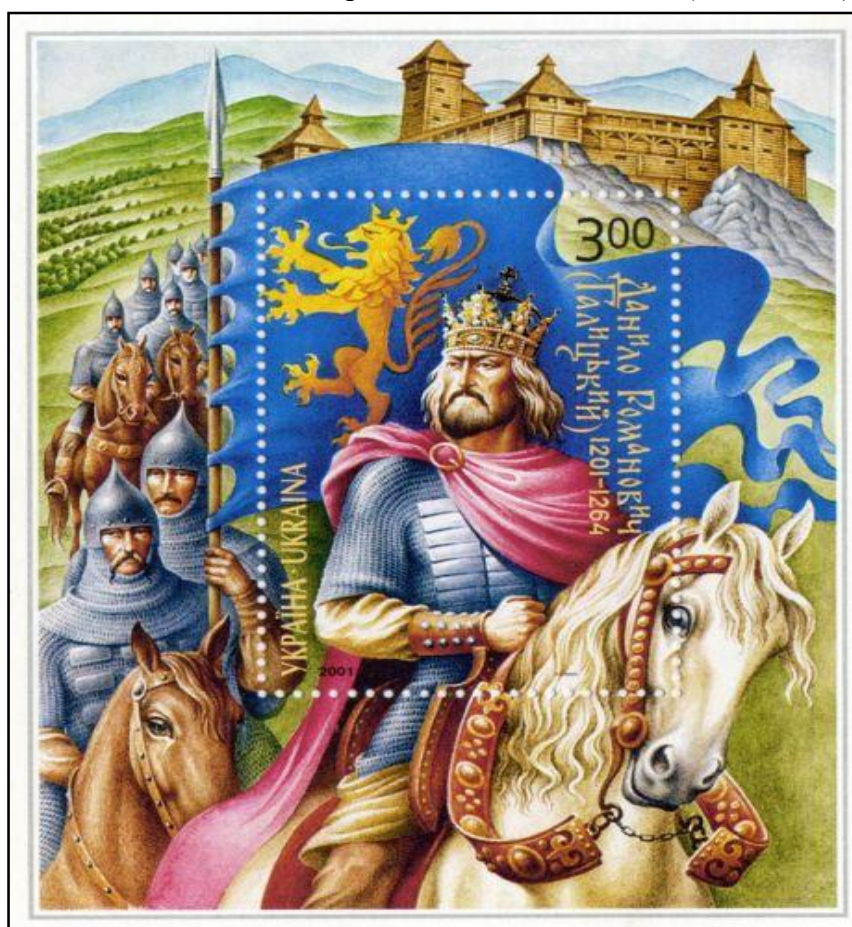
Джерело:[379]

Додаток Е. Поштова марка «1100 років із часу заснування міста Галича», 1998 р.

Джерело: [316]

Додаток Є. Поштова марка «Данило Романович (Галицький)»

Джерело: [316]

Додаток Ж. Ювілейна монета із серії «Княжа Україна» – «Данило Галицький», 1998 р.

Джерело: [26]

Додаток З. Ювілейна монета «Галицьке королівство», 2016 р.

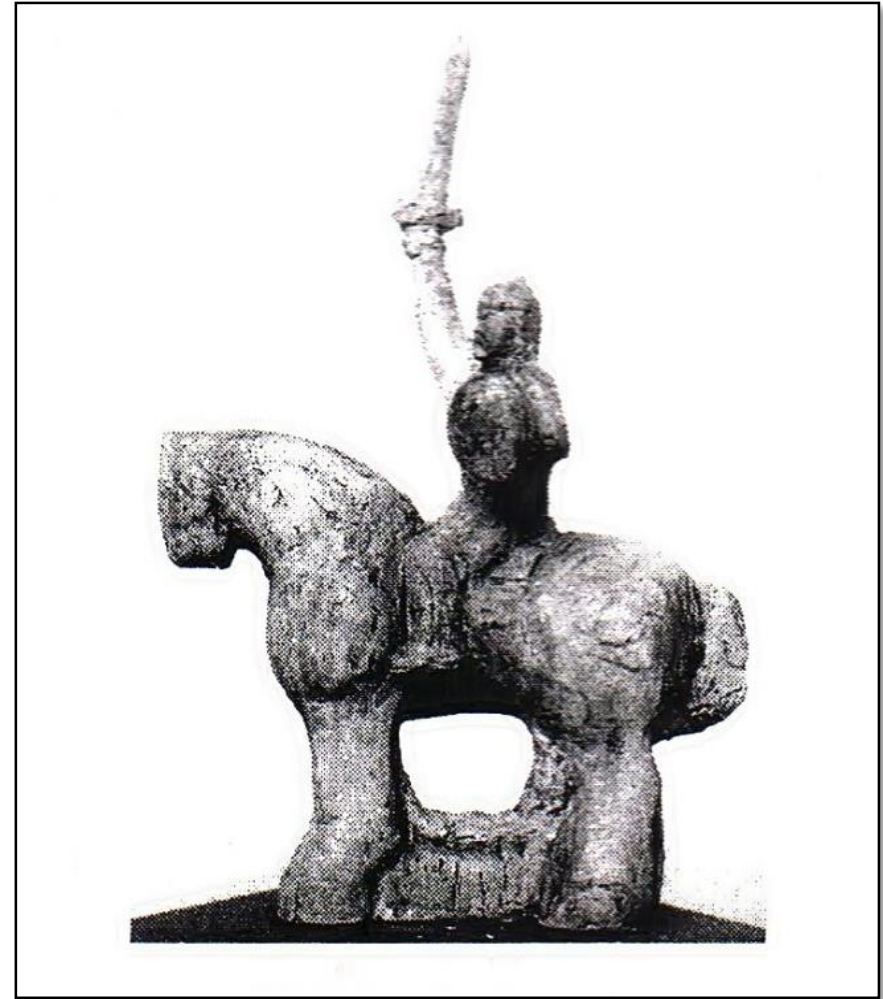
Джерело: [356]

Додаток К. Пам'ятник «Король Данило Галицький», м. Галич

Джерело: фото автора дисертації

Додаток Л. Проект пам'ятника Данила Галицького (Я. Мотика, м. Львів)

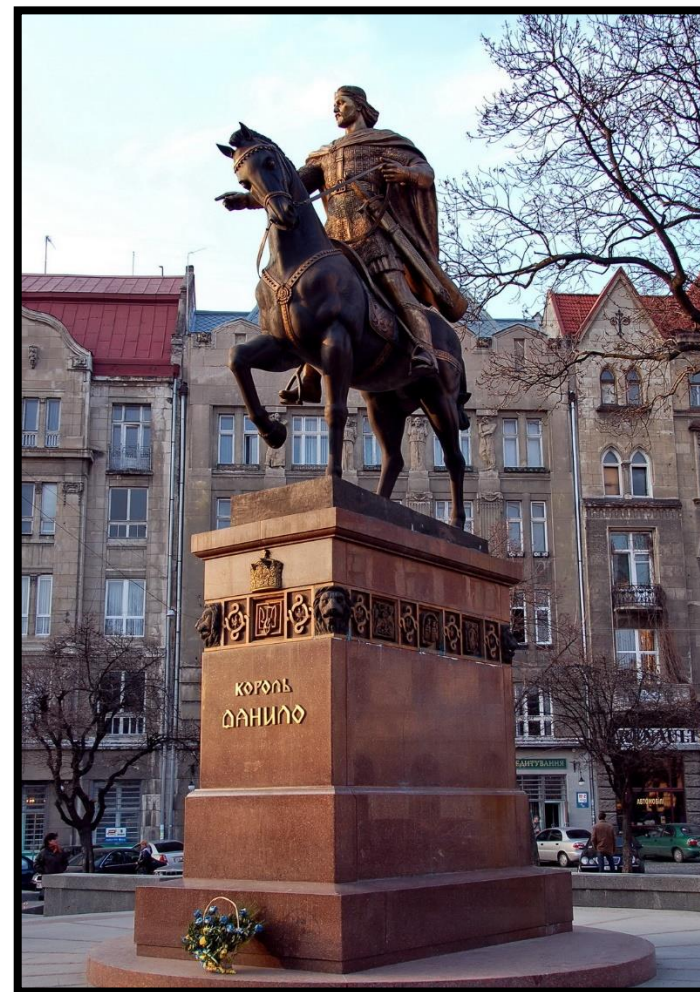
Джерело: [460]

Додаток М. Проект пам'ятника Данила Галицького (Я. Троцько, Львів)

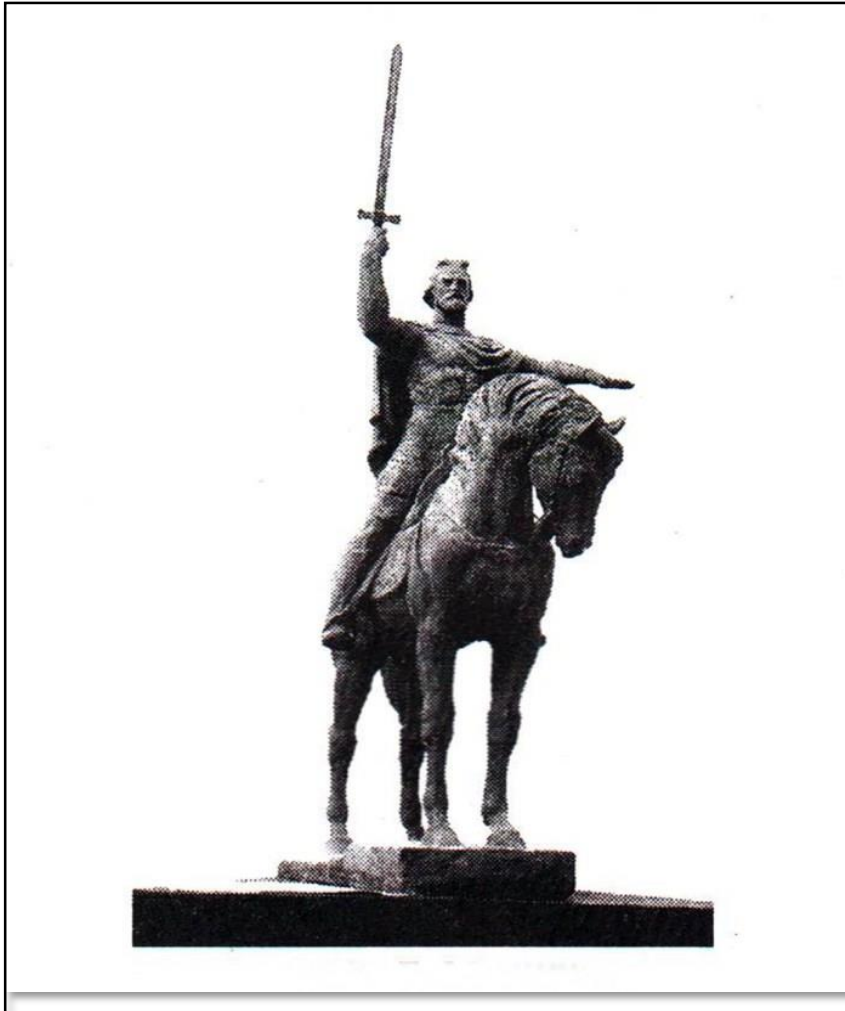
Джерело: [460]

Додаток Н. Король Данило, м. Львів
(пам'ятник авторства В. Ярича, Р. Романовича)

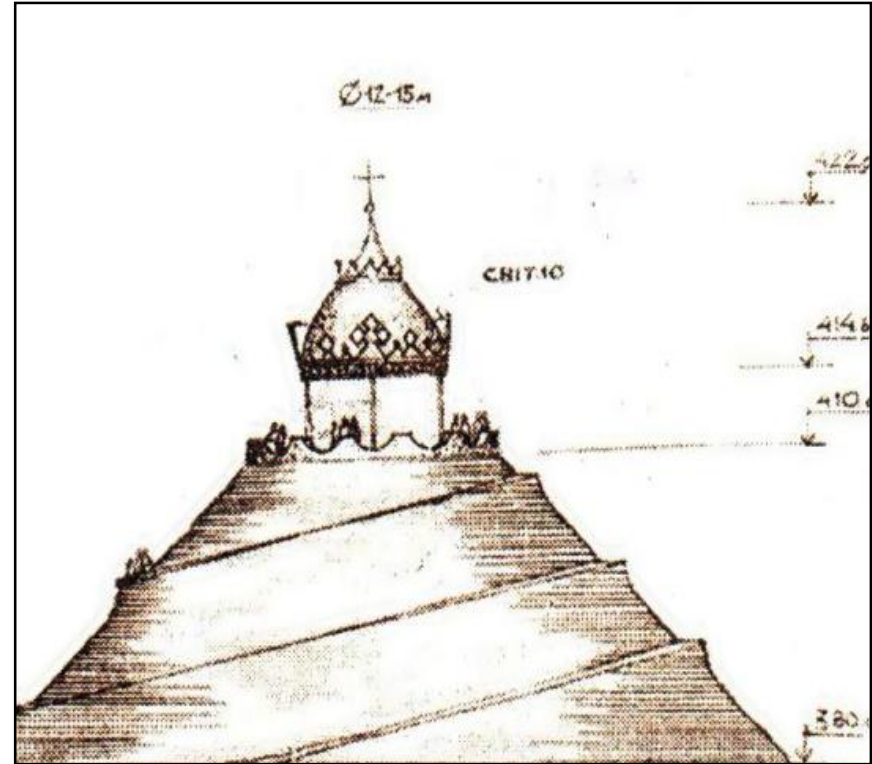
Джерело: фото автора дисертації

Додаток П. Проект пам'ятника Данила Галицького (Е. Мисько, м. Львів)

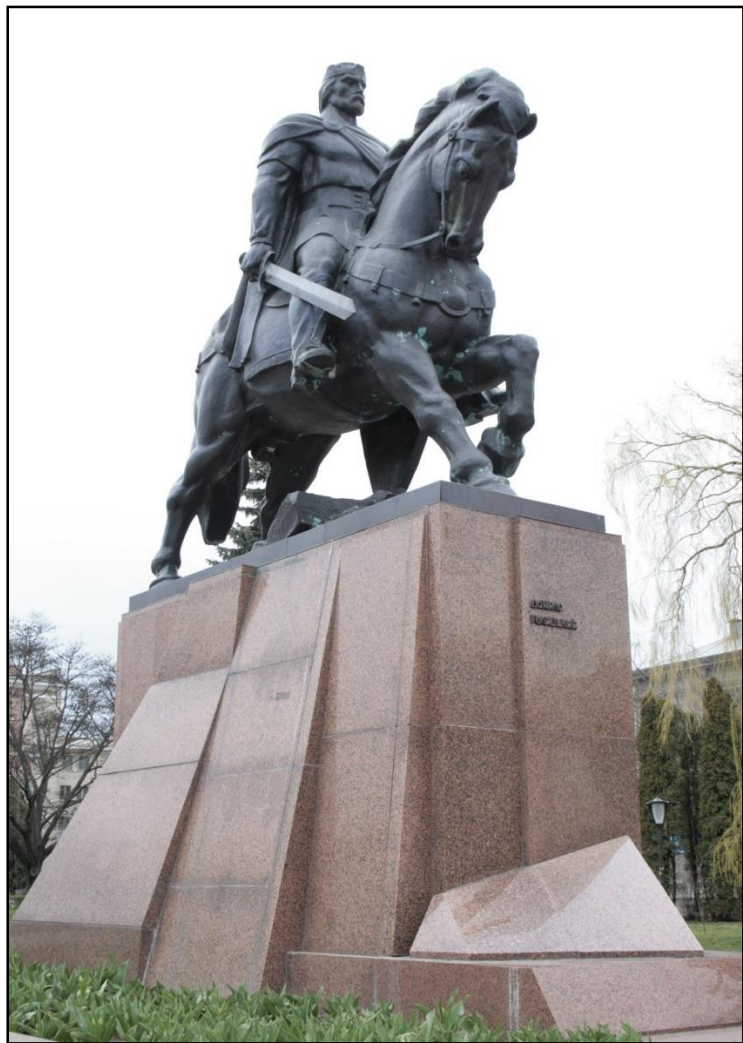
Джерело: [460]

Додаток Р. Проект пам'ятника Данила Галицького авторства Коваленка (м. Львів)

Джерело: [460]

Додаток С. Пам'ятник «Данило Галицький»,
м. Тернопіль (пам'ятник авторства Б. Рудого, А. Мищука)

Джерело: фото автора дисертації.

Додаток Т.
Пам'ятник «Данило і Василько»,
м. Володимир-Волинський (пам'ятник авторства Т. Бриж)

Джерело: фото автора дисертації

Додаток Ф.

Пам'ятник «Князь Данило король Волині і Галича»,
м. Володимир-Волинський (пам'ятник авторства Т. Бриж)

Джерело: фото автора дисертації

Додаток Х. Пам'ятник «Король Данило Галицький»,
м. Івано-Франківськ (авторства І. Семака)

Джерело: фото автора дисертації

Додаток Ц. Вулиці українських міст, що
носять ім'я Данила Романовича

Вулиця імені «Данила Галицького»	Вулиця імені короля Данила
Чернівці	Івано- Франківськ
Мукачеве	
Луцьк	
Рівне	
Вінниця	
Ужгород	
Володимир- Волинський	
Дрогобич	
Дубно	
Дніпро	
Ковель	
Кам'янець- Подільський	
Запоріжжя	
Бурштин	
Галич	
Суми	
Хотин	
Борислав	
Бориспіль	
Надвірна	
Заліщики	
Здолбунів	

Вулиця імені «Данила Галицького»	Вулиця імені короля Данила
Корець	
Козятин	
Коростень	
Новоград-Волинський	
Рава-Руська	
Сокиряни	
Сокольники	
Шепетівка	
Торчин	
Слов'янськ	
Фастів	
Кременчук	
Первомайськ	
Борщів	
Славута	